

histor

loved used Empire especially told first Ancient History interested interesting long world old big books
know started get look period love also take go Vietnam interest people subject became
never since past read think reading time war military book great
two quite young find anything teacher knew age present learned Rome day
little really

Journal of historiography

tarihyazmi

2019

YAZ 2022, 4(1)

tarihyazımı
journal of historiography

Sayı Editörü

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Kocaeli Üniversitesi

Dergi Editörleri

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK- İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa
Prof. Dr. Cenk REYHAN- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN- Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin ALKAN- Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN- Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih DURGUN- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Güneş IŞIKSEL- İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Yayıncı ve Yazı İşleri Sorumlusu

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK

Danışma ve Hakem Kurulu

Prof. Dr. İlhan TEKELİ- Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Levent YILMAZ- Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK- TOBB Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer TOPRAK- Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ- Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Taner TİMUR- Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ- Polis Akademisi (Emekli)
Prof. Dr. Ahmet Nezih TURAN- Anadolu Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN- Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

- Prof. Dr. Mehmet ÖZ- Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN- İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan BIÇAK- İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ACUN- Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan KAÇAR- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Refik TURAN- Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL- Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi Deniz ÖZBAY- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt KANAT- Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN- Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE- Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ- Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ACUN- Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Coşkun- İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Fahri SAKAL- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Nurcan ABACI- Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan AYDIN- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ORAL- Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Gültekin YILDIZ- İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN- Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN- İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU- Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ALİCAN- Muş Malazgirt Üniversitesi
Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ- Tekirdağ Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN- Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih YAZICI- Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Tufan TURAN- Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem ÇAYKENT- İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. ARZU İBİŞİ TEMELLİ- İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYNAR- Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAĞNICI- Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zahit ATÇIL- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Akif Pamuk- Marmara Üniversitesi
Dr. Can Tankut ESMEN- Trakya Üniversitesi

Mizanpaj Editörleri

Arş. Gör. Burak ASLANMİRZA- Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TURAN- İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa

Yabancı Dil Editörü

Arş. Gör. Özge ASLANMİRZA- Kocaeli Üniversitesi

Sayı Hakemleri

Prof. Dr. Funda SELÇUK ŞİRİN- Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Aytaç YILDIZ- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih DURGUN- İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Tufan TURAN- Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Cumhuriyet Ersin ADIGÜZEL- İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cumhuriyet BEKAR- Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Akile ZORLU- Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi- Mustafa TANRIVERDİ- İstanbul Üniversitesi

Derginin Tarandığı İndeksler

Editörden...

Tarihyazımı dergisi bu sayı ile dördüncü yılına giriyor. Araştırmacıların ve okuyucularımızın dergimize gösterdikleri ilgi, tarihçilik açısından Türkiye ve dünyada tarihyazımının bugün ne kadar önemsenmeye devam ettiğini göstermesi bakımından da dikkat çekici. Tarihçilikte yeni yöntem arayışları kadar bir metni inşa etmede benimsenen usullerin incelenmesi de dergimizin odak noktasında yer alıyor. Tarihyazımı üzerine şimdiye kadar yer verdiğimiz ve yer vermeyi sürdüreceğimiz makalelerle Türkiye ve dünyada tarihçiliğin gittiği yönü okuyucularımız açısından daha anlaşılır kılmaya çalışıyoruz.

Dergimizin bu sayısında üç araştırma makalesi, bir yayın kritiği, bir çeviri ve bir röportaj bulunuyor. Fatih Durgun, “Kurumsal ve Metodolojik Sorunları Çerçevesinde Türkiye’de Profesyonel Avrupa Tarihçiliği: Ortaçağ ve Yeniçağ Tarihi Bağlamında Gözlemler” başlıklı makalesinde Ortaçağ ve Yeniçağ çalışmaları çerçevesinde Avrupa tarihçiliğinin Türkiye’deki gelişimine olumsuz tesir eden kuramsal ve metodolojik sorunları inceliyor. Bu çerçevede, Avrupa tarihçiliğinin Türkiye’de bağımsız bir alan olarak gelişim gösterebilmesine imkan tanıyacak öneriler sunuyor.

İrfan Ertan, “A Soft Crusade by the German Empire: The Second Orient Journey of Wilhelm II (1898)” adlı yazısında 19. yüzyılın sonunda Avrupa’da giderek yalnızlaşan Alman İmparatorluğu’nun Osmanlı İmparatorluğu ile kurduğu diplomatik temaslara seyahatler açısından yaklaşıyor. Bu bakımdan, “seyahat”i tarihsel bir analize tabi tutarak, onun politik tezahürünü tartışmaya açıyor.

Ayşegül Yılmaz, “Tarihsel Hatıratların Suistimaline Bir Örnek: Cemal Kutay, ‘Süleyman Tevfik’in 31 Mart Günlükleri” başlıklı çalışmasında Cemal Kutay’ın Süleyman Tevfik’e ait olduğunu iddia ederek yayınladığı dönem anlatısını mercek altına alıyor. Cemal Kutay’ın metne bulunduğu müdahaleleri inceleyerek söz konusu metnin tarihyazımsal değerini tartışmaya açıyor.

Tarihyazımı’nın bu sayısında Yavuz Karaburun’un kaleme aldığı bir adet yayın kritiği de yer alıyor. Yavuz Karaburun Huricihan İslamoğlu’nun *Piyasaya Karşı Siyasa ve Modernleşmenin Mukayeseli Halleri Dünya Tarihi ve Siyaset* isimli çalışmasına eleştirel bir önermede bulunuyor.

Oğuzhan Koca ise bu sayımıza çeviri yazı ile katkıda bulunuyor. Oğuzhan Koca, Yusuf Akçura’nın 1903 tarihli “Essai sur l’histoire des institutions du Sultanat Ottoman” başlıklı tezinin 1913’te Bilgi mecmuasında Osmanlı Türkçesi ile yayınlanan giriş bölümünü Latin Alfabesi’ne aktardı. Söz konusu metin, Akçura’nın

1904 tarihli Üç Tarz-ı Siyaset isimli yapıtını inşa sürecini göstermesi bakımından dikkat çekiyor.

Bu sayımızda son olarak, İbrahim Şirin'in öğrencileriyle birlikte, Orhan Koloğlu'nun vefatından önce onunla yaptığı röportajı yer alıyor. Bu röportaj ile, Orhan Koloğlu'nun tarihçilik mesleğine yaklaşımı, tarihçiliği ne olarak ve nasıl algıladığı, çalışmalarını kaleme alırken izlediği yöntemlerin neler olduğu, bu yöntemleri nasıl belirlediği ve ayrıca gazetecilik mesleği ile tarihçilik yaklaşımı arasında nasıl bir köprü kurduğu gibi türlü sorular cevaplanıyor. Bu vesileyle, Orhan Koloğlu'nun aziz anısını da yad ediyoruz.

Dergimizin bu sayısının çıkmasında emeği geçen bütün yazarlarımız başta olmak üzere, görüşlerini ve fikirlerini esirgemeyen meslektaşlarımıza, yayın kuruluna ve dergideki emeklerinden ötürü Özge & Burak Aslanmirza'ya teşekkür ederim.

Sonraki sayılarda tekrar buluşmak üzere,

Sayı Editörü
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

Kurumsal ve Metodolojik Sorunları Çerçevesinde Türkiye’de Profesyonel Avrupa Tarihçiliği: Ortaçağ ve Yeniçağ Tarihi Bağlamında Gözlemler*

Fatih DURGUN**

orcid/0000-0001-6620-2359

Öz: Türkiye’de Avrupa tarihçiliği profesyonel ve akademik bir alan olarak yeterli düzeyde gelişmemiştir. Tarihçilerin milli tarih yazımının genel çerçevesine uygun olarak Türk Tarihi’nin temel meselelerine yoğunlaşmasının neticesinde Avrupa Tarihi’nin Ortaçağ ve Yeniçağ Tarihi gibi alt alanları, Türk tarihçiliğinde marjinalleşmiş ve Türk ve İslam Tarihi’ne ilişkin konularla karşılaştırma nesnesi oldukları ölçüde ilgi konusu olmuşlardır. Türkiye’de Avrupa tarihçiliğinin ve daha dar bağlamda Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa tarihçiliğinin istenilen düzeyde gelişmesinin önündeki kurumsal ve metodolojik sorunların değerlendirileceği bu çalışmanın ilk kısmında Türkiye’deki tarihçiliğin kendine özgü sorunlarının buna ne ölçüde neden olduğu tartışılacaktır. Öncelikli olarak Türkiye’de Avrupa tarihçiliğinin gelişmesini engelleyen kurumsal açmazlara değinilerek, akademik tarihçiliğin yerleşik kalıplarından çıkamamasının kısıtlayıcı rolü irdelenecektir. Ardından Türk Tarihi merkezli dönemlendirmenin ve milli tarihyazımına ilişkin ön kabullerin, Avrupa Tarihi alanında uzmanlaşmak isteyenlerin önünde oluşturduğu engeller ve bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik ne tür çözümlerin geliştirilebileceği üzerinde durulacaktır. Makalenin ikinci kısmında ise Ortaçağ ve Yeniçağ tarihçiliği çerçevesinde Türkiye’de Avrupa tarihçiliğinin gelişim süreci tartışılacaktır. Bu bağlamda, Avrupa tarihçiliğinin müstakil bir alan olarak kurumsallaşamamasının önündeki en büyük nedenlerden birinin alanda öncü ve kurucu figürlerin yokluğu olduğu vurgulanacaktır. Son yıllarda ciddi bir ilgi konusu haline gelen Avrupa Tarihi’nin Türkiye’de kurumsallaşabilmesi için bu alanda uzmanlaşmak isteyenlere kurumsal imkanların sağlanması gerektiği, klasik dönemlendirme ve anlayışların gözden geçirilmesi yoluyla bu alanın kendi başına var olabileceği ve uluslararası nitelikte çalışmalar üretilebileceği savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarihyazımı, Avrupa Tarihçiliği, Ortaçağ Avrupa Tarihi, Yeniçağ Avrupa Tarihi, Milli Tarihyazımı.

* Bu makale, 6-7 Aralık 2021’de Ankara’da çevrimiçi düzenlenen “Türkiye’de Tarih Araştırmaları ve Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Sempozyumu”nda sunulan “Türk Tarihçiliğinin Periferisinde Kalanlar: Avrupa ve Bizans Tarihi Çalışmaları” başlıklı bildirinin Avrupa tarihi çalışmalarına ilişkin kısmının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fatih.durgun@medeniyet.edu.tr.

Professional European Historiography in Turkey Within the Scope of its Institutional and Methodological Problems: Observations in the Context of Medieval and Early Modern History

Abstract: European Historiography in Turkey has not yet developed sufficiently as a professional and academic field. Since many historians in Turkey have predominantly focused on the fundamental issues of Turkish History in accordance with the general framework of national historiography, sub-fields of European History such as Medieval and Early Modern History have been marginalized in Turkish Historiography. Therefore, Turkish historians have generally tended to deal with these fields to the extent that they are the objects of comparison with the significant topics from Turkish and Islamic History. This article in the broader context evaluates the institutional and methodological problems hampering the development of professional and academic European Historiography in Turkey and in the narrower context, it deals with those problems directly preventing the progress up to the desired level in the fields of Medieval and Early Modern European Historiography. In this sense, the first part of the study discusses to what extent the peculiar problems of professional/academic historical scholarship in Turkey hinders the development of Medieval and Early Modern European Historiography. In this section, the institutional dilemmas that prevent the development of European historiography in Turkey will be primarily examined with regard to the restrictive role played by professional historians. Subsequently, the study will discuss the obstacles generated by Turkish history-centred periodization and the presuppositions about national historiography for those who are willing to specialize in the field of European History and it will offer some solutions to overcome those. In the second part of the article, the emergence and development of European Historiography in Turkey will be evaluated within the framework of Medieval and Early Modern historical scholarship. In this context, it will be emphasized that one of the most significant reasons for why European Historiography failed to be institutionalised as a distinct field in Turkey is the absence of founding figures and pioneers. Finally, it will be argued that regarding increasing interest in European History in the recent years, in order to achieve institutionalization of European historiography in Turkey, sufficient institutional opportunities should be provided to those eager to specialize in this field. Additionally, it is important to indicate that the existence of European Historiography as an independent field of research in its own right and producing scholarly works at the international level can be methodologically achieved by reconsidering traditional periodization schemes and settled perceptions.

Keywords: Historiography, European Historiography, Medieval European History, Early Modern European History, National Historiography.

Extended Summary

Purpose

This article primarily argues that European Historiography in Turkey has not yet developed sufficiently due to the institutional and methodological problems arising from professional and academic structuring of history departments. Secondly, the purpose of this study is to make a general evaluation of European Historiography in Turkey from past to present within the scope of Medieval and Early Modern European History. In this context, it discusses that academic studies on European History in Turkey cannot be carried out successfully without necessary institutional support and guidance. It should be underlined that this study identifies obstacles preventing the development of professional/academic European Historiography in Turkey and further suggests some solutions to overcome identified obstacles by focusing on certain methodological problems of professional/academic historiography.

Method

This study rests on interpretative and critical research method that prioritises the investigation of subjective experiences from historical scholarship in Turkey as well as the observation of factual evidence. In this regard, it is important to indicate that in the history departments of Turkey, it is very difficult to talk about a dynamism in the field of European Historiography. There are some institutional and methodological reasons for this. The first of these is that academic historiography in Turkey insists on continuing to be structured in established patterns despite all well-intentioned attempts and traditional historians are quite reluctant to open space to the research areas outside the scope of national historiography. Another reason for the lack of dynamism in studies on European History in Turkey is that due to the organizational structure of the history departments, many historians do not want to go beyond the usual periodization scheme settled in nineteenth century Europe by the emergence of professional history. However, Turkish Historiography has been open to methodological innovations and the research areas have diversified for a while thanks to the technological and logistical opportunities that have transformed national historiography despite ongoing existence of chronic institutional problems for European historians. Although it is really very hard to break the established patterns indicated before, good examples of historiography and historical methodology from western scholarship have been translated into Turkish and this contributes to the improvement of the quality of the works written in Turkish.

Results and Discussion

Some academic historians in Turkey eagerly follow new approaches and developments in western historical scholarship and contact with historians from different countries all over the world. By benefiting from these, historians from new generation convey the ideas they have acquired or the approaches they have adopted to students in their lectures, works, and conferences, and put methodologically innovative works in the reading lists of their courses and certainly contribute to the creation of a new awareness in studies on the fields such as Medieval and Early Modern European History. Moreover, adopting new approaches urge historians to break out of old patterns by accepting the validity of diverse research fields. It is also necessary not to disregard the technological and logistics opportunities that make methodological innovations possible in Turkish professional historiography. Both professional historians and students willing to focus on European History have access to the courses about source languages such as Latin and Greek and modern languages like German, French, Italian, Spanish, and especially on English. Furthermore, they have the opportunity to view many databases about primary and secondary sources on the Internet and this apparently broadens their perspective about major topics from Medieval and Early Modern European History.

Additionally, students wishing to learn much more about European History can have the opportunity to go universities abroad through the Erasmus Program and there are many new scholarship opportunities for both professional historians and students focusing on European history to make use of the libraries in different European countries and keeping in touch with the scholars there. In this sense, it can be argued that the studies on Medieval and Early Modern European History have begun to attract much more attention and have rapidly progressing in Turkey.

Conclusion

Despite these encouraging and promising developments, it is necessary to underline that one of the most significant reasons for why European Historiography failed to be institutionalised as a distinct field in Turkey is the absence of founding figures and pioneers. Finally, it should be argued that regarding increasing interest in European History in the recent years, in order to achieve institutionalization of European Historiography in Turkey, sufficient institutional opportunities should be provided to those eager to specialize in this field. Additionally, it is important to indicate that the existence of European Historiography as an independent field of research in its own right and producing scholarly works at the international level can be methodologically achieved by reconsidering traditional periodization schemes and settled perceptions.

Giriş

Türkiye'deki akademik/profesyonel tarihçilik tabii olarak ulusal tarih yazımının yarattığı zorunluluk ve gereklilikler etrafında şekillenmiştir. Bu zorunlulukların başında ulus-devlet inşası sürecinde, "imparatorluktan ulus devlete indirgenmiş bir devlet ve toplum için acil olarak beliren uluslaşma ihtiyacı" (Acun, 2017: 65) etrafında milli tarih yazımının biçimlenmesi gelmektedir. Böylece her türlü iktidar sahibinin geçmişin bilgisi olarak tarihten meşrulaştırma aracı olarak yararlanması amacına uygun şekilde, yeni kurulan ulus-devletin yöneticileri, oluşturdukları iktidarın "köklerinin ne kadar eskiye dayandığının ve ne kadar eski bir geçmişinin olduğunun vurgulanmasının" (Şimşek ve Satan: 2011,11) meşruiyet zeminini bu yolla sağlamışlardır.¹ Ulusal tarihyazımının akademik/profesyonel tarihçiler için ortaya çıkardığı bahsi geçen zorunluluk, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte yeni açılan tarih bölümlerinde, bir taraftan 19. yüzyılda Batı'da usul ve esasları belirlenen profesyonel tarihyazımının ilkelerinin benimsenmesine yol açarken, diğer taraftan bölümlerin içyapılarının da ulusal tarihyazımının ihtiyaçları çerçevesinde organize edilmesine neden olmuştur. Bu sebeple, Türkiye'deki tarih bölümlerindeki akademik çalışmalar, başta Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi olmak üzere Genel Türk tarihi ve Selçuklu Tarihi'ni de içerecek biçimde milli tarihin ana unsurları merkeze alınarak yapılandırılmıştır. Ulus-devlet inşası sürecinin tarihçilik mesleğini de zorunluluk ve gereklilikler temelinde biçimlendirmesi ve meşruiyet aracı olarak tarihten azami düzeyde faydalanma gereği, milli tarihin geçmişten bugüne kadar bir devamlılık ve "bütünlük" (Köken, 2014: 89) çerçevesinde okunması çabasına yol açmış, Türk tarihçiliğinin milli devlet ve kültürünün tarihi süreç içerisinde hangi aşamalardan geçerek şekillendiğini anlamak ve açıklamak kaygısına yönelik bir perspektifle biçimlenmesi, tabii olarak Avrupa Tarihi gibi çalışma alanlarının marjinalleşmesine veyahut görmezden gelinmesine neden olmuştur.

Aslında pek çok Avrupa ülkesinde ve ABD'de de coğrafi ve kültürel olarak milli tarih yazımı şablonunun dışındaki çalışma alanları, Tarih bölümlerinde Türkiye'dekine benzer biçimde ikincil konumda kalmışlardır. Bu durum temel olarak, tarihin profesyonelleşme ve akademikleşme sürecinin 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Prusya'da ortaya çıkışından bu yana ulus-devletlerin teşekkülü ile doğrudan bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır (Berger, 2002: 1-55. Iggers, 2006: 225-242). Örneğin, 2015 yılına ait olup Robert B. Townsend'in Amerika'daki tarih bölümlerindeki uzmanlaşma eğilimlerini değerlendiren bir araştırmasına göre, ABD'de Amerikan Tarihi alanında uzmanlaşmış ve istihdam edilmiş tarihçilerin bütün tarih alanları içindeki oranı yüzde 41,2'dir. Bu veri neredeyse üniversitelerdeki tarihçilerin yarısının Amerikan tarihçiliğinde uzmanlaştığını ve

¹ Türkiye'de milli tarihyazımı perspektifinin Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki siyasi havanın etkisiyle nasıl bir tarih anlayışı ortaya çıkardığını ayrıntılı olarak değerlendiren bir çalışma için bkz. (Ersanlı, 2018).

istihdam edildiğini gösterir. Amerika’da Avrupa tarihçilerinin üniversitelerdeki konumlarına bakıldığında ise 1975 yılında yüzde 39 olan rakamın 2015 yılında yüzde 32,2’ye düşmekle birlikte 2. sıradaki yerini koruduğu görülmektedir. Dolayısıyla Amerikan üniversitelerinde 2015 yılı itibariyle Batı tarihi çalışanların oranı yüzde 70’i geçmektedir. Uzmanlık alanlarına göre Asya Tarihi yüzde 9,4, Latin Amerika Tarihi yüzde 7,4, Afrika ve Ortadoğu/İslam Dünyası Tarihi üzerine çalışanların sayısı ise ancak yüzde 5 oranındadır. Fakat dikkat çekici nokta, Amerikan ve Avrupa Tarihi dışındaki alanlarda Amerikan üniversitelerinin yaklaşık yüzde 65’inin en az bir uzman bulundurmasıdır. (Townsend, 2015. Atçıl, 2020: 17.) Bu bağlamda, araştırma imkânları ve gelişmişlik düzeyleriyle başı çeken Amerikan üniversitelerindeki tarih bölümlerine ilişkin eldeki veriler dikkate alındığında, teknik olarak Türkiye’deki tarih bölümlerinde Avrupa Tarihi çalışmalarının biraz arka planda kalması çok da garip karşılanabilecek bir durum değildir.

Fakat Avrupa Tarihi çalışmalarının, özellikle de Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa Tarihi gibi alanların ulusal tarih yazımının ana çerçevesi dışında olması nedeniyle, Osmanlı ve Selçuklu Tarihi gibi alanlara göre geri planda kalmaları ulusal tarihyazımının öncelikleri dikkate alındığında, tabii bir durum olmakla birlikte, Türkiye’deki Avrupa tarihçiliğinin kendine has sorunlarını gözden kaçırmamak gerekir. Bu bağlamda makale, öncelikle Türkiye’deki tarih bölümlerinde Türk tarihçiliğinin profesyonel ve akademik anlamda yapılanma sürecinden kaynaklanan kurumsal ve metodolojik problemlerin Avrupa Tarihi çalışmalarının yeterli düzeyde gelişmemesine neden olduğunu tartışmaktadır. İkinci olarak, Türkiye’de Avrupa Tarihi çalışmalarının, Ortaçağ ve Yeniçağ tarihçiliği çerçevesinde, geçmişten bugüne genel bir değerlendirmesi yapılmakta ve Avrupa tarihçiliğinin gelişmesine yönelik Yüksek Öğretim düzeyinde gerekli kurumsal destek ve yönlendirme olmadan, Avrupa Tarihi çalışmalarının, son zamanlarda gösterilen ilgi ve talebe rağmen, bireysel girişimler olmanın ötesine geçemeyeceği, bu nedenle de arzu edilen düzeye gelmesinin oldukça güç olacağı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’deki profesyonel/akademik Avrupa tarihçiliğinin gelişiminin önündeki sorunların tespiti ve bunların aşılması yönünde genel değerlendirmelerin yapılacağı ve çözüm önerilerinin sunulacağı bu çalışmanın profesyonel/akademik tarihçiliğin metodolojik sorunlarını merkeze alarak tarihyazımı literatürüne katkı sağlamayı amaçladığının altını çizmek gerekir. Ayrıca uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve iktisat tarihi gibi alanlarla kesişen Yakınçağ ve Çağdaş Avrupa tarihine yönelik ilginin, bu alanlarda müstakil bir Avrupa tarihçiliği geleneği oluşturmaya yönelik bir çabanın olmayışı ve belirtilen disiplinlerin bünyesinde kalmaları nedeniyle, çalışmanın kapsamına dahil edilmediklerini ve bu makalenin Türkiye’deki Avrupa tarihi çalışmalarının

bibliyografyasını sunma veya özetleme gayesi taşımadığını özellikle belirtmek gerekir.²

Türkiye’de Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa Tarihçiliğinin Kurumsal ve Metodolojik Sorunları

Türkiye ile karşılaştırıldığında Batı’da tarih disiplininin profesyonel anlamda daha köklü temellere dayanması ulusal tarih yazımıyla doğrudan ilişkili alanların dışında, başka coğrafyaların tarihlerini çalışmaya yönelik akademik ve entelektüel ilginin oluşumunu ve buna uygun altyapının geliştirilmesini sağlamıştır. Bunun yanında ABD, Almanya vb. önde gelen Batılı ülkelerin üretmiş olduğu emperyal kültür ve mirasın milli tarihin unsurları dışında kalan alanları da kapsayıcı bir heterojenliğe ve esnekliğe sahip olması, akademik kurumsallaşmayla birlikte düşünüldüğünde, zikrettiğimiz ülkelerin ulusal tarih alanlarının kapsamında olmayan Ortadoğu Çalışmaları ve Türkoloji gibi disiplinlerin belirli bir dinamizmde yürütülmesini mümkün kılmıştır (Herzog, 2010: 7-76. Zens, 2010: 149- 177, Bekar, 2020: 389-411). Türkiye’deki tarih bölümlerinde ise Avrupa Tarihi ve Bizans Tarihi gibi ana akım tarih araştırmalarının dışında kalan çalışma alanları bağlamında ciddi kıpırdanmalar gündeme gelse de Batı’dakiyle kıyas edilebilecek bir dinamizmden bahsetmek mümkün değildir. Bu çerçevede, belirttiğimiz dinamizm yokluğunun kurumsal ve metodolojik temel bazı nedenlerini saptamak mümkündür.

Bunlardan birincisi, Türkiye’deki akademik tarihçiliğin bütün iyi niyetli girişimlere rağmen, yerleşik kalıplarda yapılanmayı sürdürme yönünde ısrarcı olmasıdır. Dolayısıyla, akademik temeli olmayan nedenler gerekçe gösterilerek, milli tarihin kapsamı dışındaki çalışma alanlarına, üniversitelerin tarih bölümlerinde yer açma konusunda büyük bir isteksizlik gösterilmektedir. Bu isteksizlik özellikle Avrupa Tarihi çalışanların sıkça karşılaştıkları bir problemdir. Daha geniş bir açıdan bakıldığında ise, Türkiye’deki profesyonel tarihçiliğin hem dünya tarihçiliğinin global, bağlantılı, uluslararası, karşılaştırmalı vs. metodolojik eğilimlerinden bihaber olmasına hem de psikolojik açıdan özgüven eksikliğine işaret eder. Bu iki durumun neticesinde Türkiye’deki üniversitelerde Avrupa Tarihi çalışanlar sıklıkla şöyle ironik soruların muhatabı olmaktadır: Kendi tarihimiz dururken, neden Avrupa Tarihi çalışıyorsun ki? Avrupalılar zaten kendi tarihlerini çalışıyor, sen yeni olarak ne söyleyebilirsin ki?.. Bu soruların sahipleri genellikle Batılıların Türk ve İslam Tarihi çalıştıklarından ve bu konularda ciddi olarak uzmanlaştıklarından yakınıp, Türkiye’deki tarihçilerin bir kısmının da Batılı tarihçiler örneğine mukabil olarak, Batılıların tarihini çalışmaları gerektiğini, ancak böyle yapılırsa milli bir bakış açısıyla Avrupa Tarihi’nin anlaşılabileceğini

² Benzer biçimde Avrupa Tarihi’nin farklı dönem ve konularına değinen çalışmaların Batı filolojisi ve sanat tarihi bölümlerinde yapıldığı söylenebilir. Fakat, bu tür çalışmalar tarih disipliniyle ilişkili olmakla birlikte, kendi disiplinlerinin metodoloji ve problemleri etrafında biçimlendiği ve doğrudan kurumsal tarihçiliğin sınırları içinde yürütülmediği için tabii olarak bu çalışmanın dışında tutulmuşlardır.

düşünmektedirler. Ancak somut araştırma konusu olarak Avrupa Tarihi'ni seçen bir akademisyenle konuştuklarında (burada çalışmasında Avrupa tarihini Türk tarihiyle ilişkilendirmeden, mesela Osmanlı/Habsburg ilişkileri gibi Karşılaştırmalı Tarih veya Diplomasi Tarihi dışında araştırma başlıkları tercih eden yani saf anlamıyla Avrupa Tarihi çalışanları kastediyorum) biraz şüpheyile ya da biraz da istihzayla yukarıda belirttiğim sorular merkezinde şiddetli bir reaksiyon göstermektedirler.

Türkiye'de Avrupa Tarihi çalışmalarının istenilen seviyede olmayışı ve dinamizm yokluğunun bir diğer nedeni ise Türkiye'deki tarih bölümlerinin organizasyon yapısından kaynaklı olarak tarihçilerin büyük bir kısmı tarafından alışılmış dönemlendirme şemasının dışına pek çıkılmak istenmemesidir. Daha cesur bir ifadeyle metodolojik ve teorik konulara çok ilgili olmayan Türk tarihçiliğinde maalesef 19. yüzyılda tarihin profesyonelleşmesiyle birlikte Avrupa'da yerleşik bir model haline gelen klasik dönemlendirmenin sorunlu yönlerine ilişkin bir farkındalığın çok fazla geliştiğini söylemek zordur. Malum olduğu üzere, Türkiye'de tarih bölümlerinde yıllardır alışılmış, yerleşik hale gelmiş ve hatta değiştirilmesi teklif dahi edilemez olan bir ana bilim dalları organizasyonu mevcuttur. Dünyadaki çağdaş ve alternatif dönemlendirme yaklaşımlarının³ oldukça gerisinde kalan Türkiye'deki tarih bölümlerinin mevcut ana bilim dalları organizasyonunun yarattığı sorunlar aslında tarihin farklı dönemlerini çalışan pek çok tarihçi için de geçerli olmakla birlikte, özellikle Avrupa Tarihi çalışanların başını fazlasıyla ağrıtmaktadır. Örneğin, tarihçiler yerleşik teamüller gereği, Doçentlik sınavlarında ana bilim dallarına göre başvuru yapıyor ve bilimsel eser dosyaları bu çerçevede değerlendiriliyor. Avrupa Tarihi'nin herhangi bir dönemi üzerine çalışan bir tarihçi, örneğin Ortaçağ Avrupa Tarihi'nde uzmanlaşan bir akademisyen Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'ndan Doçentlik sınavına giriyor. Türkiye'de Avrupa Tarihi alanında uzmanlaşmış yeterli sayıda profesör olmadığından dolayı, jürisi İslam Tarihi ve Selçuklu Tarihi çalışanlardan veya az sayıda Bizans tarihçisinden oluşuyor. Eğer bahsi geçen tanıma uygun akademisyen, Doçentlik sözlü sınavını şart koşan bir üniversitede görev yapıyorsa, sözlü sınavında Karahanlılar veya Gazneliler tarihi gibi kendi uzmanlık alanıyla uzaktan yakından alakası olmayan bir araştırma alanıyla ilgili spesifik bir soruyla karşı karşıya gelebiliyor. Bu noktada eleştirdiğimiz hususa şöyle bir itiraz gelmesi mümkündür: Doçentlik sınavlarına başvururken Bilim Dallarının altındaki anahtar kelime seçenekleri arasında Avrupa Tarihi de mevcut.⁴ Fakat işin doğrusu, bu bir çözüm teşkil etmiyor. Çünkü, Avrupa Tarihi çalışmadıkları halde kimi profesörler, ÜAK

³ Dünya ve Avrupa Tarihi dönemlendirmelerinin sorunlu yapısına ve alternatif yaklaşımların neler olabileceğine dair Batı'daki tarihçilik literatüründe birçok çalışma yapılmıştır. Önde gelen bazı örnekler: (Green, 1992: 13-53). (Le Goff, 2016). (Bauer, 2021).

⁴ Çağdaş Dünya Tarihi, Ortaçağ Tarihi, Siyasi Tarih, Yeniçağ Tarihi ve Yakınçağ Tarihi gibi bilim alanlarındaki anahtar kelimeler arasında Avrupa Tarihi bulunmaktadır. Bu bilim alanlarından Çağdaş Dünya Tarihi, Siyasi Tarih ve Yakınçağ Tarihi alanlarında çalışanların tarih bölümlerinden ziyade uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi gibi bölümlerde istihdam edilmeleri dikkat çekmektedir.

uzmanlık alanlarına Avrupa Tarihi'ni de yazıyor ve dolayısıyla jürilerde yer alabiliyorlar.

Ana bilim dallarına göre yapılan değerlendirmede bir diğer ve belki de çok daha önemli sorun da ana bilim dalları organizasyonunun daha önce de altını çizdiğimiz üzere, Dünya tarihçiliğindeki değişimlere ayak uydurmamakta direnilmesi nedeniyle gerçekçi olmamasından kaynaklanıyor. Örneğin takriben 14. ve 15. yüzyılları kapsayan Geç Ortaçağ Avrupa Tarihi ülkemizdeki ana bilim dalı dönemlendirmesine uymuyor. Bu yüzyıllar kimi Ortaçağ tarihçileri için, Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş devirlerine kronolojik olarak denk geldiği için Yeniçağ Tarihi olarak kabul ediliyor. Kimi Yeniçağ Osmanlı tarihçisi içinse Ortaçağ'ın konusu görülüyorlar. Bunun yanı sıra, eğer Yeniçağ ve Yakınçağ Avrupa tarihi çalışıyorsanız, sizden Osmanlıca okuyabilmeniz ya da çalıştığınız konuları Osmanlı tarihiyle ilişkilendirmeniz bekleniyor. Bu noktaya kadar vurguladığımız bütün bu sorunları aşmaya yönelik kimi olumlu çabalara rağmen, Türk tarihçiliğinde, üniversiteler düzeyinde kurumsal içe kapanıklığın devam ettiğini ve Avrupa tarihi ya da Bizans tarihi gibi- ki Bizans tarihçiliğinin durumu nispeten daha iyidir- alanların hala marjinal olarak sürdürülmeye çalışıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla, akademik çalışmalarının erken evresinde bulunup Türk tarihi dışındaki konulara yönelmek isteyenler, daha önce değindiklerimize benzer birçok kurumsal engelle baş etmek zorunda kalıyor ve dezavantajla yola çıkıyorlar. Bu kurumsal engel ve dezavantajları arttıran faktörlerden biri olarak YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin kayıtlarındaki özensizliğe de dikkat çekmek gerekmektedir. Üniversitelerimizde Avrupa Tarihi üzerine her yıl yeni tezler tamamlanmasına rağmen YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin internet sayfasındaki arama kısmına girip "Avrupa Tarihi" yazdığınızda 3, "Ortaçağ Avrupa" yazdığınızda 14, "Yeniçağ Avrupa" ("Ortaçağ Avrupa Tarihi" ya da "Yeniçağ Avrupa Tarihi" yazdığınızda hiçbir sonuç çıkmıyor!) yazdığınızda 2 tez karşınıza çıkıyor.⁵ Oysa, tezlerini Avrupa Tarihi alanında tamamlayan öğrencilerin birçoğu tezlerini teslim ettiklerinde Avrupa Tarihi'ni anahtar kelime olarak belirtiyorlar. Bu durum, Avrupa Tarihi çalışmalarının kurumsal olarak da yeterince dikkate alınmadığının bir göstergesi olarak dikkat çekiyor ve alanda uzmanlaşanlar ve uzmanlaşmak isteyenler için şevk kırıcı oluyor.

Avrupa tarihçileri için kronikleşmiş kurumsal sorunların varlığıyla beraber, Türk tarihçiliği şüphesiz bir süreden beri, milli tarihçilikleri dönüştüren ve onları, küresel tarihe eklemlenmeye zorlayan teknolojik ve lojistik imkanlar sayesinde metodolojik anlamda yeniliklere açık hale gelmiş ve tarih disiplini içindeki çalışma alanları çeşitlenmiştir. Metodolojik anlamdaki yenilikten kastedilen şudur: Her ne kadar daha önce bahsetmiş olduğumuz yerleşik kalıpları kırmak zor olsa da özellikle Dünya tarihçiliğinden iyi örnek denilebilecek tarihyazımı ve tarih metodolojisi eserleri Türkçeye kazandırılmaktadır.⁶ Bunun yanı sıra, sayıca az olmakla beraber Avrupa Tarihi'ne ilişkin İngilizce literatürde yer alan pek çok yeni ve güncel eserin Türkçe çevirilerinin yapılması, bunların akademik çalışmaya

⁵ Bu veriler 14.05.2022 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> sayfasından alınmıştır.

⁶ Örneğin (Arnold, 2019). (Woolf, 2012). (White,2008).

niyetlenen, fakat dil bilmeyen veya dil bilmesine rağmen bunlara ulaşmakta güçlük çeken öğrenciler ve ilgililer tarafından okunmasına imkan sağlıyor.⁷ Ayrıca, kimi üniversitelerde Dünya tarihçiliğindeki yeni yaklaşım ve gelişimleri takip eden, Dünya'nın muhtelif yerlerindeki tarihçilerle temas halindeki akademisyenlerin, edinmiş oldukları fikirleri ya da benimsedikleri yaklaşımları derslerinde, eserlerinde, konferanslarında öğrencilere aktarmaları, bu tür eserlere verdikleri derslerin okuma listelerinde yer açmaları tarihçilikte bir farkındalık yaratarak yeni yaklaşım biçimlerinin tanınmasının yanı sıra, tarihçileri eski kalıpların dışına çıkararak çalışma alanlarında çeşitliliği kabul etmeye zorluyor. Bunun yanında, metodolojik yenilikleri mümkün kılan teknolojik ve lojistik imkânları da göz ardı etmemek gerekiyor. Avrupa Tarihi çalışmak isteyen öğrenciler daha yüksek lisansa başlamadan önce, eğer Latince ya da Yunanca gibi kaynak dilleri veyahut başta İngilizce olmak üzere Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi modern dilleri öğrenmek istiyorlarsa, bu dillere yönelik derslere internet ortamında da ulaşabiliyorlar. Ayrıca, birçok birincil ve ikincil kaynağa da (bu konuda hiçbir zaman tatmin edici bir neticeye ulaşamayacaktır, çünkü Avrupa tarihçiliğinde yurtdışı arşiv ve kütüphaneler olmazsa olmaz niteliktedir) eskiye nazaran daha kolay ulaşma imkânına sahipler.

Lojistik açıdan bakıldığında ise, öğrenciler *Erasmus Programı* ya da burs olanaklarıyla yurtdışındaki üniversitelere gidebiliyor, oradaki kütüphanelerden yararlanmak, akademisyenlerden ders almak ve onlarla temas halinde olmak suretiyle ya da bu imkanlara sahip olmasalar bile onlarla iletişim geliştirerek ve dijital ortamda ders ve konferanslarını takip ederek Avrupa Tarihi çalışmalarına yöneliyorlar. Bu anlamda, özellikle dil ve birincil kaynak problemlerinin, araştırmaların yürütülmesinde çok daha belirgin olduğu Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa tarihçiliğinin ülkemizde eskiye göre daha fazla ilgi görmeye başladığı söylenebilir. Ayrıca, bu alanlara daha fazla rağbet edilmeye başlanmasının ardında yeni nesil tarihçi adaylarının, lisans müfredatında Türk Tarihi'ne ilişkin derslerin yoğunluğundan bunalarak, yeni arayışlara yönelmeye başlamaları da gösterilebilir. Bunun en somut göstergelerinden biri ise, üniversitelerin Tarih bölümlerinde, Osmanlı ve Selçuklu Tarihi dersleriyle kendilerini sınırlandırmak istemeyen birçok öğrencinin farklı bir alanda okuma yapmak, ders dinlemek ve ileride de uzmanlaşmak amacıyla Avrupa tarihinin muhtelif dönemlerine ve konularına ilişkin seçmeli derslere çok yoğun ilgi göstermeleridir.

⁷ Bu tür çeviriler sayesinde uzun bir süredir Umberto Eco, Eric Hobsbawm ve Annales Okulu'nun Marc Bloch, Lucien Febvre gibi önde gelen birkaç tarihçisinin bazı eserlerinden örnekler dışında, dünyadaki Avrupa tarihi literatürüne oldukça yabancı olan araştırmacı ve okuyucular çalıştıkları konularda yeni yaklaşımları yansıtan ya da çığır açıcı çalışmalar yapmış olan Dorinda Outram, Tony Judt, E.P. Thompson, Eugen Weber, Johan Huizinga, Peter Burke, Jeremy Black, E.H. Kantorowicz, Christopher Tyerman gibi tarihçilerin eserlerine çeviriler vasıtasıyla ulaşabiliyorlar.

Türkiye’de Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa Tarihçiliğinin Gelişim Süreci

Türkiye’de Avrupa Tarihi’ne yönelik ilginin artışını tetikleyen olumlu gelişmelerden bahsetmek mümkün olmakla birlikte Avrupa tarihçiliğinin, tarih bölümlerinin büyük bir çoğunluğunda daha önce vurguladığımız kurumsal engellerden dolayı görmezden gelinmeye devam ettiğini belirtmek gerekir. Türkiye’de halen birçok üniversitede özellikle Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa Tarihi derslerini, büyük oranda Habsburg/Osmanlı ilişkileri gibi karşılaştırmalı tarih konularında çalışan Osmanlı tarihçileri ya da Bizans tarihçileri vermektedir. Bazı üniversitelerde ise müfredata konulan Avrupa tarihi derslerini, alan hakkında hiçbir fikri olmayan tarihçilerin verdikleri bilinmektedir. Bunun ardındaki temel nedenin ise Türkiye’de Avrupa tarihçiliğinin kendi kapsamı ve sınırlarıyla müstakil bir çalışma alanı olarak tarih bölümlerinde kabul görmemeye devam etmesi olduğu söylenebilir. Uzun yıllardır Yeniçağ Avrupa Tarihi, Osmanlı tarihini ilgilendirdiği ölçüde karşılaştırma aracı (Akdeniz Tarihi, Osmanlı/Habsburg mücadelesi, Osmanlı/Venedik ilişkileri ve ağırlıklı olarak da Askeri Tarih bağlamında) ya da Ortaçağ Tarihi, Haçlı Seferleri bağlamında “öteki” nin çok da merkezi bir önemi haiz olmayan tarihi olarak (Haçlı Seferleri tarihçiliğinin de Batı’daki trendleri yeterince takip etmediğini vurgulamak gerekir) ilgi konusu olmuştur. Bu durum, Türkiye’de Avrupa tarihçiliğinin kendi sınırları ve gündemi olan bir alan olarak gelişme göstermesini adeta imkânsız hale getirmiştir.⁸

Ulusal tarihyazımının periferisinde kalan bir başka çalışma alanı olan Bizans Tarihi ile kıyas edildiğinde Avrupa Tarihi çalışmalarının neden müstakil bir çalışma alanı olarak gelişemediği daha iyi anlaşılabilir. Bizans tarihçiliğinin aksine, Avrupa tarihçiliğinin Türkiye’de gelişmesini sağlayacak kurumsal olanaklar bir türlü ortaya çıkmamıştır. Bunda Bizans tarihçiliğinin üniversitelerde Fikret Işıltan, Işın Demirkent, Melek Delilbaşı gibi kurucu ve öncü olan isimler etrafında şekillenmesine rağmen, Avrupa tarihçiliğinin böylesi kurucu-öncülük yapacak, kendilerinden sonra gelenleri yönlendirecek isimlerden yoksun kalması ciddi bir rol oynamıştır.⁹ Türkiye’de kurulan ilk tarih bölümlerinde Avrupa Tarihi derslerini veren isimlerin uzmanlık alanlarına bakıldığında bu durum çok daha somut olarak anlaşılabilir. Örneğin, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi: II. Cilt, I. Kitap* (1961) adlı eseriyle tanıdığımız ve uzun bir süre Ankara Üniversitesi DTCF’de Yeniçağ Avrupa Tarihi derslerini veren Bekir Sıtkı Baykal (ö.1987), müstakil olarak Avrupa Tarihi üzerine uzmanlaşmış bir isim değildir. Bilindiği üzere Leopold von Ranke, Theodor Mommsen, Johann Gustav Droysen, Jacob Burckhardt gibi Alman tarihçilerden yaptığı çeviriler ve Avrupa tarihindeki kimi olguları değerlendirdiği bazı makalelerinin yanı sıra Osmanlı Tarihi’nin farklı dönemleri ve Cumhuriyet Tarihi üzerine çalışmaları mevcuttur (Şakiroğlu, 1987: 535-550). Bekir Sıtkı Baykal’dan

⁸ Daha önce de belirttiğimiz üzere Yakınçağ ve Çağdaş Avrupa Tarihi’ne yönelik ilgi, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi disiplinlerinin sınırları içinde kalmış görünmektedir.

⁹ Türkiye’de Bizans tarihçiliğinin gelişimi ve kurumsallaşması için faydalı bir çalışma için bkz. (Karakök, 2010).

sonra DTCF’de Avrupa Tarihi derslerini veren öğrencisi Mahmut Şakiroğlu (ö.2013) da aslında hocası Baykal gibi bir Osmanlı tarihçisiydi. “II. Osman’ın Katli ve Bunun Anadolu’daki Yankıları” başlıklı doktora tezini 1978’de Bekir Sıtkı Baykal’ın danışmanlığında tamamlayan Şakiroğlu’nun bilimsel çalışmaları temelde Osmanlı-İtalya ilişkileri çerçevesinde olmuştur. Bunun yanı sıra, İtalyanca ve Fransızca gibi Batı dillerine hâkim olan Şakiroğlu, Agostino Pertusi ve Tommaso Bertelé gibi şarkiyatçılardan yapmış olduğu çevirilerle de uzmanlaştığı alana ciddi katkılar sunmuştur. Venedik, Cenova ve Roma arşivlerindeki orijinal kaynaklardan yararlanarak “XV- XVI. yüzyıllarda Apenin yarımadasındaki devletçiklerle Osmanlılar arasındaki ilişkilere dikkat çekmesi bakımından” (Yeşil, 2014: 547) oldukça önemli makaleler yazan Mahmut Şakiroğlu’nun önde gelen çalışmaları ve özellikle İtalyancadan yaptığı çevirileri daha çok *Erdem ve Belleten* gibi dergilerde yayımlanmıştır. Ayrıca Mahmut Şakiroğlu, Osmanlı hizmetinde bulunan Venedikli korsan ve casuslar üzerine İtalyanca kaleme aldığı *Spie e Corsari Veneti: A Servizio Del Sultano Ottomano* (Venedik 1993) başlıklı çalışmasıyla günümüzde Türk tarihçiliğinin en popüler çalışma konularından biri olan “Akdeniz’de casusluk ve korsanlık” meselesine dikkati çeken öncü isimlerden olmuştur (Yeşil, 2014: 547. Eyice, 2014: 493-507).

DTCF Tarih Bölümü ile birlikte Türkiye’nin en eski tarih bölümlerinden biri olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne bakıldığında ise aslında Avrupa tarihçisi olmayan Mehmet Cavit Baysun (ö. 1968)’un, 21 Mart 1945 tarihinde Türkiye Tarihi Kürsüsü’ne Türkiye ve Yeniçağ Avrupa Tarihi profesörü olarak atandığını ve burada Ortaçağ ve Bizans Tarihi’nin yanı sıra Yeniçağ Avrupası üzerine de dersler verdiğini biliyoruz. Dikkat çekilmesi gereken nokta şu ki, Bekir Sıtkı Baykal’a benzer şekilde farklı alanlarda eserler kaleme Baysun, *İslam Ansiklopedisi*’nde Lepanto Savaşı ve Mustafa Reşid Paşa’nın Paris ve Londra büyükelçilikleri gibi Osmanlı-Avrupa ilişkileri bağlamındaki konularda birincil kaynaklara dayanarak hacimli maddeler yazmakla birlikte (Aktepe, 1992: 275-276) müstakil olarak Avrupa Tarihi çalışmalarına yoğunlaşmış bir tarihçi değildi. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü’nde sonraki nesilden, “The Ottoman Turks And The Portuguese In The Persian Gulf (1534-1581)” adlı teziyle Londra Üniversitesi’nde doktorasını Vernon J. Parry danışmanlığında 1969 yılında tamamlayan ve ardından Dokuz Eylül ve Ege Üniversiteleri’nde çalışan Salih Özbaran’ın ismini de zikretmek gerekir. Özbaran, Akdeniz’in iki önde gelen devleti Osmanlı ve Portekiz’in emperyal güç mücadelesini merkeze alan çalışmalarının yanı sıra, Doğu ülkelerine gelen Portekizli seyyahlar üzerine oldukça özgün bir eser olan *Portekizli Seyyahlar: İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında* (İstanbul, 2007)’yı kaleme almıştır. Salih Özbaran, orijinal kaynaklara dayalı bu çalışmalarına ek olarak Avrupa tarihçiliği üzerine edindiği müktesebatla tarihyazımı, tarih metodolojisi, kimlik ve tarih öğretimi gibi alanlar üzerine de yoğunlaşmıştır (Alacı, 2016: 2-22. Pamuk & Muç, 2016: 24- 43). Özbaran’ın haricinde ise, 16. Yüzyıl Osmanlı-Leh ilişkileri üzerine odaklanan “Die polnischen Königswahlen und Interregnen von 1572 und 1576 im Lichte osmanischer Archivalien : ein Beitrag zur Geschichte der osmanischen Machtpolitik” başlıklı doktora teziyle 1975

yılında Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan ve ardından da Yeniçağ ve Yakınçağ Osmanlı Tarihi'nin farklı konularını irdeleyen eserlerinin yanı sıra, özellikle 18. Yüzyıl Osmanlı-Prusya ilişkileri bağlamında *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri* (1985) gibi çalışmalarıyla tanınan Kemal Beydilli'nin ismini anmak gerekir (Ersoy-Hacısalihoğlu & Hacısalihoğlu, 2017: 107-120). Beydilli de Özbaran'ın Akdeniz'deki Osmanlı-Portekiz mücadelesine yoğunlaşan uzmanlık alanına benzer şekilde Osmanlı ile Lehistan ve Prusya gibi Avrupalı diğer başka güçlerin siyasi ve diplomatik ilişkilerini esas alan çalışma alanı nedeniyle uzun yıllar görev yaptığı İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Yeniçağ / Yakınçağ Avrupa Tarihi'ne ilişkin dersler vermiştir ve halen görev yaptığı 29 Mayıs Üniversitesi'nde de aynı şekilde Modern Avrupa tarihi derslerini yürütmektedir. Son olarak Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Doçent unvanıyla emekli olan Gümeç Karamuk'un ismi anılabilir. Doktorasını Zürih Üniversitesi'nde 1974 yılında tamamlayan Karamuk, "Avrupa Mutlakiyetinde Yaşayan Feodal Öğeler" (1989) ve "II. Friedrich von Hohenstaufen'in İslam Dünyası ile İlişkileri ve Arapça Kroniklere Yansıması" (1993) gibi Avrupa tarihinin muhtelif konularına dair yayımlanan makaleleriyle alana katkı sağlamıştır.

Asıl ayağı Osmanlı tarihinde olmakla birlikte çalıştıkları konular Osmanlı/Habsburg Askeri Tarihi ya da Osmanlı/Venedik tarihi ilişkileri ekseninde olduğu için Avrupa tarihçiliği literatürünü bilen, çalıştıkları alan için bilinmesi gereken dillere hâkim olan ve bunu çalışmalarına yansıtan yeni nesil tarihçilerin olduğunu belirtmekte fayda var. Bunların hepsini burada zikretmek mümkün değil. Fakat, *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü, 1699-1715* (2020), *1522'den 19. Yüzyıla Kadar Habsburg Mutlakiyetinin İnşası ve Militärgrenze* (2017) gibi çalışmalarıyla Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Ömer Gezer, Osmanlı-Venedik münasebetleri üzerine *Korku ve Merak Arasında: İtalyanların Dünyasında Osmanlı Devleti, 1453-1688* (2020) ve *Balkanlarda Osmanlı-Venedik Hâkimiyet Mücadelesi ve Kara Savaşları, 1645-1721* (2020) gibi çalışmalarıyla Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Güner Doğan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa: Akdeniz' de Diplomasi Ticaret ve Korsanlık: 1453-1599* (2016) adlı eseriyle İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nden Mikail Acıpınar, yine Osmanlı-Habsburg münasebetleri üzerine çalışan ve "And yet fell all the forts to the infidels...': Disinformation, Propaganda and Political Power in the Ottoman-Habsburg War of 1663-1664" (2014) ve "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diplomasi Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşmasının Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular" (2017) gibi çalışmalarıyla İstanbul Üniversitesi'nden Özgür Kolçak, "A Humiliating Treaty Followed the Great Victory": The Ahdname of 1573 Issued by Selim II" (2022) ve "Garp Ocakları'nın Avrupa Ülkeleri ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri: Venedik Cumhuriyeti Örneği" (2021) gibi çalışmalarıyla yine İstanbul Üniversitesi'nden Özgür Oral ve Osmanlı Diplomasisi üzerine yaptığı "La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle : le cas du règne de Selim II (1566-1574)" (2012) ve "Hierarchy and Friendship: Ottoman Practices of Diplomatic Culture and Communication (1290s-1600)" (2019) gibi çalışmalarıyla bildiğimiz, Fransız literatürünü yakından bilen İstanbul Medeniyet

Üniversitesi'nden Güneş Işıksel, Osmanlı-Leh ilişkileri bağlamında *Osmanlı - Lehistan Diplomatik İlişkileri: Franciszek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği, 1788-1793* (2014) gibi çalışmalarıyla İstanbul Üniversitesi'nden Hacer Topaktaş Üstüner, Akdeniz'de casusluk ve korsanlık faaliyetlerine yoğunlaşan ve *Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları* (2017) gibi eserleriyle bilinen 29 Mayıs Üniversitesi'nden Emrah Safa Gürkan ve Avusturyalı ünlü şarkiyatçı Joseph von Hammer-Purgstall (ö. 1856) üzerine *Hammer: Doğu'nun Kaşifi* (2021) adlı Türkçe bir monografi yayımlayan yine İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nden Tuğba İsmailoğlu Kacı gibi isimlerden bahsedebiliriz.

Osmanlı askeri ve ticari tarihi merkez olmak üzere Avrupa Tarihi'ne ilişkin konulara da dokunan bahsi geçen yeni nesil tarihçilerin çalışmalarının Yeniçağ Tarihi'nde yoğunlaştığını görüyoruz. Ancak, bu olumlu ve önemli katkılar bir yana, Avrupa Tarihi'nin farklı konularında yayımlanan eserlere bir bütün olarak bakıldığında ise, çalışmaların dilsel engeller (kaynak ve araştırma dillerini bil(e)memek) ve metodolojik bir gelenek yoksunluğundan (Avrupa tarihçiliğindeki çağdaş tarihyazımsal tartışmalardan haberdar olmamak) kaynaklı olarak büyük oranda Batı'daki eski literatürün aktarılması suretiyle gerçekleştirildiğini tespit etmek mümkündür. Örneğin, Osmanlı tarihçiliğinin Dünya tarihçiliğine, diğer ana bilim dallarına göre daha entegre olması -yurt dışında eğitim görme, dışarıdaki tarihçilerle iletişim kurma gibi etmenler sayesinde-, Yeniçağ Avrupa tarihçiliğindeki tartışma ve gelişmelere daha fazla ilgi duyulmasını sağlarken, aynı şeyi Ortaçağ Avrupa tarihçiliği için söyleyebilmek mümkün değildir. Ortaçağ Avrupa Tarihi alanındaki en ciddi sorunun, bu alanda tez yöneten birçok ismin aslında Avrupa Tarihi formasyonundan geçmeyip, kendi tezlerini Ortaçağ Türk ve İslam Tarihi uzmanı olan danışmanların gözetiminde bitirmeleri ve dolayısıyla da aslında Avrupa Tarihi uzmanı olmayışları oluşturmaktadır. Bu olumsuzluğa rağmen, Ortaçağ Avrupa Tarihi çalışmalarının Türkiye'deki gelişimine katkı sağlaması açısından hem Doğu hem Batı Ortaçağ Tarihi'ne ilişkin makalelere yer veren, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Murat Keçiş ve Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nden Murat Serdar editörlüğünde yayımlanan ve ULAKBİM TR DİZİN'de taranan *Ortaçağ Tarihi Araştırmaları* gibi bir derginin varlığı ümit vericidir. Bir diğer olumlu gelişme ise, Ortaçağ Tarihi ana bilim dallarında Haçlı Seferleri tarihçiliğinin bir parçası olarak Avrupa tarihinin kimi olgularına değinen çalışmaların "Normanlar, 'Gesta Roberti Wiscardi' ve Malazgirt Savaşı" (2020) gibi çalışmalarıyla bilinen Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Mustafa Daş, "Bizans'a Elçi Olarak Gelen Cremona Piskoposu Liutprand'ın İzlenimlerine Bir Bakış" (2009) gibi çalışmalarıyla İstanbul Üniversitesi'nden Birsal Küçüksipahioğlu ve "III. Haçlı Seferi Öncesinde Diplomasi ve Alman Ordusunun Balkan Topraklarındaki Yolculuğu Üzerine" (2021) gibi yayınlarıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden Aydın Usta gibi Ortaçağ tarihçileri tarafından yapılması ve tez öğrencilerinin bu çerçevedeki konulara yönlendirilmesidir. Ayrıca, Endülüs Tarihi'ne ilişkin araştırmalarında Avrupa Tarihi'ne dokunan yönleriyle, *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri* (2016) gibi yayınlarıyla Sakarya Üniversitesi'nden Lütfi Şeyban ve "Endülüs

Üzerine Düzenlenen Haçlı Seferleri” (2016) gibi çalışmalarıyla İstanbul Üniversitesi’nden Cumhur Ersin Adıgüzel gibi tarihçiler tarafından yürütüldüğünü belirtmek gerekir. Bütün bunların yanı sıra daha önce de vurguladığımız üzere, Avrupa Tarihi’ne ilişkin birincil ve ikincil kaynakların Türkçeye çevirilerinin yapılması ve bu eserlerin ciddi olarak rağbet görmesi, Ortaçağ Avrupa tarihçiliğine ilişkin bir farkındalığın oluşması yönünde alana ciddi bir katkı sağlamaktadır.¹⁰

Son olarak Avrupa Tarihi çalışmalarının Türkiye’de kurumsallaştırılması yönünde en ciddi çabanın, Osmanlı, Avrupa ve Amerika Tarihi alanlarında yüksek lisans ve doktora düzeyinde uluslararası nitelikte çalışmalar yapacak akademisyenler yetiştirmek amacıyla merhum Halil İncalcık tarafından Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü’nün kurulması (1993) olduğunu ve bunun Türkiye’deki Avrupa Tarihi çalışmalarının seyri açısından yeterince bilinmeyen ve gözden kaçırılan önemini vurgulamakta fayda var. Halil İncalcık’ın geniş ve çağdaş bir perspektifle kurduğu Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü’nde Britanyalı tarihçiler C.D.A. Leighton, David Thornton ve Paul Latimer’in Avrupa Tarihi alanında öğretim üyeleri olarak istihdam edilmeleriyle birlikte, yıllar içerisinde Avrupa Tarihi alanında uzmanlaşmak isteyenler yetiştirilmiş ve gerekli imkanlar sağlanarak desteklenmiştir. Bunun neticesinde müstakil olarak Avrupa Tarihi’nin farklı dönem ve konularında ulusal ve uluslararası düzeyde nitelikli çalışmalar yapan akademisyenler Türk tarihçiliğine kazandırılmıştır ve bu akademisyenler, yayınlarının yanı sıra yetiştirdikleri öğrencilerle de Avrupa tarihçiliğinin gelişiminde ciddi rol oynamaktadırlar. Bunlar arasında *The Poor and the Perfect: the Rise of Learning in the Franciscan Order 1209-1310* (2012) ve “English Friars and Their Influence on the Early History of the Order” (2018) gibi çalışmalarıyla New York’taki Columbia Üniversitesi’nden Neslihan Şenocak, “Enlightened Conservatism: John Galt on Law, Morality and Human Nature” (2004) ve “Aydınlanma Tarih Yazıcılığı ve Edward Gibbon” (2017) gibi çalışmalarıyla 29 Mayıs Üniversitesi’nden Özlem Çaykent, *Enlightenment Reformation: Hutchinsonianism and Religion in Eighteenth-Century Britain* (2017) ve *18. Yüzyıl Britanya’sında Aydınlanma ve Sosyalleşme* (2021) gibi çalışmalarıyla Bahçeşehir Üniversitesi’nden Derya Gürses, “A Tale of Two Codices: The Medieval Registers of the Order of the Garter” (2006) ve “Erken İngiliz Reformasyonu ve Lollard Hareketi” (2019) gibi çalışmalarıyla Mersin Üniversitesi’nden Tarık Tolga Gümüş ve “Restorationist Counter-Enlightenment: Thomas M’Crie on the Concept of Civil Liberty” (2014) ve *Ortaçağ Avrupa Tarihi Üzerine: Kavramlar ve Olgular* (2021) gibi çalışmalarıyla İstanbul Medeniyet Üniversitesi’nden Fatih Durgun’un alana katkılarından bahsetmek mümkündür.

¹⁰ Türkiye’de Ortaçağ Avrupa tarihçiliğinin Haçlı Seferleri çalışmaları ve çeviri faaliyetleri çerçevesinde gelişmesi bağlamındaki değerlendirmeler için bkz. (Sever, 2006: 77-92)

Sonuç

Türkiye’de son yıllarda Avrupa tarihçiliğinin gelişimi yönünde ümit ve memnuniyet veren gelişmeler olmakla birlikte, Avrupa tarihine ilişkin çalışmalar yapan tarihçilerin, büyük oranda Avrupa tarihçisi olmamasının gerek Ortaçağ Tarihi, gerekse Yeniçağ Avrupa Tarihi alanlarının gelişmesi açısından yaratmış olduğu sorunlar aşıkardır. Öte yandan, Türkiye’deki Avrupa Tarihi çalışmalarına yakından bakıldığında, kurumsallaşmaya ilişkin sorunların meydana getirdiği dağınıklık nedeniyle, Avrupa Tarihi’nin değişik dönemleri ve konuları üzerine çalışan tarihçilerin birbirleriyle iletişim halinde olmadıkları, birbirlerinin yapmış oldukları çalışmaları pek de takip etmedikleri ya da birbirlerini görmezden geldikleri saptamasını yapmakta da fayda var. Sonuç itibariyle, Avrupa tarihçiliği görece ilgi kaynağı olmasına ve bu alanlarda çalışan tarihçilerin sayısı artmasına rağmen, her iki tarihçilik alanına Tarih bölümlerinde yeterince yer verilmemesi, Türkiye’de tarih bölümlerinin yapılanmasının milli tarihyazımının öncelikleri ve tarihi, dönemlere ayırma anlayışına göre gerçekleştirilmesi nedeniyle Avrupa Tarihi’ne ilişkin konu başlıklarının genellikle sadece Türk Tarihi ile ilişkili oldukları ölçüde değer görmeleri, hem Doçentlik aşamasında hem de istihdam açısından var olan belirsizlikler bu alanların gelişiminin önünü tıkayan başlıca etmenler olarak görülmektedir. Ayrıca, tarih bölümlerinde veya tarih bölümlerinin yer aldığı üniversitelerde Avrupa Tarihi alanında uzmanlaşmak isteyenler için Latince ve Bizans Grekçesi gibi kaynak dillerin öğrenilmesi doğrultusunda dil dersleri imkanlarının sağlanması da gerekmektedir (ki bu açıdan İstanbul Medeniyet Üniversitesi’nde Latince, Yunanca, Süryanice gibi dillerin Tarih Bölümü müfredatına konulduğunu ve öğrencilerin bu dersleri almaya yönlendirildiğini belirtmekte yarar var). Makalede bahsi geçen kurumsal ve metodolojik sorunlar aşılabildiğinde ise Avrupa tarihçiliğinin müstakil çalışma alanı olarak güçlenmesi sağlanacak, daha sağlıklı bir yolda ilerleyebilmesi ve bu alana katkı sağlayacak uluslararası çapta tarihçilerin sayısının artması mümkün hale gelecektir.

Kaynakça

- Acun, F. (2017) “Modern Türk Tarihçiliğinin Başlangıcı ve Mehmet Fuat Köprülü”, *Türk Tarihçileri*, ed. Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Ankara: Pegem.
- Aktepe, M. M. (1992) “Mehmet Cavit Baysun (1899-1968)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5. Cilt., İstanbul, s. 275-76.
- Alacı, B. (2016) “Ünü Sınırları Aşan ‘Kasabalı’ Bir Tarihçi: Salih Özbaran”, *Uluslararası Turgutlu Sempozyumu*, 17-19 Kasım 2016, s.2-22.
- Arnold, J. H. (2019) *Ortaçağ Tarihi Nedir?* çev. Kahraman Şakul, İstanbul: Isık.

- Atçıl, Z. (2020) "Amerika'da Tarihçilik Gündemi", *Dünyada Tarihçiliğin Gündemi*, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul: Yeni İnsan, s.17
- Bauer, T. (2021) *Neden İslam'ın Orta Çağı Yoktu? Antik Çağ'ın Mirası ve Doğu*, çev. Hülya Yavuz Akçay, İstanbul: Runik.
- Bekar, C. (2020) "Hollanda'da Osmanlı Çalışmalarının Tarihi", *Dünyada Osmanlı Tarih Yazımı I*, ed. Ahmet Özcan, Özhan Kapıcı & Yalçın Murgul, Ankara: Doğubatu, ss. 389-411.
- Berger, S. (2002) *The Search For Normality: National Identity and Historical Consciousness in Germany Since 1800*, New York: Berghahn, s.1-55.
- Ersanlı, B. (2018) *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Ersoy-Hacısalihoğlu, N., Hacısalihoğlu, M. (2017) "Osmanlı ile Avrupa Tarihi Arasında Bir Tarihçi Portresi: Kemal Beydilli", *Yaşayan Türk Tarihçileri*, ed. Ahmet Şimşek, Ankara: Pegem, s.107-120.
- Eyice, S. (2014) "Kaybettiğimiz bir Osmanlı Tarihi Uzmanı: Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 43: Sayı 43, s. 493-511.
- Green, W. A. (1992) "Periodization in European and World History", *Journal of World History*, c.3/S. 1, s.13-53.
- Herzog, C. (2010) "Notes on the Development of Turkish and Oriental Studies in the German Speaking Lands.", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8.15, pp. 7-76.
- Iggers, G. G. (2006) "The Professionalization of Historical Studies and Guiding Assumptions of Modern Historical Thought", *A Companion to Western Historical Thought*, ed. Lloyd Kramer & Sarah Maza, Oxford: Blackwell, s.225-242.
- Karakök, T. (2010) "Türkiye'de Bizans Tarihçiliği'nin Genel Durumu ve Bir Bibliyografya Denemesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köken, N. (2014) *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Le Goff, J. (2016) *Tarihi Dönemlere Ayırmak Şart mı?*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Pamuk, A., Muç, K. (2016) "Tarih Eğitimsi Olarak Salih Özbaran", *TUHED*, Cilt 5, Sayı 1, s. 24-43.
- Sever, İ. (2006) "Türkiye'de Ortaçağ Tarihçiliği: Dünü, Bugünü ve Sorunları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şakiroğlu, M. H. (1987) "Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, 1908-1987", *Erdem*, Cilt 3: Sayı 8, s.535-550.

- Şimşek, A., Satan, A. (2011) "Türkiye'de Milli Tarihin İnşası", *Milli Tarihin İnşası: Makaleler*, Haz. Ahmet Şimşek & Ali Satan, İstanbul: Tarihçi.
- Townsend, R. B. (2015) "The Rise and Decline of History Specializations over the Past 40 Years", *Perspectives on History* c.53/S.9, <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/december-2015/the-rise-and-decline-of-history-specializations-over-the-past-40-years> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).
- White, H. (2008) *Metatarih: Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem*, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Dost.
- Woolf, D. (2012) *Tarihin Küresel Tarihi*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul: Alfa.
- Yeşil, F. (2019) "Mahmut H. Şakiroğlu (1939-2013)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Gözden Geçirilmiş 3. Basım, EK-2. Cilt, Ankara, s. 547.
- Zens, R. W. (2010) "Turkish Historiography in the United States," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8/15: 149-77.

A Soft Crusade by the German Empire: The Second Orient Journey of Wilhelm II (1898)*

İrfan ERTAN**

orcid/0000-0003-2472-2852

Abstract: This study analyses the journey of Wilhelm II of the German Empire to the Ottoman Empire in 1898, during a very tense time in Europe. We see a policy of isolation for both the Ottoman Empire and the German Empire in the late 19th century because of their policies against European Powers. The Ottoman Empire lost the support of Britain and became an open target for the imperialist powers of the West. She also tried to protect her rights and power in the European policy against internal and external threats. The German Empire wanted to expand her influence and sphere of power to the East and threaten her rivals, especially France and Britain. This journey gave rise to a convergence policy for these empires. This journey consisted of two sections, İstanbul and Syria. In the İstanbul section, Wilhelm II met with Abdülhamid II and gained some privileges from the Ottoman Empire. In the Syria section, Kaiser Wihelm II applied the policy which we call “Soft Crusade” and fronted the Great Powers of Europe. Also, the aims and acquisitions of the two empires will be analysed in this study. This journey will be analysed with that perspective. This research aims to shed light on the acquisitions of the journey, and penetration of the German Empire, and German capital into the Ottoman Empire. Historical and political conditions during this journey show the emergence of twenty years of alliance between the Ottoman Empire and the German Empire.

Keywords: The Ottoman Empire, The German Empire, Orient Journey, Soft Crusade, Protector of 300 million Muslims

Alman İmparatorluğu'nun “Yumuşak Haçlı Seferi” ve Kayzer II. Wilhelm'in İkinci Doğu Seyahati (1898)

Öz: Bu çalışma, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in, Avrupa'da gergin bir zaman olan 1898 yılında Osmanlı İmparatorluğuna yaptığı seyahati incelemektedir. Avrupa güçleri aleyhine izledikleri politikalar nedeniyle, 19. Yüzyıl'ın sonlarında iki imparatorluk için de bir yalnızlaşma politikası görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Britanya'nın desteğini kaybetti ve Batının emperyalist güçleri için açık bir hedef haline geldi. Ayrıca, iç ve dış tehditlere karşı Avrupa politikasındaki

* This article bases on my master's thesis entitled *The Orient Journey of Wilhelm II (1898)* completed at Middle East Technical University in September 2018.

** Doctorate Student, Middle East Technical University, History Department, irfanertan1993@gmail.com.

haklarını ve gücünü korumayı hedefliyordu. Alman İmparatorluğu, nüfuzunu ve güç alanını Doğuya genişletmek ve özellikle Fransa ve İngiltere gibi rakiplerini tehdit etmek istiyordu. Bu seyahat, iki imparatorluk için bir yakınlaşma politikasına yol açtı. Bu seyahat İstanbul ve Suriye ayağı olmak üzere iki bölümden oluşur. Seyahatin İstanbul ayağında II. Abdülhamid ile görüşüp bir takım imtiyazlar alan II. Wilhelm, seyahatin Suriye ayağında ise “Yumuşak Haçlı Seferi” dediğimiz politikasını uygulayarak Avrupa güçlerine meydan okuyacaktır. Ayrıca, bu çalışmada iki imparatorluğun amaçları ve kazanımları analiz edilecektir. Bu seyahat bu bakış açısıyla analiz edilecektir. Araştırma, seyahatin kazanımlarına, Alman İmparatorluğu’nun ve Alman sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu’na girmesine ışık tutmayı amaçlıyor. Bu seyahatteki tarihsel ve politik koşullar, Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasında yirmi yıl süren ittifakın ortaya çıkışını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Doğu Seyahati, Yumuşak Haçlı Seferi, 300 Milyon Müslümanın Koruyucusu

Introduction

This study is about the journey of the German Emperor Wilhelm II in 1898 to the Ottoman Empire, which was perhaps one of the most important events of the last ten years of the 19th century for the Ottoman Empire. As it is known, the Ottoman Empire and the German Empire started to move away from the European diplomacy system, especially in the 1890s. Relations between these two empires rose because of necessity. After that journey, the German Empire took the position of the British Empire and France for the Ottoman Empire in an economical way.

While giving information about that journey, I will try to show that this journey is diplomatic and has economic, religious¹, and international aims against other European Powers. The German Empire started to penetrate the natural sources and some important devices of the Ottoman Empire, which would support and benefit the German Empire while founding their *Weltpolitik* and imperialistic policy, threatening the balance of powers. While Kaiser Wilhelm was trying to gain privileges from the Ottoman Empire, he also wanted to front the European Powers, and become the political leader of the Christian World. So, this journey is a breaking point for the relationship between the Ottoman Empire and the German Empire. Also, the Ottoman Empire entered the sphere of influence of the German Empire. Because Wilhelm II wanted to gain dominance in the Ottoman lands, I see this journey as a Crusade, but he did not use military power and diplomacy. For this reason, I named this ‘Crusade’ as ‘Soft Crusade’. Also desire to become the leader of the Christian World makes this journey a Soft Crusade.

¹ Because of its religious, economic and political aims I name this journey as ‘Soft Crusade’.

I used Yıldız Archives as my primary source. I used these documents to draw the outline of the journey. These documents could not help me so much in creating a critical approach to the journey. We can say that the most important Ottoman Archival document about the journey is the report of Şakir Pasha. This document is important because of being the witness of the Kaiser's journey in Palestine, Syria, and Lebanon. Despite its importance as a primary source, it almost gives no different information about the journey. I will also use memoirs such as Bernhard von Bülow's, the Foreign Secretary, Theodor Herzl's, the leader of the Zionist Organization. I will also use newspapers from the Ottoman Empire, German Empire, Britain, and the United States. I will use my second sources, most of them are in German, and some of them are in Turkish, mainly to give more detail about the journey.

In this article, thanks to primary and secondary sources, I aim to draw the general outlines of the second journey of Wilhelm II. Before giving information about the second journey, I will briefly mention the first relations with the German Empire and the Ottoman Empire, and later I will mention the first journey in 1889 and draw the general atmosphere before the second journey. In the main part I will mention the second journey of Kaiser Wihelm II to the Ottoman Empire and I will try to show this journey as a 'Soft Crusade'. First, I will mention the first days of the journey in İstanbul and Kaiser's relations with Abdülhamid II and bureaucrats. In this part, I will also mention the privileges which Kaiser gained from the Sultan. Later, I will mention the Kaiser's journey in Syria and his efforts of gaining a base in Syria and challenge to European Powers. That effort will be called a 'Soft Crusade'. After mentioning the journey, I will mention the effects of the journey and compare it with the first journey of the Kaiser.

Relationship between the Ottoman Empire and the German Empire Before the Journey

The first journey of Wilhelm to the Ottoman Empire was held in 1889, one year after he acceded to the throne. The relations between the Ottoman Empire and the German Empire date back to earlier times. This situation can also be observed because of the German Empire's efforts to establish a diplomatic and political sphere of influence right after the establishment of the German Empire. While the German Empire began colonisation, almost all the lands outside Europe had been colonized. While Britain and France colonising Africa, South America, and Asia, German Empire tried to introduce colonising race. She could only colonize Persia, China, and the Ottoman Empire.(Ortaylı, 2015, pp. 19-21)

The German Empire first tried to penetrate the Ottoman Empire with military advisors such as Colmar von der Goltz.² Then she used her power and influence to achieve the colonization dreams of the German Empire, Wilhelm II, tried to penetrate the Ottoman Empire via political and economic relationships. The journeys of the Kaiser are the consequences of this dream. The second journey is a milestone for the relations between these two empires.

Although that can be seen as only the journey of Wilhelm II to the East, the Ottoman Empire, it changed so many things for the Ottoman Empire and the German Empire. The visit of Wilhelm II takes place during a time of complete diplomatic isolation of the Empire. (Kaynar, 2004, p. 55) The great powers exert strong pressure on the Empire. Two years ago, they almost failed to hand over the sultan. It is in this atmosphere that the Wilhelm II announces his visit of the Empire. "While the Red Sultan is on the ban of Europe, the German Emperor has just given him a hug," writes François Georgeon. (Georgeon, 2003, p. 343) These two powers shaped their foreign policy according to their powers. Ottoman Empire needed other countries to maintain her power, and the German Empire needed a rivalry with other countries to improve her power. In the beginning, an alliance was seen as impossible between these countries, but political maneuvers and the atmosphere changed the situation. The second journey of Wilhelm II is a breaking point for the relationship between these two empires.

Effects of the First Journey of Wilhelm II

The first journey of Wilhelm II was held in 1889, only one year after his coronation. The first visit of Wilhelm II with the Sultan. Bismarck had tried in vain to talk the Kaiser out of this visit. To reassure the Russian government, he, therefore, declared to the Tsar that the reason for the visit to İstanbul was only the desire of the imperial couple from Athens where it wanted to participate in the celebration of the marriage of Wilhelm II's sister to the crown prince of Greece not to return home without seeing İstanbul. Germany had no political interests in the Black Sea and the Mediterranean. When the Chancellor Bismarck was dismissed in 1890, the main obstacle to the Kaiser's Turkey policy was gone. (Richter, 1997, p. 55) "Still, Wilhelm's 1889 journey was a harbinger of things to come." (McMeekin, 2010, p. 10) German engagement in the period between 1888 and 1890, which was certainly promoted by the Orient Journey of Wilhelm II in November 1889. The Treaty of Friendship, Trade, and Shipping concluded with Turkey on August 26, 1890, which included, among other things, the granting of the right to preferential treatment and its approval to the Reichstag on December 12, 1890, recommended. In fact, German exports to Turkey increased by 350% between 1888 and 1893. (Schöllgen, 2000, pp. 48-49)

² Before the German Empire, Prussia also penetrated the Ottoman Empire via military advisors. For instance, Helmuth von Moltke was a military advisor between 1835 and 1839 in the Ottoman Empire. He also attended Battle of Nezib between the Ottoman Empire and Egypt in 1839.

Meanwhile, after the first agreements about Anatolian Railways, because of the first journey of Kaiser Wilhelm, Georg von Siemens, the director-general of the Anatolian Railway, was prepared to involve financial groups from other countries in the railway project. Within five years, the German capital had come into possession of railway lines. Almost overnight, Turkey had become an important field of economic German engagement. The railway also served for the transport and sale of German products. The new rail route from the Bosphorus to Ankara and Konya also contributed to the remarkable development of Anatolia. The railway tracks increased agricultural production, schools and hospitals emerged. (Richter, 1997, pp. 55–56)

During his first journey to the Orient in the autumn of 1889, Wilhelm II also discussed the situation of the German Protestants in Palestine with Sultan Abdülhamid II. The Kaiser mentioned the necessity of a church for the Protestants of Jerusalem. (Soy, 2007, p. 120) Also, *Evangelische Jerusalem Stiftung* (Evangelical Jerusalem Foundation) was founded for the purpose of that aim. At the initiative of Kaiserin Auguste Victoria, construction of the Christmas Church in Bethlehem began in 1889 and was inaugurated in 1893. That shows that Kaiser Wilhelm wanted to become the protector of the Protestant World. As we can see in the Second Journey, Kaiser even wanted to become the protector of the Christian World. That was a challenge to Britain, France and Russia, not only in religious way but also in political way. Because the German Empire became an influential actor in the political atmosphere of Europe in that era with such kind of policies of Wilhelm II.

After this journey, the relationship between these two empires gained momentum. The Ottoman Empire started to feel German imperialism with that journey. Also, the German Empire started to penetrate the natural sources and some important devices of the Ottoman Empire, which would support and benefit the German Empire while founding their *Weltpolitik* and imperialistic policy, threatening the balance of powers.

European Political Atmosphere Before the Second Journey of Wilhelm II

On November 19, 1897, Abdülhamid met with Freiherr Marschall Bieberstein, envoy of the German Empire. Bieberstein informed the sultan about; the Kaiser joined the following year at the ceremonial inauguration of the newly built church in Jerusalem. The Sultan noted that he had often had the opportunity to express the true religious meaning and deep understanding of the Kaiser to appreciate the importance of religion and preserve religious sentiment in the army. Abdülhamid II conveyed his warmest thanks to the Kaiser via von Bieberstein for the kind acceptance of his officers in the Prussian army. (Lepsius et al., 1924, pp. 557–558)

With the announcement of the journey, the Ottoman opposition tried to make their voices heard to the German Emperor and the world. Especially the *Mechveret* newspaper complained about the Hamidian regime to the German Emperor and the world. (Z, Y. Guillaume II et Abdul-Hamid. *Mechveret Supplement Français*, 1 November 1897. 1–2) They also criticized Germany's cooperation with the Hamidian regime for its own interests. (*Ganem, Mechveret Supplement Français*, 15 November 1897. 2–3) Not only Ottoman opposition but also German media criticised this journey and the relationship between the Ottoman Empire and the German Empire. *Badische Landeszeitung* criticised Kaiser because of that journey and charged Abdülhamid with killing Armenians. (Ortaylı, 2015, pp. 88–89)

Also, Britain, France, and Russia followed the journey curiously. That journey had seen as a revival of the Protestant politics, aiming the patronizing them, of Wilhelm IV. (Richter, 1997, p. 146)³ Some views claimed that Wilhelm had an intention to become the protector of the Ottoman Empire and Muslims. (Kampen, 1968, pp. 134–146) This approach confirms that this journey is a "Soft Crusade". The Zionist weekly *Die Welt* also welcomed the sympathy for the German Emperor in İstanbul: Wilhelm II, as mentioned, had declared himself a patron of the Zionist project, and now the intercession with the Sultan for the Zionist plan announced by him had seemed to him to assume the character of a trusted friendly council. (Richter, 1997, pp. 81–82)

Not only the Kaiser but also the Zionist movement had the same enthusiasm. They believed that the Jewish settlement and state would be found with the alliance with the German Empire. Zionist newspaper *Die Welt* published some news on October 28 1898 and stated that the German Empire would bring a flourish to Palestine. (Polkehn, 1975, p. 79) *The Times* mentions the plan of the building of second Lutheran Church in Jerusalem by Gustavus Adolphus Society. That society had 30.000 marks for their aim. Most of the members of that society were German Orangemen. ('The German Emperor's Journey', *The Times*, 19 October 1898, 5.) French newspapers saw that journey as a beneficial business travel. French journal *Le Figaro* claimed that; "the German Empire and the Austria-Hungary Empire, harmed the European Concert. Also, If Wilhelm II, tried to gain a port in Jerusalem and tried to become the protector of both Protestants and Catholics he took Britain on." (Duo Contre Quator', *Le Figaro*, 20 October 1898, 1.) Also there is a coincidence about the year of that journey. 100 years before that journey, Napoleon had invaded Egypt and had an influence on the birth of Orientalism. Wilhelm II wanted to have an influence in the West with diplomatic way rather than Napoleon's way.

³ The Prussian King Friedrich Wilhelm IV. endorsed to build a Protestant diocese in Jerusalem together. The establishment of this bishopric influenced the other Christian churches. In response to the founding of the Protestant diocese, the Vatican again occupied the chair of the Latin Patriarch for the first time since the Crusader period, and the Orthodox Church from now on also paid special attention to the selection of its Palestinian clergy to position themselves vis-à-vis the two competing denominations true.

Kaiser's Days in İstanbul

The first plan of the journey also includes an Egyptian journey, but later, Kaiser canceled the Egyptian journey because of intelligence about an assassination of the Kaiser. Also, the assassination news changed the time of journey and shortened it by almost 1 month. The German press gave so much importance to that attempt and wrote many things about it. Even some newspapers like *Berliner Tageblatt* gave the details of the attempt. (*'Erfreuliche Wendungen', Berliner Tageblatt und Handelszeitung*, 18 October 1898, 1) But when the time came, that plan had changed so much especially because of the cancelation of the Egyptian part of the journey.⁴

The Kaiser and the Kaiserin began their journey on October 12, 1898, from Potsdam. It was planned that the Kaiser and the Kaiserin arrive in İstanbul on October 17. But because of the bad weather conditions, ships were obliged to anchor in Senta. (*B.O.A. Y.PRK.ASK 145/36.; B.O.A. Y.PRK.PT 18/49.*) Abdülhamid II sent a commission to Çanakkale to welcome the royal guests. ('Almanya İmparatoru Hazretlerinin Seyahatleri', *İkdam*, 16 October 1898, p. 1; *B.O.A.Y.PRK.HH 30/72.; Hatıra-i Seyahat*, 1899)

Abdülhamid II was not the only person who waited for the Kaiser for a long time. Theodor Herzl also had waited for Kaiser for a long time. He had sent a letter to Kaiser via von Bülow, Ambassador of Vienna, Philip zu Euleunberg. Herzl thought that; the Sultan could not understand the aspect of help that Zionists can make, but he believed that Kaiser would persuade him. The Kaiser did not doubt that with the financial and human resources of Jews disposal, they would seed in carrying the colonization of Palestine. Herzl said that he made an effort to make the world Zionism a *Terme Reçu* (Household World). The Kaiser also remarked that the Jews would support the colonisation of Palestine if they knew that he was keeping them under his protection and that, therefore, they would not be leaving Germany. Bülow also stated that wealthy Jews did not support that. The last thing Kaiser said was that he was the only person who recognized Abdülhamid as a Sultan and could persuade the Sultan. Kaiser asked Herzl for his request from him, and Herzl told his request: An autonomous community under the protection of the German Empire. (Herzl, 1923, pp. 175–202) According to Bülow; Kaiser's expressions somewhat was a precursor of future Ottoman-German relations. Kaiser and the German Empire exploited the Ottoman Empire for the profit of the German Empire.⁵ "Herzl had a chance to share his ideas and wills to the Kaiser, but he only took general answers from the Kaiser, and the Kaiser told him that he would talk about the situation of the Jewish Society with the Sultan." (Stewart, 1974, p. 20) Wilhelm II was on Herzl's side and wanted to recite and enforce the plan of a Chartered Company with his host Abdülhamid II on October 18. The Kaiser twice tried to introduce and endorse the Zionist plans the Sultan already

⁴ According to the first plan Kaiser would arrive to Berlin on December 15 but he arrived on November 26.

⁵ Bülow did not lean to Jews, for that reason, he didn't mention about that meeting in his memoir.

knew. However, he met with clear resistance. We do not know precisely when the talks took place during the visit to İstanbul. Because of the Kaiser's impatience, it is quite conceivable that the same evening he published the subject at the Sultan's table.(Benner, 2001, p. 251)

The Kaiser and the Kaiserin arrived in İstanbul on October 18, 1898. The Sultan wore a Field Marshall uniform and German Cross Medal. That shows the importance which Sultan Abdülhamid gave to his guests and relations between the Ottoman Empire and German Empire. Kaiser dazzled with his Hussar uniform. He reflected the militaristic views of Germany and *Weltpolitik* of himself after the forced resignation of Bismarck. In addition to the representation of the Kaiser as German head of state, the German business interests were not forgotten, even if they were treated discreetly on the ground. The positively developing relationship between Abdülhamid II and Wilhelm II, played an important role. *The British Pall Mall Gazette* correctly recognized this before the visit: "If Germany concrete concessions which are refused to any other power, it is principally because of the statesman who rules today has succeeded in obtaining the confidence of the sultan by giving him proofs of his friendship during most critical times." (Benner, 2001, pp. 254-256)

The reporter of *Frankfurter Zeitung* claimed that There was no Catholic interest in the journey. Most probably, it was about the sect of the Kaiser and the main aim of that journey. Because the Kaiser was a Protestant, he organised that journey to open the Protestant Church in Jerusalem, Erlöserkirche.(Alkan, 2008, p. 17) Even if Wilhelm II was seen as a religious leader because of his religious education and likened to Charlemagne and seen as almost a god, his main aim was to achieve the requisites of his *Weltpolitik*.(Soy, 2007, p. 120)

The Kaiser and the Kaiserin would go to German Embassy for lunch and visit the German School on the first day of his journey.('Kaiser and Sultan Meet', *The New York Times*, 19 October 1898, 7; 'The German Emperor's Journey', *The Times* 19 October 1898,) While the royal guests walked on the streets and saluted the people, people also salute them with great respect. The exclamations of "Padişahım Çok Yaşa" (Long live Sultan) and "Long live Kaiser" echoed in the streets. The usage is far away from Islam and Islamic usage. That is more like "Long live Queen!" (Deringil, 1999, p. 22)

In the second day of the journey, Kaiser met with Großholic, the director of Eastern Railways and Teutonia Club. That reflects the imperialistic approach of the Kaiser. Also, it is interesting that the Kaiser met with the delegate of Papacy Senior Bonetti.('The German Emperor in Constantinople', *The Times*, 20 October 1898, 3; 'Tötonyada', *İkdam*, 23 October 1898, 1898, 3;) It can be understood from that meeting, the Papacy, and the Kaiser was trying to break the ice between the protector of Protestants, the German Empire, and the Catholic World. During the first days of the journey, Kaiser Wilhelm sent a letter to his cousin Russian Tsar Nicholas II, and said that if Nicholas intervened in the Cretan Problem, he would end the conflict and win the graduate both Muslims and Christians. (Goetz, 1920, pp. 58-62) That letter shows that; the Problem of Crete is not only a problem

between the Ottoman Empire and Greece. All of the Great Powers had an interest in that problem, and the emperors even talked about that problem in their personal writings. That also shows that the Kaiser saw the Ottoman not as an ally but as a junior partner in their relationship.

On the last day of the journey in İstanbul, October 22, The Kaiser gets a fountain built known as *Alman Çeşmesi* (German Fountain). The opening of the fountain was planned for September 1, 1900, the 25th year of the coronation of Abdülhamid II, but it opened on January 27, 1901, the birthday of Wilhelm II. It was written on the tablet of the fountain: “The clear running water from this fountain is the mark of the brilliant friendship between the two empires.” (Türk, 2012, p. 129) This fountain has been a sign of the relationship between the two empires and this journey.

In addition, one of the most precious acquisitions of the journey were privileges of the building of the dock of Haydarpaşa, operating right of the ferry between Haydarpaşa and Sirkeci and the last privilege was the wiring of the telegraph line between Constanza and İstanbul. We can see the Eastern Policy of the German Empire as a railway policy; the privileges about the railways which were given to the German Empire were so important. Baghdad Railway was a corridor for Germany’s Imperial Policy to expand from Anatolia to Mesopotamia. That project was a menace for Britain. Because when that project would reach out to the Persian Gulf, she lost her supremacy to the German Empire. The German Empire would balance the situation and break the supremacy of Britain after the opening of the Suez Canal. (Reyhan, 2005, pp. 227–228) As for the Baghdad railway company in particular, the German economic penetration of the Ottoman Empire in general also means that it has been increasingly promoted by the German government and the Kaisers, and indeed advanced in certain areas. (Schöllgen, 2000, p. 130)

We can say that the Kaiser prepared everything before the journey via his officers and made formal things about the treaties during the journey and complete details about the colonization process and purposes of the Ottoman Empire. Some intellectuals criticised that type of privileges. For instance, Ahmed Rıza wrote in *Mecheveret* on October 1, 1900, those privileges were not for the sake of the Ottoman Empire; those were for the Great Powers. (Sönmez, 2012, p. 109)

A Soft Crusade

During the second part of the journey, while shipping to Palestine, The Kaiser said that Britain has a hand in the Problems of Armenian and Cretan. (*B.O.A. Y. PRK.UM 43/129.*) That speech was one of the claims of the German Empire’s abandonment of the balance policy and peaceful discourses during the time of Otto von Bismarck and the Realpolitik policy.

Thousands of people poured out to see the arrival of the German Kaiser fleet, like the German colony Haifa assembled in joyful anticipation. (Schneller, 1900, p. 7) It was the first time in 670 years that an emperor of the German nation entered the Holy Land. Friedrich II Hohenstaufen (1194-1250), who had made a crusade to the Holy Land, was the last to land in Acre in 1228. From Mount Carmel, Wilhelm II and his retinue looked down on Haifa with its German colony there. Later a Kaiser Wilhelm monument was built and called the place before Kaiser Wilhelm Square at there. (Carmal, 2000, p. 32) Of course, the Kaiser had political and economic aims in that journey. On October 17, 1898, the newspaper *Le Matin* claimed that the Kaiser wanted to build a naval base in Haifa and that this was the main purpose of the trip. (Carmal, 2000, p. 31) Also, the German Empire wanted to build a colony there and wanted to acquire the location on the Bay of Acre location as a base for its fleet, Haifa was chosen, however, especially for security reasons as a landing place. (Richter, 1997, pp. 120–121) That is proof of Kaiser's aim to colonisation of Syria and challenge to the British Empire and France in the race of colonisation.

An official welcome of the Protestant community of the Templars, the German Catholic community, and the Ottoman city authorities took place on the morning of October 26 in the garden of the German consulate. The Kaiser promised the foreign Germans his protection and pointed to the critical colonisation work of German settlers to increase the fertility and economic-cultural prosperity of Palestine. The fact that the head of the German Empire church treated the Württembergian Free Church of the Templars without reservation strengthened the loyalty of this religious group to the homeland immensely. (Benner, 2001, pp. 275–276) The Kaiser promoted the German Missions during his journey. *Jerusalem Verein, Evangelische Bund, and Deutsche Orient Mission* started their colonisation movements in Palestine in the early 1890s. Those missions began to spread Protestantism in Palestine, other parts of the Ottoman Empire and Russia. (Ortaylı, 2015, pp. 99–100)

The royal guests went to Mount Carnel, where a German- American Mission School was situated. ('The Emperor in Palestine', *The New York Times*, 27 October 1898, 7.) The Kaiser met with the presenters of the German colony after the school visit. Hereupon the evangelical community addressed a word of greeting to the royal guests, which was reciprocated with a cordial counter-desire for prosperity and gracious encouragement to undaunted further evangelical work. (Schneller, 1900, p. 11) That shows that Wilhelm II wanted to penetrate all colonial institutions in the Ottoman Empire. That also can be seen as a challenge to Britain, France and Russia.

The royal guests arrived at Jaffa on October 27. The royal guests spent their time *Hotel du Parc* near the old town of Jaffa and the Jerusalem Hotel of the Templars *Ernst Hardegg*. In this way, Wilhelm II, summoned episcopos of the Evangelical Church of the older provinces of Prussia, held the balance between Templars and Protestants during his visit. Paul Tietz, one of the directors of the German Colony in Jaffa spoke about the difficulties they faced and added that those

difficulties were an important factor in the foundation of four German colonies in Palestine. (Alkan, 2008, p. 30)

Le Figaro published an article about the colonisation movement of Wilhelm II and his relationship with Abdülhamid II. In that article author of *Le Figaro* expresses that the German Empire would gain essential bases in the Levant region, and Abdülhamid II granted benevolent protection to the Germans living in his state. Also Abdülhamid II and the Ottoman Empire also benefited Germans living in the East. ('Nouvelles', *Le Figaro*, 30 October 1898, 3)

On October 28, Kaiser went to Jerusalem, the road leading from the coast to the Judean highlands. Now the paths of Wilhelm II and Theodor Herzl crossed again, who had recently disembarked in Jaffa. Herzl was waiting for the Kaiser in the Jewish settlement Mikweh. There is a controversy about the Kaiser's meetings in Jerusalem. Although other sources claimed that; Kaiser Wilhelm met with Theodor Herzl, his Minister Bülow told the opposite of that. (von Bülow, 1930, p. 254) Bülow told about a deputation of Zionists who made a speech to the Kaiser. Wilhelm II was initially enthusiastic about the Zionist idea because, in this way he hoped to free his country from many elements that he did not particularly like. According to the notes of Herzl, he talked with the Kaiser about the situation in Palestine. The other important thing about that conversation is; that a member of Rothchild was there during the meeting. (Herzl, 1923, p. 210) It is interesting that; some German newspapers mentioned that meeting but did not give the name of Herzl and only mentioned a Jewish committee. *Kaiser Wilhelm in Jerusalem', Berliner Tageblatt und Handelszeitung*, 31 October 1898, 1)

Kaiser and Kaisein arrived in Jerusalem on 29 October. The royal guests entered the city by the Jaffa way and use the gate of the Tower of David. That gate was reconstructed because only the city's conqueror could enter from that gate on horseback. While the royal guest entered the city, a military band played the German Anthem. ('Suriye Seyahatinde', *Sabah*, 31 October 1898, 1) The royal guests visited the Church of the Holy Sepulcher, where Jesus was crucified according to Christianity. (*B.O.A. Y. EE. 81/1.*) Here they were received by the Roman Catholic, Greek Orthodox and Armenian clergy, headed by Mgr. Piavi, the Latin Patriarch. ('The German Emperor in Jerusalem', *The Times*, 31 October 1898, 5.) The Kaiser gave them some ranks. (*B.O.A. Y. PRK.PT. 18/76.*) That was a sign of the Kaiser's efforts to claim the protectorate over not only German Christians but also all of the Christian World. The visit of the Church of the Holy Sepulcher made sense from the point of view of the church's political point of view after all the Kaiser honoured the Catholic and the Eastern Church traditions.

According to *Neue Freie Presse* that the Palestinian journey had been undertaken with the express purpose of the dedication of the Church of the Redeemer. Wilhelm II probably wanted a secure position for Protestantism in the Holy Lands. The Zionist *Die Welt* also described the inauguration of the Church of the Redeemer as the purpose of the voyage. The Catholic *Germania* placed Wilhelm II meanwhile in the tradition of great Christian Wilhelm II join the ownership of the Johanniter Hospital in the footsteps of Justinian and Charlemagne. The Catholic

newspaper pointed to the connections of these two emperors with the Holy Land, Justinian had the first pilgrim's hospital built in Jerusalem and Charlemagne received the keys of the Holy Sepulcher from the caliph Harun al Rashid. *Germania* thus offered its Catholic readers an offer to meet the evangelical Kaiser and his journey to the inauguration of a Protestant church to identify. (Richter, 1997, pp. 133–134) We may say that Wilhelm II wanted to take the role of influential emperor of the West and the leader of the Christian World.

The Kaiser not only tried to become the patron of Protestants in the Holy Lands, he also wanted to gain the support of the German Catholics in these lands, especially in Jerusalem. From the early days of 1898 von Bülow and Marschall tried to acquire land on Mount Zion, where Christians believed the Virgin Mary had died, which is also known as *La Dormition de la Sainte Vierge* for the German Catholics. Although the landowners did not want to sell this land, the Sultan bought it there and gifted it to the Kaiser. (Gummer, 2010, p. 241) With that important gift and policies of the Kaiser to gain the support of the German Catholics, France lost her prestige among the Catholics in the Ottoman Empire. Also, the effect and influence of the German Empire increased among the Catholics in the Ottoman Empire. (Yorulmaz, 2014, pp. 135–136) The Ambassador of Britain in Jerusalem wrote a report. According to that report, The journey of the Kaiser, the respect of the Ottoman Empire to him, and the privileges given to the German Empire would increase the prestige of the German Empire and help expand the German influence in Palestine. (Ortaylı, 2015, p. 97)

In the early hours of the morning on October 31, the royal guests went to *Die Erlöserkirche* (Church of the Redeemer). (Sabah, 2 November 1898, 1.) The Kaiser opened the new church. (*İkdam*, 2 November 1898, p. 1)⁶ The dedication of the new church was the most important action of the Kaiser in the holy city. He was dressed as a crusader in full military regalia, flanked by the Knights of Order of St. John as he proceeded to the church entrance. (*'Kaiser Wilhelm in Jerusalem', Berliner Tageblatt Und Handelszeitung*, 2 November 1898, p. 1) The service followed a hierarchical ritual of court protocol, while Wilhelm was being presented with a key to the neo-Romanesque church. (*Das Deutsche Kaiserpaar Im Heiligen Lands Im Herbst 1898*, 1899, pp. 235–239) That day is the reformation day for Protestant Christians. The Kaiser became Supreme Governor of the Evangelical Church of Prussia with that opening. (*Das Deutsche Kaiserpaar Im Heiligen Lands Im Herbst 1898*, 1899, p. 203)

Wilhelm II acquired the property and handed it to the German Association of the Holy Land for use by German Catholics. (Hohenzollern, 1922, p. 181) The German Community and the Kaiser intended to buy the tomb of Mary. (*B.O.A. Y.A. RES*, 96/9, n.d.; *B.O.A. Y.PRK.UM*, 43/93, n.d.; Soy, 2007, p. 132)⁷ That land was bought from the Ottoman Empire and gifted to the Kaiser. (*'Die Pälastinareise Des*

⁶ *İkdam* only briefly mentioned that event, the newspaper didn't mentioned about the opening in detail.

⁷ The construction of that church had begun in October 10, 1900. The plans of that church were drawn by Heinrich Reinhard, architect of Cologne Bishopric. That church was seemed like to Aachen Cathedral. Its construction was finished in 1910. Princes and princesses of Prussia and Bavaria. The Protestants and Catholics celebrated that opening enthusiastically.

Deutschen Kaiserpaares', Berliner Tageblatt Und Handelszeitung, 1 November 1898, 2.) *Die Kölnische Zeitung* published a telegram about the royal guests' entrance to the Tomb of David. The newspaper also mentioned the expectation which was given to the royal guests. According to that news, the Imam of the tomb said that; all doors are open to the friend of the Sultan, Kaiser. ('The German Emperor in Jerusalem', *The Times*, 3 November 1898, 3) The sultan himself bought the property (the price of 100,000 marks paid the Kaiser) and transferred it to Wilhelm II, who also paid the very substantial costs of transfer and registration fees so that there could be no question of a gift from the sultan. (Carmal, 2000, p. 37) The Kaiser also gained the right of the protectorate of Catholic Christians in the Ottoman Empire, which was given to France in 1740. (Schöllgen, 2000, p. 108)

In the morning of November 7, the Imperial couple travelled by rail through Lebanon to Damascus. (Benner, 2001, pp. 317-319) Approximately between 300.000- 400.000 people met the Kaiser. Kaiser almost went to raptures for that action of the citizens of Damascus. While holding the hands of Şakir Pasha, he said that; It's necessary to show Berliners that; How to meet a Kaiser. (*B.O.A. Y. EE. 81/1.*)

According to *Frankfurter Zeitung*; The Kaiser gains the sympathy of the Sultan and 300 Million Muslims. (Alkan, 2008, pp. 38-39) After that speech, Kaiser also made a speech and mentioned his sympathy for the Ottoman Empire and Muslims. He also claimed that: He was not only the protector of the Protestants and Catholics but also the protector of 300 Million Muslims. (von Bülow, 1930, p. 258) These words, however, have become the most well-known phrase in the eastern policy of Germany. For a short time, the diplomats hesitated and wondered whether these words should not be deleted or watered down. But it is also an opportunity to score a point. (Kaynar, 2004, p. 58) When Abdülhamid II heard that very satisfied from the speech of the Kaiser. The speech of the Kaiser also showed that The German Empire and the Ottoman Empire become eternal allies and friends. But only 20 years after that speech both of the empires had collapsed.

The reaction of the European press is immediate. With this speech, Germany breaks simply with the tradition of European firms, who have always tried to find a joint position on the Question of the East and puts itself without concessions on the side of the Sultan. The speech means the identification with the secular power of the Sultan, and with his religious authority as a Sultan-Caliph, that is to say an authority that also deals with Muslims beyond the Ottoman borders on Muslims under French, Russian and British domination. (Kaynar, 2004, p. 58) The critiques in Germany did not only think of the displeasure of those powers that ruled over Muslims when he read the speech; he also thought that he had to remind him that the story showed Sultan Saladin in a different way than the Kaiser's Fantasy saw him. (Kampen, 1968, p. 143) "Here, in one of the most notorious in a career marked by many notorious speeches, the Kaiser paid a gushing tribute to the medieval hero of Islam as one of the most chivalrous rulers of all times, the great Sultan Saladin a knight without fear or fault." (McMeekin, 2010, p. 14)

With this approach Wilhelm II shows his soft power. It is inevitable that colonizing with soft power is always easier and more stable than colonizing using

the hard power of the states and empires. Because with soft power, natural sources and privileges from the country on which are used that power on and gain her friendship and sympathy of her subjects are gained. The German Empire achieved that situation very successfully upon the Ottoman Empire and her subjects until the end of World War I.

The reinforcement of friendship was intended to safeguard German interests in the Ottoman Empire. Less than two months later, the concession was rewarded with a concession to build a port and railway station on the east side of the Bosphorus. France, England, and Russia, however, probably felt Wilhelm's statement was a provocation directed directly to their address. After all, most of those three hundred million Muslims were directly or indirectly under the influence of these grandfathers.(Verroen, 2005, p. 21) The Kaiser's Damascus speech was just one step of a determined program. It was said that there was affection between the Kaiser and the Sultan; the Orient journey provided an excellent opportunity for both sides to demonstrate and deepen this affection.(Yorulmaz, 2014, pp. 142-143)

Etienne Lamy saw the royal speech of Damascus as the most serious a Christian prince has ever addressed Islam. According to his views; Wilhelm II was not content to affirm his alliance with the sultan, to address a salute to the seven hundred thousand soldiers who became the auxiliary troops of German fate in the event of war, to thirty million Turks who, during the time of peace, become the tributaries of German commerce, and tribute and vows of the Kaiser were solemnly offered to three hundred million Muslims who populate the world which meant encouraging pan-Islamism. (Richter, 1997, p. 90) So, with this alliance, Wilhelm II not only wanted to make the Ottoman Empire a political and economic but also a military ally in case of a war against the British Empire, France, and Russia.

On one of the last days of the journey of the Kaiser, *Berliner Tageblatt* published news about the importance of the journey and influence of the German Empire upon the Ottoman Empire thanks to that journey by making a quotation from an Italian journal called *Don Chisciotte*. In that news: Incidentally, *Don Chisciotte* also devotes a lengthy consideration to the relationship between Germany and Turkey and emphasizes how Germany understood all its interests alone, and while the others argued about the hypothetical inheritance of the so-called sick man, Germany was clever and practical He had been able to give his care and to make himself indispensable to him. The Journey was merely the culmination of that colossal work. (*Berliner Tageblatt Und Handelszeitung*, 7 November 1898, 1.)

While the royal guests continued their journey in Damascus, the newspapers continued to publish news about that journey. *The Kolonialzeitung* regarded not only Syria and northern Mesopotamia as territories for German immigration, but also the country on either side of the Anatolian Railway. According to the *Kolonialzeitung*, Asia Minor, especially the area between Eskişehir and Ankara provided space and livelihood for many Thousand German settlers. The magazine already saw flourishing colonization by German peasants along the German line

from Haydarpaşa to Baghdad.(Richter, 1997, p. 198) When we look at the documents of *Deutschen Orient Gesellschaft* (The German-Orient Society), we can easily say that the German Kaiser and colonialist societies bet their boost on the privileges which they would gain during the journey of the Kaiser.('Sitzung Des Vorstandes Am 15. Mai 1898', 1898, pp. 1-5)

Wilhelm II and his entourage began the return journey on November 12, 1898, in Beirut. On the morning of November 26, Wilhelm II and Auguste Victoria arrived in Potsdam, and the Orient journey of Wilhelm II finished.

Effects of the Journey

One of the most important acquisitions of the German Empire and the Kaiser from the Ottoman Empire was the renewing of arm trade contracts, which was interrupted by the resignation of Colmar von der Goltz in 1895. The importance of that arms trade is the entering of the Ottoman Empire into the sphere of the German Empire also with militarily. Because the arms trade would become one of the backbones of the German Empire with the new *Weltpolitik*. The Kaiser became the facilitator of the arms trade during this journey and the Ottoman Empire resumed to make arm trade with Krupp Company. With these agreements, Krupp Company became, one of the most important companies which contributed to the Ottoman – German relations.

Not only arm trade but also other aspects of the trade between the Ottoman Empire and the German Empire sharply increased after this journey. We can easily see that increase especially in the iron and steel trade. The German Empire also increased her iron and steel production, not only for arm trade but also she used that iron and steel during the construction of new railway projects, especially Baghdad Railway project.(Yorulmaz, 2014, pp. 147-148)

With that journey, by acquiring the Dormition for the Catholic Germans, favoring greater or absolute supremacy of papal over national or diocesan authority in the Roman Catholic Church, minded the Jesuits and their Allies in the Vatican bitter disappointment and embarrassment embarrassing and finally thrown the previous French protectorate over the Oriental Christians over the pile. But also, the economic interests would win through the trip. German industry and German trade are opening huge horizons. The retrospective effect of the journey will hopefully be asserted to the banks of the Euphrates.(Benner, 2001, p. 332) The journey can be considered a disappointment for the Zionists. Because they could not obtain the things they had desired and ensured that they would gain whatever they wanted thanks to the Kaiser.

The Ottoman- German relations were not only a trade partnership or military alliance is also a cultural and an archeological partnership. This partnership sharply increased during the reigns of Abdülhamid II and Wilhelm II. Berlin Museums began to brim with archeological relics which were exacted from

the lands of the Ottoman Empire. The Railway projects in the Ottoman Empire also increased migration and tourism. So, that project helped the recreate these lands. (Fuhrmann, 2009, p. 145)

Although the German advisors and the German Empire, used their military advisors and gave importance to the arms trade, they actually wanted to use the policy of 'peaceful imperialism'.(Fuhrmann, 2009, p. 143) Thanks to this method, they wanted to achieve their imperialistic policies in the Ottoman Empire in peaceful ways and gained the sympathy of the Ottoman Empire. They also aimed to gain a base in the Orient against their rivals, Britain, France, and Russia.

In both the first and the second Orient journey of the Kaiser, German entrepreneurs gained privileges and made some important agreements and took important promises from the Ottoman Sultan and from the government. Also, the Baghdad Railway project is the result of the Orient Journey of the Kaiser. So that journey is so successful. (Yorulmaz, 2014, p. 143)

In 1898, the German entrepreneurs began to project railways; they wanted to reach British India.(McMeekin, 2010, pp. 153–154) Just after the journey of the Kaiser, Deutsche Bank gained the privilege of the construction of Haydar Paşa Station. The Haydar Paşa railway was a crucial step for the Baghdad Railway, and the German entrepreneurs wanted to secure it. (Deren, 2004, pp. 78–80) In January 1902, Deutsche Bank was allowed to set up the Baghdad railway line between Konya and Basra. In 1904, Wilhelm included the Prussian State Bank in the project.(McMeekin, 2010, p. 42; Verroen, 2005, p. 19)

Even though the Ottoman Empire did not have an aim like flattery, almost all ranks of the Ottoman Empire knew about the importance of the German Empire and the alliance between these two empires. They also knew that the German Empire was the only hope for the Ottoman Empire to save and rescue herself from the Western imperialist powers, especially Britain, France, and Russia. For that reason, they show their interest and affection to the Kaiser and the German Empire turgidly.

Differences from the First Journey

While the first journey of Wilhelm II is limited to İstanbul, on the second journey Wilhelm II, also went to Palestine, Syria, and Lebanon. That makes this journey not only a pilgrimage for the Kaiser but also a challenge to European Powers. Because in this journey, Wilhelm II declared not only his protectorate on Muslims, but also Christians. With the declaration of the protectorate on Christians, Wilhelm II, steal these powers' thunder. Because during that Era, Russia was the protector of the Orthodox, the British Empire was the protector of Protestant Church. By doing this Wilhelm II and the German Empire aimed to outdo the positions of these European Powers and wanted to establish his political, religious and economic power by gaining the sympathy of Muslims and Christians.

When we look at the consequences of the first and the second journey of Wilhelm II, we see some differences. Although the first journey started the German influence and expansion in the Ottoman Empire in economic, military, and political ways, the second journey strengthened the German Empire's position in the Ottoman Empire. Also, with the second journey of Wilhelm II, The German Empire bid defiance to other European Powers, especially the British Empire, the Russian Empire, and France.

Although, the Ottoman Empire had partnership in some areas, such as economic and military areas with the German Empire, until the second journey of Wilhelm II, the main partners of the Ottoman Empire was the British Empire and France. So, we may say that while the first journey of Wilhelm II's started the penetration of the German Empire into the Ottoman Empire, the second journey make the German Empire as the senior partner of the Ottoman Empire, and after that journey, the Ottoman Empire started to articulate to the German Empire and gave privileges to the German Empire in economic, military and almost all other areas.

The Kaiser gained many things with his two journeys. With the first one; the Ottoman Empire ordered weapons from the *Krupp* Company, with the second one; his Empire and Companies gained economic privileges in the Ottoman Empire. Also, the second benefit of that journey is the ordering of Krupp Weapons by the Ottoman Empire. Krupp also benefited from the current upswing in which the German economy had been incautious possession of the concession for the construction of the Anatolian Railway by *Deutsche Bank* since the equally cautious Bismarck acquisition, even during the agreements which Colmar von der Goltz signed.

Conclusion

The journey of the Kaiser can be considered as the beginning of a new era not only for the Ottoman Empire, but also for the German Empire. These two empires became absolute allies and they linked to each other. As the time going by that relationship turned into almost a Catholic marriage, drawing apart from each other became impossible. Because both of them support each other more effectively, while they were moving away from the European Diplomacy. So, I claim that they made that alliance to get rid of from isolationism and pressures of the other European powers.

In effect, the Kaiser's journey served as 'a new and memorable starting-point' in the *Drang nach Osten* (Drive to the East) policy. The Orient journey, as a 'romantic incident' of an export-oriented expansionist strategy, provided a guaranteed and facilitated market for German products especially the trade which was supported and guaranteed by the government. (Yorulmaz, 2014, pp. 142-143)

Consequences of the journey also was the sign of the condition of these two empires. On the one hand, the Ottoman Empire were trying to prevent her collapse and find an ally and saviour from her bad situation on the other hand, the German Empire wanted to rise and transformed into a world power under the rule of Wilhelm II. While, the German Empire support the Ottoman Empire against internal, especially about Armenian Problem, and external problems, she started to penetrate into the sources and materials of the Ottoman Empire. We can see this relation as a mutual win-win relation. Both of the powers needed each other to continue their policy.

Also, The Ottoman subject felt the effect of the German influence in the Empire. Some German authors mentioned in their travelogues, about Orient cities like, Ankara, Eskişehir instead of French influenced port cities like, İzmir or other Greek dominated Ottoman coastal cities. The authors thought that, thanks to that influence in the Orient, they can more easily achieve their aim and gain sympathy of the Ottoman Empire and the subject. The other acquisition of the Ottoman Empire, which she gained after that journey is the German support in internal and external diplomacy. The German authorities adopted the policy of von der Goltz. With that policy, the German Empire increased their support to the Ottoman Empire and reduce, even came to an end their cultural, economical and academic support to Greek Kingdom. They also even reduced their support to Greek subject of the Ottoman Empire.(Fuhrmann, 2009, pp. 142-143)

The extension of the Anatolian Railway was dilated. Siemens did not succeed in gaining English capital for participation in this company. On the other hand, the Imperial Ottoman Bank, which was dominated by French capital, agreed to cooperate. The majority of the capital of 60% was to be raised by Deutsche Bank, the remaining 40% had to be taken over by the French group. On May 29, 1899, the Anatolian Railway Company filed a concession application for the construction of the Baghdad Railway at the gate. The sultan gave the preconference on November 25, 1899. But it would take a few more years before construction began. (Richter, 1997, p. 122)

General view of the journey is the desire of the Kaiser to penetrate the Ottoman Empire and the Middle East to challenge his enemies. But, he also had to do it, so he was obliged to do this to survive. Because he and his empire harmed the Concert of Europe and became alone. Finally, most historians saw the German Military Advisors as a turning point in the relations between these two empires. Although it is true, this journey is more important. Because of this journey, the Ottoman Empire and the German Empire become exactly allies and a fellow travelers during the first two decades of the 20th century. This journey also should be viewed from this aspect.

References

Archival Documents

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Y.PRK.ASK

Y.PRK.PT

Y.PRK.HH

Y. PRK.UM

Y.A. RES.

Y. EE.

Newspapers

Berliner Tageblatt Und Handelszeitung

İkdam

Le Figaro

Mechveret Supplement Français

Sabah

The New York Times

The Times

Other Sources

Alkan, N. (2008). Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kaiser II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi, The Journal of Ottoman Studies*, 9–53.

Almanya İmparatoru Hazretlerinin Seyahatleri. (1898, October 16). *İkdam*.

Benner, T. H. (2001). *Die Strahlen der Krone: Die Religiöse Dimension des Kaisertums unter Wilhelm II. vor dem Hintergrund der Orientreise 1898*. Tectum.

Carmal, A. (2000). *Mission und Gewalt: Der Umgang Christlicher Missionen mit Gewalt und die Ausbreitung des Christentums in Afrika und Asien in der Zeit von 1792 bis 1918/19* (U. van der Heyden, J. Becher, & H. Stoecker, Eds.). Steiner.

- Das Deutsche Kaiserpaar im Heiligen Lands im herbst 1898.* (1899). E.S. Mittler und Sohn.
- Deren, S. (2004). *German Ideas and Expectations on Expansion in the Near East (1890-1915)* [Phd Dissertation]. Middle East Technical University.
- Deringil, S. (1999). *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876-1909.* Tauris.
- Die Pälastinareise des deutschen Kaiserpaares. (1898, November 1). *Berliner Tageblatt Und Handelszeitung.*
- Duo Contre Quator. (1898, October 20). *Le Figaro*, 1.
- Erfreuliche Wendungen. (1898, October 18). *Berliner Tageblatt Und Handelszeitung.*
- Fuhrmann, M. (2009). Anatolia as a Site of German Colonial Desire and National Reawakenings. *New Perspectives on Turkey*, 41, 117–150.
- Ganem, H. (1897, November 15). La Turquie & L'Allemagne. *Mechveret Supplement Français.*
- Georgeon, F. (2003). *Abdülhamid II : le sultan calife (1876-1909).* Fayard.
- Goetz, W. (1920). *Briefe Wilhelms II an den Zaran 1894-1914.* Verlag Ullstein & Co.
- Gummer, S. C. (2010). *The Politics of Symphy: German Turcophilism and the Ottoman Empire in the Age of Mass Media 1871-1914.* Georgetown University.
- Hatira-i Seyahat.* (1899). Mihran Matbaası.
- Herzl, T. (1923). *Theodor Herzls Tagebücher* (Vol. 2). Jüdischer Verlag.
- Hohenzollern, W. I. (1922). *Ereignisse und Gestalten 1878-1918.* K. F. Koehler Verlag.
- Kaiser and Sultan Meet. (1898, October 19). *The New York Times.*
- Kaiser Wilhelm in Jerusalem. (1898, October 31). *Berliner Tageblatt Und Handelszeitung.*
- Kaiser Wilhelm in Jerusalem. (1898, November 2). *Berliner Tageblatt Und Handelszeitung.*
- Kampen, W. V. (1968). *Studien zur deutschen Türkeipolitik in der Zeit Wilhelm II* [Phd Dissertation]. Kiel.
- Kaynar, E. (2004). *Les rapports entre les Jeunes Turcs et l'Allemagne avant 1908* [Master Thesis]. Université de Paris VIII UFR d'Histoire.
- Lepsius, J., Bartholdy, A. M., & Thimme, F. (1924). *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914: Vol. 12: Alte und neue Balkanhändel 1896-1899.* Deutsche Verlagsgesellschaft Für Politik und Geschichte M.B.H.

- McMeekin, S. (2010). *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Nouvelles. (1898, October 30). *Le Figaro*.
- Ortaylı, İ. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. Timaş Yayınları.
- Polkehn, K. (1975). Zionism and Kaiser Wilhelm. *Journal of Palestine Studies*, 4(2), 76–90.
- Reyhan, C. (2005). Türk- Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914). *Bellekten*, LXIX(254), 217–265.
- Richter, J. S. (1997). *Die Orientreise Kaiser Wilhelms II. 1898: Eine Studie zur deutschen Aussenpolitik an der Wende zum 20. Jahrhundert*. Verlag Dr. Kovač.
- Schneller, L. (1900). *Kaiserfahrt durchs Heilige Land*. Kommissionsverlag von B.G. Wallmann.
- Schöllgen, G. (2000). *Imperialismus und Gleichgewicht: Deutschland, England und die orientalische Frage 1871—1914* (3. Aufl.). Oldenbourg.
- Sitzung des Vorstandes am 15. Mai 1898. (1898). *Mitteilungen Der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 1, 1–7.
- Sönmez, E. (2012). *Ahmed Rıza Bir Jön Türk Liderinin Siyasi-Entelektüel Portresi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Soy, H. B. (2007). Kudüs'teki Erlösekirche'nin açılışı: LI. Wilhelm'in ikinci Doğu seyahatindeki (1898) dini motifler. *Tarih ve Toplum*, 6(Fall 2007, Winter 2008), 117–141.
- Stewart, D. (1974). Herzl's Journeys in Palestine and Egypt. *Journal of Palestine Studies*, 3(3), 18–38.
- Suriye Seyahatinde. (1898, October 31). *Sabah*.
- The Emperor in Palestine. (1898, October 27). *The New York Times*.
- The German Emperor in Constantinople. (1898, October 20). *The Times*.
- The German Emperor in Jerusalem. (1898, October 31). *The Times*.
- The German Emperor in Jerusalem. (1898, November 3). *The Times*.
- The German Emperor's Journey. (1898, October 19). *The Times*.
- Tötonyada. (1898, October 23). *İkdam*.
- Türk, F. (2012). *Türkiye ile Almanya arasındaki silah ticareti, 1871-1914: Krupp firması, Mauser tüfek fabrikası, Alman silah ve cephane fabrikaları*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Verroen, D. (2005). Çok yaşa! Kaiser Wilhelm II. in İstanbul. In *Der Traum vom Orient Kaiser Wilhelm II. im Osmanischen Reich* (pp. 13–24). Preussische Schlösser und Gärten.

von Bülow, B. F. (1930). *Denkwürdig Keiten: Vom Staatssekretariat bis zur Marokko Kriese*. Ullstein.

Yorulmaz, N. (2014). *Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I*. I.B. Tauris.

Z, Y. (1897, November 1). Guillaume II et Abdul-Hamid. *Mechveret Supplement Français*.

Tarihsel Hatıratların Suistimaline Bir Örnek: Cemal Kutay, “Süleyman Tevfik’in 31 Mart Günlükleri”

Ayşegül YILMAZ*

orcid/0000-0002-9215-3076

Öz: II. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre sonra gerçekleşen “31 Mart Vakası”, birçok açıdan önemli sonuçlara yol açan bir girişim olarak tarihe geçmiştir. 31 Mart Vakası’nın siyasi, askeri ve memur kesiminin hatıralarında yer alması geniş bir çerçeve sunması açısından önemlidir. Bu bağlamda hatıratlar, yazarının görüşü, yazdığı dönem ekseninde gelişmiştir. Bazı hatırat metinleri ise, hatıratı yazan kişi tarafından gazeteci ve tarihçilere verilmiştir. Bu türdeki metinlerin çoğunluğuna yapılan müdahale, metnin orijinalliğini etkilemiştir. Bu bağlamda bu makalenin konusu 31 Mart vakasına yönelik hatıraların tarih yazımı açısından değerlendirilmesiyle birlikte, temel olarak gazeteci-yazar Süleyman Tevfik Özzorluoğlu’nun, Cemal Kutay tarafından derlenen 31 Mart Vakası’na dair günlüklerinin analizi üzerinedir. Makalemizdeki iddiamız söz konusu notların Süleyman Tevfik tarafından yazılmadığı, Cemal Kutay tarafından kurgulanmış olduğudur. Makalemizde Süleyman Tevfik’e atfedilen günlükler, diğer metinlerle karşılaştırılarak irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Vakası, Hatıratlar, Cemal Kutay, Süleyman Tevfik

An Example to the Abuse of Historical Memories: Cemal Kutay’s “Süleyman Tevfik’s 31 March Diaries”

Abstract: The "31 March Incident", which took place at the beginning of the Second Constitutional Era, went down in history as an endeavour that led to important results. The 31 March Incident is important in that it is included in the memories of the political, military and civil servants who witnessed the period, as it provides a broad framework. In this context, the memoirs have developed in the axis of the author's view and the period he wrote. Some memoirs, on the other hand, can be said to be presented with the perception of the person who wrote them, as the fact that they are given to journalists and historians by the owner or second parties does not leave the possibility of seeing the original copies of the text. In this context, the subject of this article is mainly on the analysis of journalist-author Süleyman Tevfik Özzorluoğlu's diaries about the 31 March Incident, compiled by Cemal Kutay, together with the evaluation of the memoirs about the 31 March Incident. In the article, the diaries attributed to Süleyman Tevfik will be examined by

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, S.B.E., Tarih Anabilim Dalı, aysegul0841@gmail.com

comparing them with other texts. Our claim is that the notes in question were not written by Süleyman Tevfik but were edited by Cemal Kutay.

Key words: 31 March Incident, Memories, Cemal Kutay, Süleyman Tevfik

Extended Summary

The 31 March Incident is one of the important developments of the Second Constitutional Period, when the soldiers and the ulema rose up on 13 April 1909 with the discourse of "we want sharia". Political, military and social reasons played a role in the process leading up to the rebellion. This rebellion, in which deputies were killed and bloody clashes took place in the streets of Istanbul, was suppressed by the Operational Army from Selanik in a short time. As a matter of fact, politically, the rebellion, which started the tradition of "intervention of the army in politics", resulted in the dethronement of Abdülhamit. However, it went down in history mostly with the name of "reactionary movement".

Memories of the 31 March Incident were written by eyewitnesses, who played an important role in the process. In this context, memories are an important resource for academics researching the 31 March Incident. However, the subjective attitude of the memoirists affected their narratives about the 31 March Incident. For example, some members of the Committee of Union and Progress saw the incident more as an attack against them and believed that Abdülhamit had a role. Some, on the other hand, were worried that Abdulhamid's oppressive regime would return, thinking that he was against the Constitutional Monarchy. After the rebellion was suppressed, the opposition as well as the rebels were accused of organizing the case.

The 31 March Incident was written especially by the civil, military and political sectors who played an important role in the process. Among these sources, the memoirs of Ali Cevat Bey, who was the chief secretary of Abdulhamid's chamber, and the memories of Ankara deputy Mahir Said Pekmen are important. Apart from these, people with political and military roles, memoirs of women writers, observations of foreigners and the 31 March Incident have a wide literature. However, the intervention of the editor is an important problem, especially in the memoirs published after the death of the memoirist. In this context, the views of the historian or author who prepared the memoir text for publication are an important part of the problem. One of them is historian-researcher Cemal Kutay, who is famous for his studies of Ottoman-Turkish history. Kutay published the diaries of Süleyman Tevfik and the memories of other individuals in her books "Sultan Abdülhamit in the March 31 Revolution" in 1977 and "The Legacy of a Return at the Age of Thirty-One March in 1994

Süleyman Tevfik is one of the important journalists and writers of the Ottoman and Republican periods. He published his memoirs in Zaman in 1935, and in Yeni Sabah newspapers in 1938. When we compared the diaries that Kutay

attributed to Süleyman Tevfik with Süleyman Tevfik's own memories, we found that Kutay re-edited the diaries according to himself. Süleyman Tevfik describe in her own memories as an observer who sees the events from the outside. However, Kutay presents Süleyman Tevfik as an important person who played a role in the palace, parliament and military fields during the 31 March Incident and personally participated. In this context, he uses Ali Cevat Bey's memories in the process of ordering the events.

Kutay's most important fiction is Süleyman Tevfik's close friendship with Ali Cevat Bey. Thus, it is ensured that she enters and leaves the palace easily. However, Ali Cevat, one of the people Kutay associates with Süleyman Tevfik, is not found, Süleyman Tevfik's name in the memoirs of Galip Pasha and other people. As a matter of fact, it was revealed that Kutay also fictionalized the memories of Nadir Ağa, one of the palace workers, and Pertev Demirhan, who was in charge of the Operational Army, in the same book. Kutay did not remain faithful to the original and author of the memoirs by making a popular historical narration on the axis of his own discourses and thoughts. With this article, it has been revealed once again after the determinations of Ali Birinci that Kutay's books are not reliable in academic meaning.

Giriş

“31 Mart Vakası”, II. Meşrutiyet döneminde, 13 Nisan 1909’da (31 Mart 1325) tarihinde gerçekleşen, siyasi literatürde çoğunlukla *irticai hareket* olarak değerlendirilen bir girişimdir. Bununla birlikte ordunun siyasete müdahalesi geleneğini başlatması açısından önemlidir. Meşrutiyet’in ilanından sonra gelişen olaylar çatışmanın zeminini hazırlamıştır. 31 Mart günü, Avcı taburlarında başlayan ayaklanma, “*Şeriat İsteriz*” sözleri ile simgeleşen bir başkaldırıya dönüşür. Sokaklardaki kanlı çatışma, mebusların öldürülmesi, Harekât Ordusu’nun isyanı bastırması, II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesi isyan sürecinin önemli noktalarıdır. 31 Mart Vakası üzerine yapılan akademik çalışmalarda, resmi belgelerin yanı sıra, hatıratların önemli ölçüde kullanıldığı söylenebilir. Bu noktada akademik çalışmayı yapan kişinin hangi hatıratı kullandığı ya da hatıratları ne kadar sorguladığı önemlidir. Zira yapılan çalışmaların çoğunda hatıratlar, kaynak olarak kullanılmakla birlikte hatıratların ideolojik, sosyo-psikolojik analizine dair bir çalışma akademik literatürde eksik kalmıştır. Bu bağlamda 31 Mart vakasına yönelik hatıratlar kapsamlı bir araştırmada daha detaylı irdelenebilir. Biz bu makalemizde hatıratlar hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Makalemizin temeli ise Süleyman Tevfik’in günlüklerin irdelenmesi üzerinedir. Süleyman Tevfik’e atfedilen bu günlükleri diğer hatıratlarla karşılaştırarak kurgu olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Bu tespit, tarafımızca yazılmakta olan Süleyman Tevfik Özzorluoğlu’nun mensup olduğu Zorluzade ailesine yönelik

doktora tezinin, araştırma aşamasında ortaya çıkmış, Danışman Hocam İbrahim Şirin'in önerisi ile makale olarak kaleme alınmıştır. Bu makalemizde Cemal Kutay'ın metnindeki günlüklerin, akademik kaynak olarak kullanılmasının sakıncasını ispatlamaya çalışacağız. Bu bağlamda makalemizin, akademik çalışmalara bir katkı sağlayacağı ve özellikle derleme, sadeleştirilmiş hatıratların analiz süzgecinden geçirilerek değerlendirilmesinin gerekliliğini göstermiş olacağı kanaatindeyiz.

“31 Mart İsyanı” Hatıraları Üzerine

31 Mart ayaklanması, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki döneme rastladığından bu süreçte siyasi ve askeri rol almış hemen her şahsın hatıratında, olaya dair anlatım bulmak mümkündür. Bununla birlikte ayaklanmaya giden süreçten sonlandığı sürece kadar aktif rol almış, bizzat tanıklık etmiş siyasi, askeri ve sivil şahısların hatıratları önemlidir. Bu bağlamda Babanzade İsmail Hakkı (1909), Cavid Bey (1943), Hüseyin Cahit Yalçın(1954), Ahmet Rıza(1988), Rıza Nur(1968),Yusuf Kemal Tengirşenk (1981),Rıza Tevfik Bölükbaşı (1993), İsmail Kemal (2009), Mahir Said Pekmen(2013) vb mebuslar ile, Ali Cevat Bey (1991), Said Paşa (2018), Kamil Paşa(1991), Tevfik Paşa (1974), Ali Fuat Türkgeldi (2010),Abdurrahman Şeref, (1918),İsmail Müştak Mayakon(2021) vb. nazır ve saray erkânının hatıratları zikredilebilir. Diğer bir grup olarak Pertev Paşa (1959), Galip Paşa (1937), Hurşit Paşa (2019), Mustafa Turan (1964), Süleyman Şefik Paşa(2004) vb. askeri kesim yer alır. Bunlarla birlikte 31 Mart vakasını teşvik ettiği düşünülen, Avnullah Kazımi (1911), Mehmet Murat (1914), Mevlanzade Rıfat(2010), Ali Kemal (2016)vb. muhalif kesim ve Said Nursi (1911)gibi ulemadan isimlerin hatıratları da önemlidir. Bu hatıratların birçoğunun makalemiz açısından önemi, Cemal Kutay'ın Süleyman Tevfik'i olayların içinde göstermesi, dolayısıyla birinci derecede rol alan bu kişilerle olan bağlantısının karşılaştırılabilmesidir.

Bu isimlerin birçoğu, anılarını bütün olarak yazmakla birlikte, bir kısmı, 31 Mart vakasını özel olarak kaleme almıştır. Bunlardan en çok kullanılan kaynaklar arasında, bu dönemde mabeyin başkâtibi olan Ali Cevat Bey'in fezlekesi ile Mahir Said Pekmen'in hatıraları zikredilebilir. Ali Cevat Bey'in yarı hatırat türündeki metni, üslup olarak politik ve tarafsız bir anlatıma sahiptir. M. Said Pekmen, şahsi görüşlerini belirtmekle birlikte, 31 Mart Vakası'nı detaylı inceler. Pekmen'in metninde dikkat çeken nokta, ilk etapta II. Abdülhamit'in isyanda rolü olmadığına dair inancının, sonradan değişmesidir. Öyle ki Pekmen'in, anlatımına göre II. Abdülhamit'in hal' edilmesine yönelik girişimde bulunan ilk isimlerden biridir. (Pekmen,2013:77,102)

Bunlardan başka 31 Mart Vakası'nın Harbiyeli ve Mülkiyeli öğrenciler tarafından tanıklıkları da önemlidir. Bunların içinde 31 Mart Vakası'nı özel olarak yazan Cevat Rıfat Atilhan'ın(1972) yanı sıra hatıralarının bir bölümünde olaya yer veren Zeki Mesut Alsan (1943),Ahmet Bedevi Kuran (1950a, 1956b), Abdülkadir Kemali Işıkcı'nın (2005) anıları kayda değerdir. Kuran'ın anlatımı, isyan sırasında

Harbiye öğrencilerinin tutumunu ve tevkiflerini yansıtmaları açısından önemlidir. Alsan'ın otobiyografik roman türündeki hatıratları ise isyancıların mektepli öğrencilere karşı algısını gösteren önemli bir anlatıdır. Bu hatıratlarla birlikte İngiliz gazeteci Francis Mc Cullagh'ın "Fall Of Abdülhamit" adlı kitabı da tanıkların anlatımları üzerinedir. (1910)

Bunlarla birlikte yaşanan gelişmelere dair kadın şahitlerin, yazarların hatıratları da önemlidir. II. Abdülhamit'in kızları; Şadiye Osmanoğlu (2020) ve Ayşe Osmanoğlu (2021), kadın yazarlardan; Halide Edip Adivar (1923), Ressam Naciye Neyyal Biren (2000), Emine Fuat Tugay (2015), Suat Derviş (2017) bu bağlamda zikredilebilir. Ayrıca bu dönemde Fransız müsteşar kâtipliği yapan, Auguste Boppe'un mektuplarında (1997) ve arkeolojik araştırmalar için gelen Sir W. M. Ramsay'ın "İsyan Günleri'nde İstanbul" adlı kitabında (2019) yabancı gözlemcilerin tanıklıkları da önemlidir. Ramsay'ın kitabında II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı bir tepki ve Rum ahalinin II. Abdülhamit'in hal' edilmesine sevinmelerinin doğal olduğu yönünde bir anlatım vardır. Bununla birlikte Ramsay, isyan karşısında İttihatçıları *Radikaller*, Sebahattin Bey grubunu ise *Liberaller* olarak adlandırır. İsyanın bu iki çevre üzerindeki etkisi ve yabancı devletlerin görüşleri ekseninde bir anlatım yapar. (Ramsay, 2019:43-49) Boppe ise "*Askeri İhtilal*" olarak değerlendirdiği bu isyanın ve bastırılmasının nasıl ilerlediğini yazmıştır.

Nitekim isyana giden süreç ve sonrasında siyasi ve askeri nedenler önemlidir. Zira 31 Mart isyanı, 13 Nisan günü birdenbire patlak vermemiştir. Bunun arka planındaki gelişmelerde, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başlayan siyasi ve askeri sebepler vardır. İttihatçıların bir yandan muhalif fırkalara karşı, öte yandan Kâmil Paşa kabinesi ile girdikleri çatışma isyana bir zemin hazırlamıştır. İttihatçılar, meşrutiyeti, *kutsal bir dava* olarak algıladıkları için desteklemeyenleri vatan haini addetmiştir. (Tunaya,1988:24) Bu bağlamda, muhalif kesimin algısı önemlidir. Ali Kemal, Mevlanzade Rifat, Mizancı Murat gibi isimlerin muhalif tutumlarının, siyasi karşıtlık ya da şahsi çatışma ekseninde oluştuğu söylenebilir. Bu algı hatıralarında 31 Mart vakasına dair yazdıklarında da görülebilir. Örneğin Mevlanzade Rifat, 31 Mart Vakası'nın şeriatçı bir ayaklanma olmadığını, Prens Sabahattin tarafından tertip edildiğini iddia eder ve isyanın siyasi hırslardan kaynaklandığını belirtir. (Mevlanzade Rifat, 1913:9;2010:27). Mizancı Murat ise isyanı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tertip ettiğini iddia eder. Bu bağlamda hatıralarında birçok delil öne sürer. (Mizancı Murat, 1914:158-181). İttihatçılar için 31 Mart isyanı ise, meşrutiyete ve İttihatçılara karşı düzenlenmiş gerici bir harekettir. Hüseyin Cahit Yalçın ve Kazım Karabekir'in görüşleri bu minvalde örnek verilebilir. (Yalçın, 1954:2; Karabekir,2021:337) Bununla birlikte, hatıralarda *mektepli-alaylı* çatışması ve tasfiyelere yer verilmesi, isyanın askeri boyutunu ortaya koyması açısından önemlidir. Pekmen hatıralarında isyana giden süreçte askeri sebepleri irdelemiş, Yunus Nadi ise alaylı-mektepli çatışmasının önemini vurgulamıştır. (Pekmen, 2013:100; Yunus Nadi, 1919:56) Kazım Karabekir, ordudaki tasfiyelere değinerek, uygulamanın kamuoyundaki tepkisini ortaya koymuştur. (Karabekir,2021:320). Bunlardan başka İsmet İnönü (1969),

Rahmi Apak (1988), Celal Bayar (1997) gibi isimler, 31 Mart vakasını dini anlamda irticai bir eylem olarak algılamışlardır.

Hatırat metinleri, birbirleri ile karşılaştırıldığında tutarsız oldukları söylenebilir. Örneğin, Ayşe ve Şadiye Osmanoğlu, Mabeynci Ali Cevat Bey'i babalarına karşı son derece lakayd ve umursamaz gösterirken, Ali Cevat Bey kendisini, II. Abdülhamit'e bağlı bir saray erkânı olarak tanımlamıştır. Her iki anlatım, taraflı olması açısından sorunludur. Örneğin kızları II. Abdülhamit'i, otuz üç yıl baskıcı yönetiminin aksine istikrarlı, müşvik ve vatansever bir hükümdar olarak gösterirler. Hatıratlarda dikkat çeken bir nokta ise, birçok mebus ve meşrutiyet yanlısının isyanın nasıl şekilleneceğini bilemediğinden korkmalarıdır. Nitekim Hüseyin Cahit Yalçın, kendisinin hedefte olduğunu öğrendiğinde Avrupa'ya kaçmanın yollarını aramıştır. Yalçın, Selanik mebusu Cavit Bey ile Rus sefaretine sığınmış, ancak Harekât Ordusu isyanı bastırınca ortaya çıkmışlardır. (Yalçın, 1954:2), (Cavit Bey, 1943:2) İttihatçı mensuplardan Tefik Biren'in eşinin hatıralarında bu korku fazlasıyla görülür. Tefik Biren, bu dönemde Ankara'da mutasarrıf olarak görevlendirilmiş, ancak eşi Naciye Hanım henüz Ankara'ya gitmemiştir. İsyân başladığı zaman, istibdadın geri gelmesinden ve eşinin akıbetinden endişe etmiştir. Zira istibdat geri gelirse Tefik Bey'in, sürülme tehlikesi vardır. Aynı hatıratıda Said Paşa'nın kızı Subhiye Hanım'ın babasının öldürülmesinden korktuğuna dair bir anlatı da vardır. (Biren, 2000:262,263) Halide Edip Adivar da anılarında Tanin'de yazdığı için tehdit mektupları aldığını ve isyan günlerinde gizlenmek zorunda kaldığını belirtir. (Adivar:1923:276-283)

İsyân bastırıldıktan sonra korku, bu kez muhalif kesime geçmiştir. Bunun örneklerinden biri Berat mebusu İsmail Kemal Bey'dir. Hatıralarında II. Abdülhamit'i İngiliz müdahalesine ikna etmeye çalışan Kemal Bey, başarılı olamayınca, İngiliz Sefareti'ne sığınarak Yunanistan'a kaçmış, ancak hakkındaki yargılama düşünce geri dönmüştür. (İsmail Kemal, 2009:243-245) Yine Mevlanzade Rifat, Sabahattin Bey ve Ali Kemal Bey de kaçanlar arasındadır. (Mevlanzade, 2010:131-135; Ali Kemal, 2016:7). 31 Mart hatıralarının önemli bir noktası da II. Abdülhamit'in, hal tebliğ edildiğindeki tutumudur. Bu ana şahit olan, mabeynci Nuri Bey ile tebliğ kurulunda görevli mebus Emanuel Karasu, II. Abdülhamit'i küçültücü ifadelerle, son derece âcizane gösterirken, Galip Paşa, Ali Cevat Bey gibi isimler II. Abdülhamit'in sakin ve metanetli olduğunu belirtir. (Özkan, 1951: 1122-1126; akt. İrtem, 1938:10; Galip Paşa, 1966:78-80; Ali Cevat, 1991:79-82)¹

Dolayısıyla 31 Mart Vakası'na yönelik hatıratlar üzerine yaptığımız bu kısa değerlendirmenin sonucunda, hatıratın yazıldığı dönem, yazarının siyasi ve ideolojik görüşü, mevkisi, iktidarla olan ilişkilerinin hatırat metni üzerinde önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda çoğu hatıratın temel problemi, yazarının görüşü ekseninde şekillenmesidir. Zira bireysel ya da kolektif belleğin ışığında yazılan bu hatıratların 31 Mart Vakası üzerinden sembolize edilmiş tabuların, günümüze kadar yerleşmesinde önemli rolü olmuştur. Bu bağlamda akademik çalışmaların şekillenmesinde de aynı etki söz konusudur. Akademik

¹ Abdülhamit'in hal'ine yönelik anlatımların karşılaştırması için bkz. (Alkan, 2008:s.22-28).

yazımlarda 31 Mart Vakası, bu tabular ve tarafgirlik ekseninde ele alınmıştır. Muhafazakâr kesim, isyanın boyutlarını geniş tutarken, çoğunlukla İttihatçıları hedef almış, II. Abdülhamit'i yüceltmıştır. Sol kesim ise isyanı irticai bir hareket olarak değerlendirmektedir. Örneğin 31 Mart vakası ile ilgili 1968'de doktora tezi yazan Sina Akşin, 1994 yılında yayınladığı kitabının başlığını "Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı" şeklinde değiştirmiş, önsözünde "*Son çağa girmenin şoku karşısında geleneksel kanlı bir tepki*" şeklinde değerlendirmiştir. (Akşin,1994). Akşin, 2015'deki basımının önsözünde ise 1994 tarihli baskının başlığında hata olduğunu belirterek yeni baskısının düzeltilip sadece "31 Mart Olayı" başlığı ile yayınlandığını söyler. Bununla birlikte, bu kez önsözünde isyanın İngilizlerin bir tezgâhı olduğunu belirtir. (Akşin,2015).Bu dönemsal değişiklik tesadüf değildir. Zira dönemin konjonktürü tarihi perspektifi de etkilemiştir.

Cemal Kutay ve Süleyman Tevfik'in Günlükleri

31 Mart İsyanı, Cumhuriyet sürecinde özellikle Osmanlı tarihinin araştırma alanı içine dâhil edilmesi ile popüleritesini arttırmıştır. Makalemize konu olan Süleyman Tevfik'in notlarını derleyen Cemal Kutay bu bağlamda önemlidir. Tarihçi ve yazar kişiliği ile tanınan Cemal Kutay'ın yazdığı eserler, derlediği hatıratlar büyük bir kesim tarafından kullanılmaya devam edilmektedir. Ancak Ali Birinci'ye göre Kutay'ın çalışmalarının akademik bir karşılığı yoktur. Birinci'yi bu kanıya götüren etken Kutay'ın hatıratları değiştirmesidir. (Birinci, 2012a:26,207,218)

Cemal Kutay, Meşrutiyet döneminin önemli simalarından gazeteci yazar Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'na atfettiği günlükleri de kurgulamıştır. Kutay'ın tarihe kurgusal ve senaryocu yaklaşımı, Jean Baudrillard'ın aslında tarihin, sinema/medya üzerindeki etkisini kavramlaştıran "*simülasyon*" tanımına benzemektedir. Bu bağlamda tarih, bir anlamıyla; "*Geçmişe ait hayallerin depolandığı, ideolojiler ve retro modalardan başka bir şeyden ibaret olmayan, bir boşluk alanı, yitirdiğimiz bir gönderenler sistemi, bize ait bir mittir.*" (Baudrillard, 2016: 68,69) Dolayısıyla tarih, popüleriteden ve konjonktürden etkilenmeye müsait bir alan olarak, özellikle Kutay gibi yazarlar tarafından, popülerite ve ticari bir kazanç alanına kurban edilmiştir. Bu nedenle bu düşüncede bir yazar, bir senarist gibi tarihi istediği gibi kurgulayabilir, simüle ederek gerçek olmayanı gerçekmiş gibi gösterebilir. Dolayısıyla Cemal Kutay'ın da geçmiş üzerinden kendi döneminin popüleritesine göre bir kurgu/senaryo inşa ettiği söylenebilir.

Hatırat ve biyografik yazımların giderek popülerleştiği bu dönemlerde, gazete sütunları afilli başlıklar ile hatırat türündeki tefrikalara yer verir. 1970'li yıllarda, Kutay, "Bilinmeyen Tarihimiz" adlı eserinde Süleyman Tevfik'in notlarını yayımlar. (Kutay, 1974). 1977'de "31 Mart İhtilal'ında Sultan Abdülhamit" adı ile 31 Mart'a özel bir kitap çıkartarak notların bir kısmını yayımlar. (Kutay, 1977:102-176). 1994'de ise "Otuz Bir Mart 85. Yaşında Bir Geri Dönüşün Mirası" adlı eserinde günlüklerin tamamını yayımlar. (Kutay, 1994). Kutay'ın kitabın başlığına "85. Yıl" tabirini koyması tesadüf değildir. Zira Kutay'a göre, 1990'lı yıllar sağ kesimin,

tarikatların öne çıktığı bir dönem olarak “bir geri dönüşü” çağrıştırır. Kutay aynı içerikli kitabını 1999 yılında bu kez “Laik Cumhuriyet Karşısında Derviş Vahdetiler Cephesi: 31 Mart’ın 90. Yılında” başlığı ile yayımlar.(Kutay,1999). Kutay böylece geçmişteki hizipleşmeleri sürekli kullanır. Oktay Özel, bu dönemlerde Kutay’ın popülerliğinden bahsederken, Ahmet Özcan da Kutay’ın bu özelliğine dikkat çeker. (Özel,2012:47;Özcan,2011:321) Nitekim Kutay’ın metinlerinde bu yönü göze çarpar. Kutay’ın aynı kitabı, 2012 yılında “Son Cuma, Yıldız Sarayı’nda Sönen Kandil: Sultan Abdülhamit Han” başlığı ile yayınlanır. (Kutay,2012). Ancak kitapta Kutay’ın aradaki anlatımları çıkarılmıştır.

Cemal Kutay, 31 Mart Vakası’na yönelik kitaplarında Süleyman Tefvik’ten başka şahısların hatıratlarını da eklemiştir.1977 tarihli kitabında, Ali Fethi Okyar’ın anılarının Selanik günlerinden bir kısmını yayımlar. (Kutay, 1977:205-223) diğer kitaplarında ise İngiliz tarihçi Joan Haslip, Nadir Ağa, A. Fethi Okyar ve Pertev Demirhan’ın anılarını ekler.² Kutay’ın, kendi anlatım ve yorumları ile harmanlanmış kitabın düzenli bir içeriği yoktur. Kitabın sonunda bir kaynakça olmasına karşın eserlerin nerede kullanıldığı anlaşılmamaktadır. Bu makale kitabın tümüyle incelenmesi üzerine olmamakla birlikte, hatıratlarını verdiği şahısların Süleyman Tefvik ile ilişkilendirilmesi açısından, önemli hatalar tespit ettik. Bunların başında A. Fethi Okyar’ın anıları gelmektedir. Kutay, Ali Fethi Okyar’ın anılarını “Üç Devirde Bir Adam” adlı eserinde yayımlamıştır. Ancak Ali Birinci, bu hatıratların büyük bir kısmının, Kutay tarafından uydurulduğunu, Okyar’ın kızı Nermin Kırdar’ın tezkibi ile ortaya koyar. Buna göre Kırdar, hatıratların sadece Serbest Fırka’ya yönelik kısmının babasına ait olduğunu belirtir. (Birinci, 2000,s.38; 2012b:74) Buna nazaran Okyar’ın Selanik’teki günleri, 2017 yılında Akıl Fikir Yayınları tarafından Cemal Kutay’ın aynı içeriği ile “Sultan II. Abdülhamit Han’la 113 Gün” adı ile yayınlanır. (Okyar,2017). Giriş kısmında Kutay’a atıfta bulunulan kitapta, Kutay’ın metinlerinin abartılı bulunmasına karşın, Okyar’ın çocuklarının müsaade ettiği yazılarak metin meşrulaştırılır. Bununla birlikte hatıratındaki Okyar’ın Selanik günleri anlatımının, Ziya Şakir’in “Abdülhamit’in Son Günleri” adlı kitabındaki anlatım benzerliğinden bahsedilir. Buna göre Ziya Şakir, Ali Fethi Okyar üzerinden bir anlatım yapar.³ Ancak Ziya Şakir, Son Posta gazetesinde 1932’de tefrika ettiği eserinde, kaynak olarak Doktor Atıf Hüseyin ve başka şahısların adını zikreder. (Şakir,1932:9) Netice olarak Kutay’ın metni yayınlandıktan sonra, kızı itiraz etmiştir. Kutay’ın Okyar’a ait anılarındaki 31 Mart kısmı, makalemize konu olan Süleyman Tefvik açısından önemlidir. Zira II. Abdülhamit’in hal’i sırasında Süleyman Tefvik’in rolünü teyit eden tek hatırat metni budur. Kutay’ın farklı iki kitapta bu kurguyu yapması, metnin gerçekliğini gösterme düşüncesinden kaynaklanmış olabilir.

Kutay’ın hatalarından biri, bazı hatıratların kaynakları hakkında yanlış ya da eksik bilgi vermesi ve yine müdahalesidir. (Kutay,1994:165)Örneğin, Kutay, Enis

²1994 ve 1999 basımı içerik olarak aynı olduğu için alıntılarımızda 1994 basımını kullandık.

³Yayınevini çelişkisi ise bu kitap için Cemal Kutay’ı meşrulaştırırken, yine kendi yayınevinden çıkan Ziya Şakir’in İttihat ve Terakki’ye yönelik kitabının giriş kısmında, Ali Birinci’nin yazısında, “Üç Devirde Bir Adam” adlı kitabından dolayı Kutay’ın kitaplarının kullanılmaması gerektiği görüşüne yer vermesidir. (Şakir, 2014)

Tahsin Til'in Tanin gazetesinde yayınlanmak üzere, Nadir Ağa ile görüşüğünü, ancak Hüseyin Cahit Yalçın'ın isteğiyle yayınlanmadığını söyler ve notları yıllar sonra kendisinin yayınladığını belirtir. (Kutay, 1994: 193-195). Ancak 27-28 Mayıs 1909 tarihleri arasında, Tanin gazetesinde "Nadir Ağa ile Mülakat" başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Bu yayından başka, Nadir Ağa'nın hatıraları gazeteci Francis Mc. Cullagh'ın kitabında da geçmektedir. (Cullagh, 1910:131-133) Bununla birlikte, Kutay, Nadir Ağa'nın anılarını da kendine göre kurgulamıştır. Tespit ettiğimiz diğer hata ise Pertev Paşa ile ilgilidir. Kutay, Pertev Paşa'nın anılarının, Son Saat gazetesinde 3 Nisan 1959 tarihinden itibaren yayınlandığını belirtir. (Kutay, 1994:314) Ancak gazete bu dönemlerde kapalıdır. Pertev Paşa'nın anıları, Tercüman gazetesinde, 29 Mart-22 Nisan 1959 tarihleri arasında tefrika edilmiştir. Tercüman'daki tefrika ile Kutay'ın metnini karşılaştırdığımızda Kutay'ın bu metne de müdahale ettiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Kutay'ın suiistimal ettiği hatırat yazarları arasında pek çok ismi saymak mümkündür.

Kutay'ın Süleyman Tevfik'e atfettiği notları öncelikle Süleyman Tevfik'in kendi hatıraları ile karşılaştırdık. Süleyman Tevfik, hatıralarını, 1935'te Zaman gazetesinde, "Gazetecilik Hayatımda Neler Gördüm Neler Çektim" başlığı ile yayınlamıştır. Hatıralar 2011 yılında kitap olarak basılmıştır. (Özörloğlu,2011). Süleyman Tevfik, 1938'de Yeni Sabah gazetesinde, II. Abdülhamit'in hocalarından Ebul Hüda hakkında yazdığı eserde de kendi hatıralarını yineler. Bu hatırat da 2011 yılında yayımlanır. (Özörloğlu, 2011)Ancak, Kutay bu hatıralardan hiç bahsetmemiştir. Kutay'ın Süleyman Tevfik'in hatıralarından habersiz olmadığı muhakkaktır. Süleyman Tevfik'in hatıralarında bazı çelişkili, abartılı ifadeler vardır, ancak Kutay'ın metninden farklıdır. Süleyman Tevfik, gözlemlerini dışarıdan bir gazeteci olarak anlatır. Bu hatıralara karşın Kutay, günlükleri Ziya Şakir'den aldığını, Ziya Şakir'e ise Süleyman Tevfik'in verdiğini belirtir.⁴ Bu durumda iki ihtimal vardır. Birincisi Süleyman Tevfik'in kendi hatıraları dışında II. Meşrutiyet ve 31 Mart'a dair ayrıca günlük tuttuğu ve Ziya Şakir'e verdiğidir. Nitekim Süleyman Tevfik 1939'da vefat etmiştir. Ziya Şakir'e yayınlanması için günlüklerini vermiş olabilir. İkinci ihtimal ise hatıraları dışında böyle bir günlük olmadığıdır. Her iki ihtimalde gerçek olan ise Kutay'ın hatıraları kendine göre kurguladığıdır.

Cemal Kutay, Süleyman Tevfik'in günlüklerine geçmeden önce kendisini tanıtan bir biyografi sunar. (Kutay, 1994:36) Buna göre Süleyman Tevfik'in hayatı şöyledir:

"Süleyman Tevfik Bey, Mülkiye'den mezun oldu. 22 yaşında Mabeyn-i Hümayun özel dairesine girdi. Babası Hüsnü Bey sarayda önde gelen isimlerdendir. Süleyman Tevfik, bu görevini V. Murat'ın tahttan indirilmesine kadar sürdürdü. II. Abdülhamit'in ilk dokuz senesinde sarayda söz sahibi oldu. Babası ve kardeşi Avnullah Kazımi ile V. Murat'ı tekrar tahta geçirme teşebbüsünden dolayı Sinop'a sürüldü.

⁴Kutay, aynı şekilde Ali Rıza Paşa'nın hatıralarını da Ziya Şakir'den aldığını söyler. Ancak anıların 31 Mart kısmı ile ilgili sadece başlığını ve okunmayacak derecedeki Osmanlıca suretini verir. (Kutay, 1994:36,266,304)

Adliye Nazırı Abdurrahman Bey'in şefaatiyle affedildi, devlet memurluğundan ayrılarak gazetecilik yaptı. Sabah gazetesinde başyazar oldu. Paris'e giderek Ahmet Rıza ile görüştü ve Jön Türkler'e katıldı. II. Meşrutiyet döneminde mebusluk teklifini reddetti."

Kutay'ın daha baştan, Süleyman Tevfik'in hayatı hakkında yanlış bilgi verdiği, arşiv belgeleri ve Süleyman Tevfik'in kendi hatıralarından anlaşılmaktadır. Sicilli Ahval kayıtlarına göre Süleyman Tevfik, 1866 (kendi hatıralarında 1860) yılında doğmuş, Gülhane Askeri Rüştiyesi ve Darülmaarifte okumuştur. (BOA. DH.SAİD.d.81-49) Babası kâtip sınıfından olan Hüsnü Bey'dir. Hüsnü Bey, 1879 yılında, V. Murat'ı tahta çıkartma teşebbüsünde bulunan *Ali Suavi* ve *Cleanthi Scalieri Aziz Bey Komitesi*'ndeki faaliyetlerinden dolayı ailesi ile birlikte Halep'e sürgün edilir. (Özzorluoğlu, 2011:19-35,209). Sinop'a sürülen ise kardeşi Avnullah Kazımı'dir. Avnullah Kazımı, 1902'de Müşir Fuat Paşa'nın Abdülhamit'in hafiyeleri ile girdiği çatışmaya karıştığı için, önce Sivas Hapishanesi'nde mahkûm edilir. Buradan da Sinop Hapishanesi'nde tek hücrede zincirli mahkûmiyete sevk edilir. (BOA. DH. SAİD. d.169-101).

Kutay, Süleyman Tevfik'i V.Murat ve II. Abdülhamit döneminin önde gelen saray erkânından biri yapar. Oysa sadece babası, o da üç gün mabeyn kâtipliği yapmıştır. Süleyman Tevfik'in Halep sürgünü üç yıl sürer, burada bir memuriyetlik verilen Süleyman Tevfik, İstanbul'a özel izinle geldiği dönemlerde gazetelerde çalışmaya başlamıştır. Bu arada babasını kaybeder. Üç yıl sonra yasağı bitince İstanbul'da yaşamaya başlar. Tarık, Tercüman-ı Hakikat, Saadet gibi gazetelerde muhabirlik yapar. 1890 yılında kardeşi ve Mehmet Ziyaettin ile ortak, Mürüvvet gazetesini çıkartır. Bununla birlikte kendisine çeşitli memuriyetlikler verilir. Bunlardan biri Emlak-ı Hümayun kâtipliğidir. (Özzorluoğlu, 2011:38-80) Ancak Kutay'ın söylediği gibi dokuz yıl mabeyn hizmeti söz konusu değildir. Zira tam tersi Hüsnü Bey ve ailesi II. Abdülhamit tarafından mimlenmiştir. Öyle ki 1890'da Mürüvvet gazetesinde, Avnullah Kazımı'nın mesul müdür olması sarayı harekete geçirir ve bir bahane ile gazete kapanır. (BOA. DH. MKT, 1437-12; 1769-136). Süleyman Tevfik kardeşi ile Avrupa'ya kaçır ancak Viyana'ya kadar gider. Birkaç gün sonra İstanbul'a geri döner. Dolayısıyla Süleyman Tevfik, Paris'e hiç gitmemiştir. (Özzorluoğlu,2011:38-61) Süleyman Tevfik, kendi hatıralarında da Sabah gazetesi başyazarlığından bahseder. Ancak çeşitli gazeteler çıkarmakla birlikte daha çok muhabir, mesul müdürlük gibi konumlarda çalışmıştır.(Özzorluoğlu, 2011:76; Duman,2000) 1897'de Sabah gazetesi muhabiri olarak Türk- Yunan muharebesine katılmıştır.(Özzorluoğlu,2011:83) Süleyman Tevfik'in II. Meşrutiyet döneminde mebusluk teklifi aldığına dair bir bilgi yoktur. Zira bu dönemde de Süleyman Tevfik ve kardeşi muhalif isimler arasındadır. (Özzorluoğlu, 2011: 270-273). Avnullah Kazımı, kurduğu *Fedakaran-ı Millet Cemiyeti* ile İttihatçı rejime muhalefet etmiştir. (Avnullah Kazımı, 1911:3-16)

Cemal Kutay'ın Süleyman Tevfik'e biçtiği rol ise, tam tersidir. Süleyman Tevfik, neredeyse 31 Mart Olayı'nın bütün gelişim ve sonuç sürecinde olayların içerisinde önemli bir konuma getirilmiştir. Bu aşamalara baktığımızda, karşımıza çıkan Süleyman Tevfik, 31 Mart'a giden süreçte, Kamil, Hüseyin Hilmi ve Tevfik

Paşa gibi sadrazamlara son derece yakın bir gazeteci, matbuat umum müdürü, isyan başladığında ise her şeyi ve herkesi gören bir tanıktır; Yıldız'da Mabeyn başkâtibi olan Ali Cevat Bey'in kadim dostudur. Öte yandan meclisteki bütün konuşma ve olaylara vakıf olan, hatta bilgi ve öğüt veren bir siyasetçi, Mahmut Şevket ve Pertev Paşa gibi askeri harekâta önde gelen isimlere çok yakın bir yaverdir. Son olarak da II. Abdülhamit'in Selanik'e gönderilmesine dek vazifesini yapan, böylece nasıl hal' edildiğini görebilen bir tanıktır. Nitekim bu tabloya baktığımızda sadece gazetecilik ve memurluk vasfı olan bir adamın bütün bu oluşum içinde önemli bir mevkide olması mantık dışıdır. Zira Süleyman Tevfik, kendi hatıralarında tüm bu olaylara dışarıdan bakan, İttihatçılara karşı muhalif bir gazetecidir.

Kutay'ın kitabında Süleyman Tevfik'in notları II. Meşrutiyetin ilanından sonra ilk Kurban Bayramı olan 3 Ocak 1909'da başlar. Ancak bazı günler atlanır. 3 Ocak'ta Yıldız Sarayı'nda yapılan merasim sırasında Süleyman Tevfik'in Ali Cevat Bey ile samimi diyalogları varmış gibi gösterilir. (Kutay, 1994:40). Buna göre Ali Cevat Bey, Süleyman Tevfik'e "*Abdülhamid'e merasimi Dolmabahçe'de yapmayı teklifi ettiği*" mevzusundan bahseder. Bu teklif, Ali Cevat'ın kitabında geçmekle birlikte Süleyman Tevfik'in adı geçmez. (Ali Cevat, 1985: 35). Günlüklerin devamında Süleyman Tevfik, sadrazam Kamil Paşa'nın babası ile eski dost olduğunu belirterek, kendisini özel olarak davet ettiği ve Girit meselesinden dolayı yapılacak miting ve gazetelerde çıkan yazıların dizginlenmesi için yardım istediğini söyler. (Kutay,1994:41,42) Süleyman Tevfik, kendi hatıratında Kamil Paşa ile paşanın Halep mutasarrıflığı döneminde tanıştıklarını belirtir. Ancak Kamil Paşa'nın, kendisinden gazeteci olarak böyle bir şey talep ettiğine dair bir anlatım yoktur. (Özzorluoğlu,2011:33,34,264,265,278)Kamil Paşa'nın hatıratı ise, daha çok Said Paşa ile hesaplaşması üzerinedir. (Kamil Paşa,1991:279-28) Kutay'ın anlatımının devamında Süleyman Tevfik meclis salonunda Dr. Rıza Nur ve Filozof Rıza Tevfik ile sohbet eder, bugün aynı zamanda Kamil Paşa'nın güvenoyu aldığı gündür. Dr. Rıza Nur ve Rıza Tevfik'in Süleyman Tevfik'i tanınması olasıdır ancak, her ikisinin hatıralarına baktığımızda Süleyman Tevfik'in adına rastlanmamıştır. (Rıza Nur, C.1, 1967:274-288; C.2, 1967: 293-305) ; (Bölükbaşı, 1993)⁵

Aynı günün ilginç yanı kendi hatıralarında muhalif olduğunu belirten Süleyman Tevfik'in İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezinde Eyyüp Sabri Akgöl ile sohbet etmesi ve bu sırada içeriye Ali Fethi Okyar, Enver ve Hafız Hakkı Paşa'ların girmesidir. Süleyman Tevfik, hepsinin kendisine iltifat ederek, gençlik yıllarında yazılarından çok istifade ettiklerini, Hafız Hakkı'nın kendisinin bir şiirini okuduğunu belirtir. Ayrıca Süleyman Tevfik, onlara öğüt de verir. (Kutay, 1994:43) Akgöl ve Hafız Hakkı Paşa'nın bu döneme dair hatıralarına rastlamadık.⁶ Ancak her şeyden önce Süleyman Tevfik şair değildi, geçmiş dönemde siyasi ya da idealist bir

⁵Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın anıları daha çok ileri tarihlere yöneliktir.

⁶Akgöl'ün hatıraları I. Dünya Savaşı sonrası ve Yunanistan'daki esaret günlerine dairdir. (Akgöl, 1978). Hafız Hakkı'nın ise I.Dünya Savaşı'nda Sarıkamış günlükleri vardır. (*Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, 2018)

yazısı olmadı. Burada Kutay, Süleyman Tevfik'i, Namık Kemal ile özdeşleştirmeye çalışmıştır.

Bundan sonra Derviş Vahdeti'nin kurduğu İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin açılışında bulunan Süleyman Tevfik, burada da Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref'e "*cemiyetin dini değil siyasi olduğu*" şeklindeki görüşünü söyler. (Kutay,1994:44) Süleyman Tevfik'in kendi hatıratında bu olay hakkındaki izlenimleri uyuşmakla birlikte, sadece gözlemleri yer alır.⁷ Kutay'ın anlatımına göre Süleyman Tevfik, yeni hükümeti kuran Hüseyin Hilmi Paşa ile de yakındır. Zira Süleyman Tevfik'in babası sürgünde iken Hüseyin Hilmi Paşa, Namık Kemal'in kâtibidir, bu vesile ile bir yakınlık vardır. Bununla birlikte Süleyman Tevfik, Meşrutiyetin ilk yıllarında memur olarak görevlendirildiği Selanik'te Hüseyin Hilmi Paşa, müfettiştir ve burada da bir yakınlık kurmuşlardır. Hüseyin Hilmi Paşa, kendisini özel olarak çağırılmış, 19 Şubat 1909 tarihli Volkan gazetesindeki "*şeyhülislamın meclise gitmesi ve sadrazamı tehdidine*" yönelik yazısına karşı, başyazarı olduğu Sabah gazetesinde bir makale yazmasını istemiştir.⁸ Süleyman Tevfik, önceden bildiği için çoktan yazdığı makaleyi paşaya gösterir. (Kutay,1994:45).

Burada ilk yanlış bilgi, babasının Namık Kemal ile aynı sürgün yerinde olmasıdır. İkincisi Süleyman Tevfik'in başyazarlığıdır.⁹Zira bu dönemde Sabah gazetesinin başyazarı Diran Kelekyan'dır. (Til, 2015,s.91) Nitekim Süleyman Tevfik kendi hatıralarında bu dönemde *Saika* adlı bir gazete çıkardığını belirtir. Bununla birlikte Hüseyin Hilmi Paşa ile yakınlığından bahsetmez. (Özzorluoğlu,2011:269) Hüseyin Hilmi Paşa, tam da bu dönemlerde kardeşi Avnullah Kazımı'yi muhalifliğinden dolayı, İttihatçıların kararıyla uzaklaştırıp Kerkük'e gitmesini önermiştir. (Özzorluoğlu, 2011: 291,292) Bu uzaklaştırma Kutay'ın kitabında da yer alır ancak fazla üzerinde durulmaz. (Kutay, 1994:48) Bu durumda Hüseyin Hilmi Paşa'nın muhalif gördüğü Avnullah Kazımı'nin ağabeyinden bir makale istemesi ve Süleyman Tevfik tarafından olumlu bir dostluk çizilmesi bir tezattır. Bununla birlikte bu dönemde Volkan gazetesinin yazıları ordu ve mebuslar tarafından da dikkat çekmekteydi. Bu nedenle Gazi Ethem Paşa'nın Genelkurmay Başkanı İzzet Paşa'yı uyarmasıyla, durum hükümete bildirilmiş, meclis reisi Ahmet Rıza Bey'in girişimi ile Hüseyin Hilmi Paşa'nın konağında basın durumu görüşülmüştür. (Ahmet İzzet Paşa, C.1, 2017:85; Bayar, C.1,1997:147,148) Bu minvalde Kutay'ın, Süleyman Tevfik'e de böyle bir rol verdiği anlaşılmaktadır.

31 Mart sürecine doğru Hasan Fehmi cinayeti gerçekleşir. Kutay'ın anlatımında, bu olay sonrasında Süleyman Tevfik, Matbuat Cemiyeti ile irtibata geçer. Bir beyanname hazırlama görevi kendisine verilir. Ancak tam bu sırada 31 Mart isyanı başlar. Bu günü öncelikle Süleyman Tevfik'in hatıraları ile karşılaştırdığımızda büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki Süleyman

⁷ Süleyman Tevfik'in hatıralarında "31 Mart Vakası" bölümü burada başlar. (Özzorluoğlu,2012:289)

⁸ Volkan gazetesinde, bu tarihte Şeyhülislama yönelik çıkan bir makale vardır ancak bir tehdit yoktur. Derviş Vahdeti, "Şeyhülislâm Hazretlerine", *Volkan*, 19 Şubat 1909, s.1

⁹Süleyman Tevfik, kendi yazdığı hatıralarında Sabah gazetesi başyazarlığından bahsettiği dönem 1895 yılındadır. Gazete adına 1897 yılında Osmanlı-Yunan muharebesine katılmıştır. Ancak bu sırada da gazetenin başyazarı Selanikli Tevfik'tir. (Özzorluoğlu, 2012:76-86)

Tevfik'in 31 Mart günü dışarı çıkma nedenidir. Kutay'da, Hasan Fehmi cinayeti için beyannameyi konuşmak üzere¹⁰Abdullah Zühtü'nün gazetesinin ofisine gideceği yazılırken, Süleyman Tevfik, Vezirhanı'ndaki matbuat dairesine gitmek için çıktığını yazar. (Kutay, 1994:49; Özzorluoğlu, 2011:292,296)

Kutay'ın kitabında Süleyman Tevfik'in, Ayasofya Meydanı'nda asker ve ulemanın isyan teşebbüsüne tanıklığı oldukça abartılı yazılır. Oysa Süleyman Tevfik'in anlatımı daha sadedir. Bununla birlikte, Süleyman Tevfik'in hatıralarında yazdığı, başındaki kalpaktan dolayı isyancılar tarafından sorgulanması olayı, Kutay'ın anlatımı ile uyuşan tek kısım. Bahsedilen bu olayda, Süleyman Tevfik, kalpağından dolayı "*Sen gavur musun?*" sorusuna maruz kalır. Askerlerin elinden, kütüphaneci İrfan Bey tarafından kurtarılır. Ancak Kutay, buradaki bazı sözleri de değiştirmiştir. (Özzorluoğlu,2011:296; Kutay,1994:53,54)

Anlatımdaki diğer önemli farktan biri de; Süleyman Tevfik'in bu olaydan sonra eve dönerek fes taktığını söylemesi, Kutay'da ise fes bulmak için meclis binasına girerek sarık takmasıdır. Kutay'ın anlatımına göre Süleyman Tevfik, meclis binasına girmeyi başararak, İzmir mebusu Sıtkı Bey'in yardımı ile gardıropta bulunan bir sarığı başına takmış ve birlikte Küçük Ayasofya kapısından çıkmıştır.(Özzorluoğlu,2011:297,298; Kutay,1994:54)Bu dönem mebuslarından Mahir Said Pekmen, (2013:113), Babanzade İsmail Hakkı, (Tanin, 26 Nisan 1909), İsmail Kemal Bey'in (2009: 236,237) ve o anda meclis binasında olan İttihatçılardan Yunus Nadi'nin anılarında (1919:41) görüleceği gibi meclisin her yerinde çok yoğun bir şekilde askerler bulunmaktadır. Böyle bir ortamda Süleyman Tevfik'in rahat bir şekilde Meclise girmesi pek olası değildir. Kutay'ın bu kurguda fes değil de sarığı tercih etme nedeni ise isyanın içinde hocaların olmasından dolayı atmosfere uygun bir seçim olmasındandır. Zira Süleyman Tevfik, başında sarık ile rahat hareket edecektir.

Süleyman Tevfik evde duramayıp tekrar sokağa çıktığını söyler. Harbiye Nezareti ile Avcı Taburları'nın çarpışmalarını gördüğünü, ancak atılan kurşunları tehlikeli bularak yeniden eve döndüğünü belirtir. İkinci üzeri tekrar çıkan Süleyman Tevfik, askerin tekrar Ayasofya'ya indiğini, Gazi Ethem Paşa'yı sokakta gördüğünü söyler ve Mahmut Muhtar Paşa'nın icraatlarını kendi gözlemleriyle değil, duymuş gibi anlatır. (Özzorluoğlu,2011:s.300,301) Kutay'ın kitabında ise Süleyman Tevfik, Harbiye Nezareti'nin hemen yanındaki dükkânın üst katına çıkmış, buradan Harbiye Nezareti'nin bahçesini dürbünle gözlemleyebilmiştir. Süleyman Tevfik, Gazi Ethem Paşa'nın burada "*ateşi kesin*" emrini vermesine şahit olur. Kendince, Harbiye Nazırı'nın değiştiği, dolayısıyla Hilmi Paşa'nın da sadareten ayrıldığı kanaatine varır. Böylece olanları öğrenmek için saraya mabeyn kâtabi Ali Cevat Bey'in yanına gider. (Kutay,1994: 57) Bu bağlamda, Süleyman Tevfik'in hatıralarındaki farklarından biri de, Abdülhamit'in sarayına çağrılmadan teklifsiz gidememesidir. Çağrılan görüşmelerin nedeni ise ya bir jurnal üzerine ya da uzaklaştırılmak içindir.(Özzorluoğlu, 2011: 136,167,171-186).

¹⁰Süleyman Tevfik tarafından hazırlandığı söylenen beyanname ile ilgili kendi hatıratında bir bilgi yoktur. Bu görüşmelerde adı geçen Hüseyin Cahid Yalçın'ın hatıralarında gazete üzerinden cevap verildiği görülür. (Yalçın, *Tanin*, 1 Ağustos 1954:2)

Kutay ise Süleyman Tevfik'in Ali Cevat Bey ile kadim dostluğunu ve otuz sene önceki mabeyn kâtipliği vasfını tekrarlar.(Kutay, 1994:57). Nitekim bundan sonra Ali Cevat Bey korktuğu için Süleyman Tevfik'i hiç yanından ayırmak istemeyecektir. Kutay tarafından bu kurgunun gerekliliği ise Süleyman Tevfik'i başka türlü saray ve meclis içinde bulunduramayacağıdır. Ancak bu aşamalarda, saray içinde başta Ali Cevat Bey, II. Abdülhamit'in kızları Ayşe ve Şadiye Osmanoğlu, musahiplerden Nadir Ağa'nın hatıralarında Süleyman Tevfik'in adı geçmez.

Kutay'ın anlatımına göre Süleyman Tevfik, Ali Cevat Bey'den Nazım Paşa ve Emir Aslan'ın öldürüldüğünü, Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadareten ayrıldığını öğrenmiştir. Süleyman Tevfik ise Ali Cevat Bey'e Mebusan Meclisi'nin sarıldığını anlatır. Böylece Ali Cevat Bey, sanki o an karar vermiş gibi, Süleyman Tevfik'e beraber meclise gitme teklifini yapar. Elinde padişahın iradesine dair bir müsvedde vardır ve bu temize çekilip askere okunacaktır.(Kutay, 1994: 58,59) Oysa Ali Cevat Bey, meclisin sarıldığını ve askerlerin taleplerini mebuslardan; Yusuf Kemal Bey, Esat Paşa ve Müfit Paşa'lar saraya geldiklerinde öğrenir. Mebuslar, II. Abdülhamit'i meclise davet eder, ancak Ali Cevat Bey, bunun kabul olunmadığını ve II. Abdülhamit'in fermanının mecliste sunulacağını belirtir.(Ali Cevat, 1985: 48,49). Kutay'ın anlatımında Yusuf Kemal Bey'in "*Abdülhamidit'in gelmesi, bir başkumandan olarak vazifesidir*" şeklindeki sözüne karşı Süleyman Tevfik'in "*Aferin evlat*" diyerek takdir ettiği söylenir. Bundan sonra hep birlikte meclise gidilir. (Kutay, 1994:60) Oysa Yusuf Kemal Bey'in hatıralarında Süleyman Tevfik'in adı olmadığı gibi kendisinin de bu türde bir konuşması yoktur. II. Abdülhamit'in meclise gelmesi gerektiğini söyleyen Esat Paşa'dır. (Tengirşenk,2001:137,138). Bununla birlikte Süleyman Tevfik, kendi hatıratında bu olayları gözlemci gibi anlatır. (Özzorluoğlu, 2011: 301)

Süleyman Tevfik, Kutay'ın kitabına göre, meclise geldiklerinde Ali Cevat Bey, iradeyi şeyhülislama tebliğ ettiğini söyler. Ancak Ali Cevat Bey'in meclis kürsüsünde yaptığı konuşmayı atlar. (Kutay,1994:61,62). Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'in başkanlığı üstlendiği bu oturumda Ali Cevat Bey fermanı okur.(Ali Cevat,a.g.e., s.50,51) İsmail Kemal Bey ve M. Said Pekmen'in hatıralarına baktığımızda da Ali Cevat Bey ile gelenler arasında Süleyman Tevfik'in adı geçmez.(İsmail Kemal,2009:239; Pekmen,2013:126) Kutay'ın anlatımında, Ali Cevat Bey'in Ayasofya meydanında, Lazkiye mebusu Emir Arslan'ın öldürüldüğü araba enkazının üstünde konuştuğu belirtilerek, durum trajikleştirilir. Ali Cevat Bey'in anlatımında ise meydanda iskemle üzerinde konuştuğu yazılır. (Kutay, 1994:61,62; Ali Cevat, 1985: 50,51). Kutay, Süleyman Tevfik'e burada yine önemli bir rol verir; Ali Cevat'ın sözde askerinin anlamadığı bu irade metninin daha açık bir yazımını, Süleyman Tevfik'ten ister. (Kutay, 1994:s.63)

Ali Cevat Bey'in sözleri ile teskin olmayan askerler bir an önce Harbiye nazırının gelmesini isterler. Bu sırada telgraf odasında Ali Cevat Bey ve bazı mebuslar saray ile haberleşmektedir. (İsmail Kemal, 2009:239;Ali Cevat, 1985:52) Kutay'ın anlatımında Süleyman Tevfik ve Ali Cevat Bey, telgraf odasında beklerken, Derviş Vahdeti içeri girmiş, "*Mahmut Muhtar Paşa'nın askeri birbirine kırdırdığını*

ve derhal vazifesinden alınması gerektiğini” söylemiştir. Ali Cevat Bey ise bazı çavuşların gelip bu haberi söylediğini belirtir. Zira Ali Cevat Bey daha önceden gazete imtiyazı için saraya gelen Derviş Vahdeti’yi görmüştü. (Kutay,1994: 64; Ali Cevat, 1985:45,52) Yine İsmail Bey, Babanzade İsmail Hakkı ve M. Said Pekmen’in anılarında da bu sözü söyleyen meclis içindeki isyancı çavuşlardır. (Babanzade İsmail Hakkı, 1909:1,2;İsmail Kemal,2009:239; Pekmen,2013:127).

Kutay’ın anlatımının devamında saraya döndüklerinde Ali Cevat Bey, padişahın huzuruna çıkarken, Süleyman Tevfik mabeyn dairesinde Ali Cevat Bey’e gelen bir tezkireyi okur. Tezkirede “*Hüseyin Hilmi Paşa’yı teskin ediniz ve saklanmasını söyleyiniz*” şeklinde bir not yazılıdır. (Kutay, 1994:68). Tezkireden Ali Cevat Bey’e bahseden Süleyman Tevfik’in bu davranışının gerçek dışı oluşu ise kendisine ait olmayan bir tezkireyi izinsiz okumasıdır. Bununla birlikte Süleyman Tevfik, Ali Cevat Bey’in isteği ile Harbiye Nazırı’nın Ali Rıza Paşa’nın saklanması sırasında eşlik edecektir. Böylece bu gece Süleyman Tevfik, Ali Rıza Paşa ile geç saatlere kadar sohbet ederler. (Kutay,1994:69,70) Kutay, Ziya Şakir’den aldığını söylediği Ali Rıza Paşa’nın Osmanlıca yazılmış anılarının ilk sayfasını çok minik olarak kitabında verir, ancak devamı yoktur. (Kutay,1994: 36, 266,304). Yaptığımız araştırmada bu anılara, Kutay’ın kitabından başka bir yerde rastlamadık. Buna nazaran Ali Cevat Bey, Ali Rıza Paşa’nın yanına kitabet odacısı Hasan Ağa’yı verdiğini söyler, ayrıca Süleyman Tevfik, kendi hatıratında bu olayların içinde değildir, akşama doğru evine gittiğini ancak uyuyamadığını belirtir. (Ali Cevat,1985:55; Özzorluoğlu,2011:301,302)

Kutay’ın kitabında Süleyman Tevfik, Ali Cevat Bey’den yeni sadrazamın Tevfik Paşa olacağını öğrenir. Bu nedenle, II. Abdülhamit’in Süleyman Tevfik’in merasim kurallarını bildiği için Tevfik Paşa’ya birlikte gitme görevini vermiştir. Bu aşamada Süleyman Tevfik, “*Vakti ile yedi sene Sultan Hamit’e mabeyn hizmetinde iken Namık Kemal’in oğlu Ali Ekrem (Bolayır) ve Başmabeyinci Lütfi Simavi Beyler ile beraber çalıştıklarını*” belirtir. Tevfik Paşa’nın ilgisine mazhar olan Süleyman Tevfik, Ali Cevat Bey ile konaktan ayrılırken İsmail Kemal Bey gelmiştir.(Kutay, 1994: 73) Süleyman Tevfik’in, mabeyn hizmetinde çalışmadığını daha önce belirtmiştik. Bununla birlikte Lütfi Simavi, Mehmet Reşat döneminde mabeyn kâtabi olmuş, II. Abdülhamit döneminde ise abisi Hamdi Simavi mabeyn kâtablığı yapmıştır. (Simavi,t.y:8) Ali Ekrem Bolayır ise 1888 senesinde kitabet dairesine girmiştir.¹¹Dolayısıyla Süleyman Tevfik’i tanımamaktadır. (Bolayır, 2007:27)

Süleyman Tevfik’in Ali Cevat Bey ile sadrazamın konağına gitmesi meselesi de kurgudur. Zira Abdurrahman Şeref’in ve Tevfik Paşa’nın kâtabi Ali Şevki Bey’in anlatımlarında Tevfik Paşa’nın saraya çağrıldığı ve Hüseyin Hilmi Paşa’nın sadrazamlık teklifini söylediği belirtilir. (Abdurrahman Şeref, 1996:156,157; Danişment,1974:32) Bununla birlikte “konağa geldi” dedikleri İsmail Kemal Bey de saraya gelerek Tevfik Paşa’dan Dâhiliye Nazırlığı teklifi aldığını belirtir. (İsmail Kemal, 2009: 242) Başka bir kurgu ise Süleyman Tevfik’in devlet erkânı ve yaşanan rekabet karşısında; “*Kürsüm olan Mülkiye ve Hukuk’ta bile muhalif unsurlar vardı*”

¹¹Kutay, biyografide ilk dokuz sene derken, burada yediye düşürmüştür. Dokuz sene sonrası 1885 tarihine rastlar. Bu durumda Bolayır ile aynı dönemde çalışmış olması imkânsızdır.

şeklindeki sözüdür. (Kutay, 1994: 74) Böylece Kutay, Süleyman Tevfik'in vasıflarına Hukuk mektebini de ilave eder.

Kutay'ın kitabında Süleyman Tevfik, saraya döndüklerinde Bahriye Binbaşısı Ali Kabuli Bey'in, II. Abdülhamit'in gözleri önünde öldürülmesi olayını anlatır. Ali Kabuli Bey'in öldürülmesi olayına tanık olanlardan biri de Onbaşı Halis Bey'dir. Halis Bey'in anlatımında da Süleyman Tevfik yoktur. (Özçelik, 1955:2). Süleyman Tevfik daha sonra Ali Cevat Bey'in, Manastır Şubesi'nden Mahmut Şevket Paşa ile telgrafhanede görüşmesine yer verir. Ancak Ali Cevat Bey, II. Abdülhamit'in çağrıldığını belirterek temsilen kendisinin gittiğini ve telgraf müdürü Vehbi Bey vasıtasıyla cevapladığını söyler.(Kutay,1994:80; Ali Cevat,1985:63). Kutay, II. Abdülhamit'in telgraf başına çağrılmasını sonraki anlatımda verir ve Tevfik Paşa'nın basiretsizliğine karşı, Süleyman Tevfik'in "*Bilinen şahsiyetti, zannedersenem yakında ordu buraya gelir.*" şeklindeki sözü ile Süleyman Tevfik'e ileriye gören bir şahsiyet havası verir.(Kutay,1994:81)Kutay'ın daha çok, Ali Cevat Bey'den alıntılıyarak yeniden kurguladığı hatırat metninde, her nedense Ali Cevat Bey'in metninde geçen; "II. Abdülhamit'in bazı jurnaller üzerine Ali Cevat Bey'in İttihatçılardan olduğu zannına kapılması" bahsini atlamıştır. (Ali Cevat,1985:61) Zira Ali Cevat Bey ve Süleyman Tevfik, Kutay'ın anlatımına göre II. Abdülhamit yanlısı yüce şahsiyetli, adeta birer nefer gibidirler. Bu nedenle bu imaja ters düşen olumsuz anlatımlar bilerek elenmiştir.

Kutay, anlatımında Derviş Vahdeti'yi saraya getirterek, Süleyman Tevfik ile karşılaştırır. Süleyman Tevfik, Vahdeti'yi sorguya çeker. Ali Cevat Bey ise Süleyman Tevfik'i "*Ne yapıyorsunuz az önce Murat Bey ile Tevfik Paşa'ya ultimatom verdiler*" diyerek uyarır.(Kutay,1994:83). Kutay'ın Ali Cevat Bey'in hatıratında geçmeyen bu sahneyi koymasındaki amacı, muhtemelen, Vahdeti'nin tam da bu sıralarda (14 Nisan 1909) Volkan gazetesinde II. Abdülhamit'e hitaben akıl verici bir üslupla bir mektup yazmasıdır. Kutay'ın anlatımının devamında, Tevfik Paşa, Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti başkanı olduğu için Süleyman Tevfik'i davet ederek gazetelerin çıkmaya devam etmesini rica eder. Süleyman Tevfik ise paşaya, Harekât Ordusu'nun gelmekte olduğunu ve şehirdeki cinayetlerden bahsederek, II. Abdülhamit'in Ali Kemal Bey ile de bu amaçla görüştüğünü ve aynı şeyleri söylemiş olacağını belirtir. Süleyman Tevfik, ayrıca Tevfik Paşa'ya, II. Abdülhamit'in olaylarla ilgisi olmadığına dair neden bir beyanname neşretmediğini sorar. Tevfik Paşa ise "*Bugün yarın yayınlanacaktır, onun ihtiyatını benden iyi bilirsiniz, çünkü siz uzun seneler mabeyn vazifesinde iken ben taşradaydım.*" şeklinde cevap verir. (Kutay,1994:85,86) Bu konuşma da Süleyman Tevfik'i öne çıkaran bir kurgudur. Zira Matbuat Cemiyeti başkanı Abdullah Zühtü'dür. (Til, 2015:303) Tevfik Paşa matbuat meselesini kâtibine söylemiştir, ancak böyle bir bahis yoktur. (Danişment,1974:33)

Kutay, Süleyman Tevfik'in arada eve gitse de saray içinde kalması için bizzat "*Abdülhamit'in memnuniyeti ve kendisi için bir oda ayırdığı*" kurgusunu yaparak, rolünü daha da meşrulaştırır. Zira Harekât Ordusu yoldadır ve az sonra saray da abluka altına alınacaktır. Nitekim bu heyecanlı bekleyiş sırasında Ali Cevat Bey, II. Abdülhamit'in mani olmasını istemiş, ancak II. Abdülhamit kan dökülmesini

istemediği için bir şey yapmayacağını söylemiştir. Süleyman Tevfik, II. Abdülhamit'in bu davranışını eleştiren düşüncesini paylaşır ve geçmişteki II. Abdülhamit ile şimdikiyi kıyaslar. Bundan sonra Süleyman Tevfik ve Ali Cevat Bey, eski sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile bir şey yapılabilir mi diye görüşmek için konağa giderler ancak sadrazam görüşmekten kaçınır. (Kutay, 1994: 86-90) Ali Cevat Bey'in anılarında ise Abdülhamit'in bu tutumuna değinilmekle birlikte Hilmi Paşa'nın konağına tek gittiği yazılıdır. (Ali Cevat, 1985:65-67). Süleyman Tevfik'in kendi hatıratında ise böyle bir rolü olmadığı gibi, Harekât Ordusunun gelişinden Abdülhamit'in hal'ine kadar olan gelişmeleri duyduğu bilgiler üzerinden anlatır. (Özzorluoğlu,2011:309-325)

Kutay'ın anlatımına döndüğümüzde Mahmut Şevket Paşa'dan gelen telgrafta ordunun geleceği ve asi askerleri cezalandıracağı, padişahın tahtına bir zarar gelmeyeceği yazılır. Kutay, kurgusunda sadrazam ve Harbiye Nazırı'nı pasifize ederek bu olayda da Süleyman Tevfik'in rolünü öne çıkarır. Zira şimdi gelişmeler saraydan daha çok askeri mıntıkada ve toplanacak olan Milli Meclis'tedir. Bu nedenle Süleyman Tevfik, harekâtın önde gelen kumandanlarından Mahmut Şevket, Şevket Turgut ve Pertev Paşa'ları yakından tanıdığı için bizzat Yeşilköy'e giderek bilgi almak istemiştir. Bu teklifini Ali Cevat Bey'e yapar. Ali Cevat Bey, Cuma selamlığından sonra gitmesini tavsiye eder. (Kutay,1994:91,92) Ali Cevat Bey'in anılarında böyle bir olay yoktur. Zira görüşmeler telgraf ile yapıyordu. Ayrıca Ali Cevat Bey, Harekât Ordusu İstanbul'a geldiğinde, Mehmet Ali Bey adlı bir zatı, bilgi için görevlendirdiklerini belirtir. (Ali Cevat,1985:68-72) Bu anlatımı Nadir Ağa da teyit eder. (Nadir Ağa, 1909:1,2) Tevfik Paşa'nın kâtibi Ali Şevki Bey'in anlatımında da Süleyman Tevfik'e dair böyle bir durum yoktur. (Danişment,1974: 111-113)

Kutay'ın anlatımının gerçek dışı oluşu, kendi anlatımındaki tezatlıktan da ortaya çıkar. Şöyle ki Kutay, Süleyman Tevfik'in Yeşilköy'e Pertev Paşa'nın yanına gitmesi ve yat kulübünde toplanan umumi meclise bilgi vermesi hususunu, iki kez farklı kurgu üzerinden anlatır. Bu hata muhtemelen ilk anlatımının arasına "*Belgeler, Çehreler*" adı ile ekleme yapmasından kaynaklanmıştır.¹² Kutay'ın ilk anlatımına göre Süleyman Tevfik, Mahmut Şevket Paşa'nın Yeşilköy'deki karargâhına gider. Ancak kendisi olmadığı için Pertev Paşa ile görüşerek saraydan bilgi verir, Pertev Paşa'dan ise ayan ve mebusanın Yeşilköy'de toplanacağını öğrenir. Pertev Paşa, bu bildiklerini umumi meclise gidip anlatması gerektiğini söyler. Yeşilköy'e geldiğinde Ebuzziya Tevfik ve Ahmet Rıza Bey Süleyman Tevfik'in anlatacaklarının önemini belirterek teyit ederler. Sait Paşa, Süleyman Tevfik'i görmek ister ve kendisine hürmet gösterir. Bundan sonra Süleyman Tevfik, meclise hitaben konuşma yapar. Talat, Sait ve Gazi Muhtar Paşa'lar kendisine bazı sorular sorar. (Kutay, 1994;95,99) Böylece Kutay, Süleyman Tevfik'e İttihatçıların mebus ve ayanların özel toplantılarına katılan önemli bir kişiymiş imajını verir.

"Belgeler ve Çehreler" başlıklı aradan sonra, ikinci kurgu gelir. Kutay, Süleyman Tevfik'in, Yeşilköy'de II. Abdülhamit'in hal' ve fetva kararının çıkarıldığı

¹²Kutay, bu ara kısımda Abdülhamit'in hocası EbulHüda'dan bahsetmiş, Süleyman Tevfik ile bağlantısına değinmiştir. Ancak buradaki anlatımı da kendisi kurgulamıştır. (Kutay,1994:s.105-122)

Milli Meclis'teki gözlemlerine yer verileceğini belirtir. Ancak, Süleyman Tevfik, ikinci anlatımda da aynı sebeplerle geldiği Yeşilköy'dedir. EbuZZiya Tevfik Bey, Süleyman Tevfik'i Pertev Paşa'ya götürür. Pertev Paşa, Süleyman Tevfik'in İstanbul'dan sağ salim gelmesine sevinir. Süleyman Tevfik, paşaya saraydaki durumu anlatırken etrafını mebus ve ayanlar sarar. Böylece Süleyman Tevfik'ten önemli bilgiler alırlar. Bundan sonra Meclis salonu toplantı için hazırlanmıştır. Başkan Sait Paşa'dır. Süleyman Tevfik, 27 Nisan 1909'da "Yeşilköy Yat Kulübü'ndeki toplantı" şeklinde bahsettiği bu günü unutmayacağını söyler. Devamında Fetva Emni Hacı Nuri ve II. Abdülhamit'in hal' kararından bahseder. (Kutay, 1994:122-125). Süleyman Tevfik'in rolünün iki farklı kurgu ile anlatımının yanı sıra, yapılan hatalardan biri de 27 Nisan'daki toplantının, Yeşilköy'de yapıldığının söylenmesidir. Oysa fetvanın çıktığı bu toplantı İstanbul'da yapılmıştır. (Mehmet Said Paşa, 2018: 698; Cavit Bey, 194:2; Takvim-i Vekayi, 1909:s.4-5)¹³

Bununla birlikte Pertev Paşa'nın anılarında Süleyman Tevfik'in saray adına Yeşilköy'e geldiği gibi bir olaydan bahsedilmez. Saray ile haberleşme zaten telgraf vasıtasıyla yapılmakla birlikte II. Abdülhamit, Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı bu amaç için göndermiştir. (Demirhan,1959:2; Şakir, 1933:10) Yaptığımız diğer karşılaştırmalardan; Halil Menteşe (2019:54-56), M. Said Pekmen, (2013: 190-215), Ahmet Rıza,(1988:38), Sait Paşa'nın (2018:696,697) anılarında da Süleyman Tevfik'in adı yoktur. Bununla birlikte Süleyman Tevfik, kendi hatıratında Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girdiği sırada gazeteci Mehmet Safa Bey ile birlikte olduğunu belirtir, ayrıca; "Hal' kararına Sait Paşa'nın başkanlık ettiğini duydum" şeklindeki ifadesi de Milli Meclis oturumunda bulunmadığını gösterir. (Özzorluoğlu,2011:321,325)

Kutay, anlatımının devamında Süleyman Tevfik'in, Milli Meclis'te alınan hal' kararları ile ilgili rolüne yer verir. Bu bağlamda Süleyman Tevfik'i fetva emni Nuri Bey ile yakınlaştırır. Zira Nuri Bey, hal' için fetva alınacak şahıstır. Bu sırada Nuri Bey, Süleyman Tevfik'in elini bırakmaz, hatta hal' metnini, gözleri görmediği için Süleyman Tevfik'e okutturur. (Kutay, 1994:123-126)Oysa meclis oturumu gizli yapıldığı gibi, fetva emni ile görüşen heyetin konuşmaları da gizlidir. Ahmet Rıza, Talat Paşa, Ahmet Muhtar Paşa, Manastırlı İsmail Hakkı ve mebuslardan Hoca Asım Efendi ve bazı ulemadan başka odada kimse yoktur. Heyet Nuri Bey ile görüşmüş, ikna etmeye çalışmışlardır. (Abdurahman Şeref, Ahmet Refik, 1918:.4,5;İrtem, 1938:9;Ahmet Rıza, 1988:38,39). Kutay'ın bu kurgusunda dikkat çeken noktalardan biri, muhtemelen Yeşilköy'de olduğu zannından, Pertev ve Galip Paşa'ların da odada olduğu izlenimi verilmesidir. Ancak bu zatların meclis içinde bir rolü olmamıştır. (Demirhan, 1959:2;Galip Paşa,1976:22) İkinci bir nokta ise Süleyman Tevfik'in, Mustafa Asım Efendi'nin Nuri Efendi'yi gizlice kenara çekerek söylediği birkaç sözden sonra, ikna olduğunu belirtmesidir. Süleyman Tevfik, sonradan bu sözlerin aslını araştırdığında "Abdülhamit hal edilmezse öldürülecektir." şeklindeki sözün etkili olduğunu öne sürer.(Kutay,1994:128-130).

¹³Takvim-i Vekayi'de, yapılan toplantıdan ve fetva emni'nin kabulü için bir heyet gönderildiğinden bahsedilir. Ancak toplantının detayları yoktur.

Kutay, bu kurgusu ile de İttihatçıları bir itham içinde bırakmaya çalışmıştır. Ali Fuat Türkgeldi, Abdurrahman Şeref ve Küçük Hamdi Efendi'den dinlediği anlatımlarda Süleyman Tevfik'in adı geçmemekle birlikte, Nuri Efendi'nin, "*fetva emini olarak istifa ettiği için bu salahiyyette olmadığını*" öne sürdüğünü belirtir. Türkgeldi, aynı zamanda Talat Paşa'dan aldığı bilgiye dayanarak, Nuri Efendi'nin evinden gelmemek için çeşitli bahaneleri ön sürdüğünü belirtir. (Türkgeldi,2010: 36,37) Netice olarak Nuri Efendi, Abdülhamit'in istifa etmesi ya da hal' edilmesi şeklinde iki şıkkın oya sunulması halinde fetvayı imzalamayı kabul eder. (Türkgeldi,2010: 36,37; Abdurrahman Şeref, Ahmet Refik, 1918:5; Cavit Bey, 1943:2). Ancak Kutay, bu olayı da dramatize ederek İttihatçılara karşı II. Abdülhamit yanlısı bir tutum izler.

II. Abdülhamit'in hal' kararının mecliste verilmesinden sonra Süleyman Tevfik, Ali Cevat Bey'in yanına gidecektir. Ancak, bu noktada anlatımın bir yanlışlığı ortaya çıkar. Şöyle ki; Süleyman Tevfik'in, birden İstanbul'da araba bulması gerekmiştir. Oysa anlatıma göre Yeşilköy'de bulunan Süleyman Tevfik'in buradan trenle dönmesi gerekirdi. Bununla birlikte Yıldız Sarayı kuşatıldığı, yollar, askerler tarafından tutulduğu için rahat geçmesi gerekmektedir. Bunun için de daha önce Yeşilköy'de odada olduğunu belirttiği Pertev Paşa'dan izin belgesi almak için Harbiye Nezareti'ne gider. (Kutay,1994:137,138). Ancak Pertev Paşa'nın anılarında yine Süleyman Tevfik'in adı geçmez. (Demirhan,1959:2); Saraya vardığında Ali Cevat Bey mecliste gördüklerini II. Abdülhamit'e anlatmasını rica eder. Süleyman Tevfik, II. Abdülhamit'e her şeyi anlatır. Bu geceden sonraki gün, Süleyman Tevfik, Ali Cevat Bey'le beraber Enver ve Mahmut Şevket Paşa ile görüşürler. Bu sırada hal' edildiğini II. Abdülhamit'e tebliğ edecek heyetinin yolda olduğuna dair bir telgraf alırlar. (Kutay,1994:138) Ancak Ali Cevat Bey'den başka, bu aşamada görevli olan Galip Paşa'nın anılarında ve Şevket Süreyya Aydemir'in Enver Paşa'yı anlatan kitabında Süleyman Tevfik'in adına rastlanmaz. (Ali Cevat,1985:s.80; Aydemir, C.2, 1986: 155-161; Galip Paşa, (7), 1976: 26; (8), 1976: s.77). Bununla birlikte II. Abdülhamit'in kızları Ayşe ve Şadiye Osmanoğlu'nun anılarında da Süleyman Tevfik'in adı geçmez. (Şadiye Osmanoğlu, 2020: 47-53; Ayşe Osmanoğlu,2021:144-155).

Hal' tebliğ heyetinde, ayandan Ârif Hikmet Paşa ve Ermeni Aram Efendi ile Mebuslardan Toptani Esad Paşa ve Yahudi Emanuel Karasu Efendi vardır. (Ali Cevat,1985:81) Kutay'ın anlatımında Süleyman Tevfik bu şahısları da yakından tanımaktadır. Süleyman Tevfik, heyet içinde tek bir Türk olmadığını belirterek, üyelerini eleştirir. Hatta, Arif Hikmet Paşa ile sert bir konuşma yapar. Süleyman Tevfik, bu arada bir zamanlar hocalık yaptığını söylediği şehzade Abdürrahim'i teselli etmekten de geri durmaz. (Kutay, 1994:142-148;151). Dolayısıyla Kutay'ın anlatımında hal'in tebliğ edilişi de oldukça trajiktir. II. Abdülhamit'in bu derece dramatize edilmesi, zatını yüceltmekten çok İttihatçılara karşı bir tutumdur. Süleyman Tevfik ve Ali Cevat Bey, II. Abdülhamit'in Çırağan Sarayı'nda kalma isteğini Tevfik Paşa'ya bildirmek için konağa giderler. (Kutay,1994:151-154). Ancak Ali Cevat Bey buraya da tek başına gitmiştir. (Ali Cevat,1985:83,84)

Kutay'ın anlatımı ile Ali Cevat Bey'in hatıraları arasında dikkati çeken farklardan biri de II. Abdülhamit'in Ali Cevat Bey'e karşı tutumudur. Kutay, Ali Cevat Bey'i metanetle dinleyen II. Abdülhamit'in "*memleket için çok çalıştım, eğer fenalıklar oldu ise bugün beni itham edenlerle yaptım*" şeklindeki samimi itirafından bahseder. (Kutay, 1994: 153). Ali Cevat Bey'in anlatımında ise II. Abdülhamit, Ali Cevat Bey'i suçlar. Her şeye kendisinin sebep olduğunu ve hal' edileceğini önceden bildiği halde tedbir almadığından dolayı sitemde bulunur. Hatta Ali Cevat Bey'in geç kalışından, kardeşinin biat törenine gittiği kuşkusunu dile getirir. (Ali Cevat, 1985:82,83)

Aynı akşam, II. Abdülhamit'i Selanik'e götürmek için Galip Paşa, Ali Fethi Okyar ve Hüsnü Paşa gelmişlerdir. Süleyman Tevfik, mabeyn hizmetinden sonra Fizan'da siyasi sürgünde iken Hüsnü Paşa'nın orduda redif kumandanı ve miralay olduğunu söyler. Böylece nasıl tanıdığını belirtir. Ali Fethi Bey'i ise Talat Paşa sayesinde tanımıştır. (Kutay, 1994:154-156) Süleyman Tevfik'in Halep'e sürgün edildiğini yukarıda belirtmiştik. Bu görüşme sonrasında II. Abdülhamit, Çırağan'da kalmak istemesine karşın, Süleyman Tevfik ve Ali Cevat Bey, görüşerek ikna etmeye çalışmışlardır. Tabi ki burada Süleyman Tevfik'in sözünün tesirli olduğu gibi bir imaj çizilir. Ancak bu konuşma daha çok Ali Cevat Bey'den kopyalanmış gibidir. Neticede II. Abdülhamit'e karşı son görev yapılır. II. Abdülhamit de ayrılırken kendilerinden razı olduğunu söyler. (Kutay, 1994:157,158) Ali Cevat Bey'den başka bu ana şahit olanlardan Galip ve Hüsnü Paşalar ile, Emanuel Karasu, Nuri Bey ve yine II. Abdülhamit'in kızlarının hatıralarında Süleyman Tevfik'in adı yine geçmez. (Ali Cevat, 1985:84-87; Galip Paşa, (8), 1966: 83,84; s.83,84; (9), 1966:80-82; Hüsnü Paşa, akt. Cullagh, 1910:279-282; Emanuel Karasu, akt. İrtem:1938,s.10; Özkan, 1951:1122-1128; Şadiye Osmanoğlu, 2020:47-53; Ayşe Osmanoğlu, 2021:144-155) Süleyman Tevfik'i tek teyit eden, yine Kutay'ın hazırladığı Ali Fethi Okyar'a atfedilen "*Üç Devirde Bir Adam*" kitabının II. Abdülhamit'in Selanik'e götürülmesi kısmıdır. Sözde Ali Fethi Bey, Galip Paşa ile geldiğinde Ali Cevat Bey'in yanında Süleyman Tevfik'i gördüğünü belirtir. (Okyar,1980:44) Ancak bu anılar da Kutay'ın bir kurgusudur.

Süleyman Tevfik, gece sarayda kalır, sabah olunca Ali Cevat Bey ile Harbiye Nezareti'ne Pertev ve diğer paşaları görmeye giderler ve sonra vedalaşırlar. Ancak Ali Cevat Bey'in anlatımında yine böyle bir bahis yoktur. Kutay, kurgusal anlatımında son olarak Süleyman Tevfik'in Divan-ı Örfi Başkanı Hurşit Paşa ile tanışıklığını öne sürer. Buna göre Hurşit Paşa, Süleyman Tevfik'in yakın dostudur ve kendisine "*Her gün ihbar aldıklarını, önceden Jön Türk, Meşrutiyetçi şeklinde verilen jurnallerin artık irticacı, mürteci gibi sıfatlarla değiştiğini*" söyler. (Kutay,1994:161. Burada dikkati çeken nokta, Avnullah Kazımî'nin de yargılananlar arasında olmasına rağmen bahsedilmemesidir. Zira bu durum Kutay'ın Süleyman Tevfik'e atfetmeye çalıştığı seçkin rolüne gölge düşürmektedir. Oysa Hurşit Paşa, hatıralarında Avnullah Kazımî'yi bu sorgulama sırasında tanıdığını belirtmekle birlikte Süleyman Tevfik'ten bahsetmez. Avnullah Kazımî, 31 Mart isyanında Kerkük mutasarrıfı olduğu için olaylarda bir rolü olmadığına kanaat getirilerek beraat etmiştir. (Hurşit Paşa, 2019:115-118; Avnullah Kazımî, 1911:124-156). Kutay'ın Süleyman Tevfik'e atfettiği günlükler burada biter.

Bu günlüklerle ilgili olarak, önemli bir nokta da hangi çalışmalarda kullanıldığıdır. Yaptığımız araştırmaya göre, Ali Birinci'nin "31 Mart Vakası'nın Bir Yorumu" adlı makalesinde,(Birinci, 2002: 350), Osman Selim Kocahanoğlu'nun, "31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid" (2009: 262-271), "Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı" (2001:132,180) adlı çalışmalarda birkaç yerde kullanılmıştır. Bununla birlikte, Necmettin Alkan, "Selanik İstanbul'a Karşı" adlı kitabında, Süleyman Tevfik'e daha fazla yer vermiştir. (Alkan,2011). Bunlarla birlikte, Süleyman Kocabaş'ın, "31 Mart Olayının İç Yüzü", adlı kitabı ile(Kocabaş, 2018:107;) 2017'de basılan, 31 Mart ile ilgili bir yüksek lisans tezinde Süleyman Tevfik kullanılmıştır.¹⁴

Saydığımız bu çalışmalarda Kutay'ın Süleyman Tevfik anlatımının kaynak olarak kullanılması, kanaatimizce sadece alternatif bir kaynak olarak görülmesi ve muhtemelen Süleyman Tevfik'in bu derece suiistimal edildiğinin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Kutay'ın bu çalışmasının hem sağ hem sol kesime hitap etmesi açısından, bazı tarihçi ve araştırmacılar tarafından bilinçli tercih edildiği söylenebilir. Kutay'ın kitapta çoğunlukla İttihatçı rejimi karalaması ve II. Abdülhamit'i yüceltici ifadeler, sağ kesimin görüşüne hitap etmektedir. Bu bağlamda Ahmet Şimşirgil örnek verilebilir. Şimşirgil, Kutay'ın kitabını Kayı serisinin onuncu cildinde kullanmış, Süleyman Tevfik'i II. Abdülhamit'in 31 Mart isyanını tertiplemediğine inanan tanıklar arasında göstermiştir. Şimşirgil ayrıca, "Mustafa Asım Efendi'nin Nuri Efendi'yi, İttihatçıların Abdülhamit'i öldürmekle tehdit ettiği" bölümünü alıntılararak, İttihatçıları karalar. (Şimşirgil 2018:216,221,223). Dolayısıyla bu alıntı bilinçli bir tercihtir. Zira II. Abdülhamit'in hal' edilmesi İttihatçıların zoruyla cebren yapılmış izlenimi verilmek istenir. Muhafazakâr kesime bir örnek de Kutay'ın bizzat kendi kitabının, 2012'de "Son Cuma, Yıldız Sarayı'nda Sönen Kandil: Sultan Abdülhamit Han" başlığı ile yayınlanmış baskısıdır. Zira kitapta Kutay'ın arasözleri çıkartılarak II. Abdülhamit'e yönelik bir anlatım yapılır. (Kutay,2012).

Kutay'ın 31 Mart'ı, "*Bir Geri Dönüşün Mirası*" şeklinde ifadesi ise tam tersi sol kesime hitap etmektedir. Zira, Kutay'ın, aslında II. Abdülhamit'i yüceltmek gibi bir derdi yoktur, İttihatçıları karalamak için II. Abdülhamit'i kullanır ve kitap içindeki *irtica* söylemleri sol eksenlidir. Bu bağlamda Engin Ulusoy'un "Başındaki O Pis Ne ?" adlı kitabı örnek verilebilir. Ulusoy'un, kitabına verdiği bu başlık, Süleyman Tevfik'in isyan sırasında, fes taktığı için askerlerin sorgularken kullandığı cümle ile aynıdır. Ulusoy, kitabına Süleyman Tevfik'in sadece bu bölümünü almıştır.(Ulusoy, 2008:19-23) Zira Ulusoy, muhafazakâr kesimi eleştirmek için bu söylemi kullanarak çağdaşlık ve gericilik çatışmasına bir örnek vermiştir. Nitekim Kutay, *Türkçe İbadet* adlı başka bir kitabında aynı söylem üzerinden 31 Mart kitabına değinir. (Kutay,1998) Bununla birlikte, Kutay'ın, Hulki Cevizoğlu ile "Ceviz Kabuğu" adlı programdaki söyleşilerinin yayınlandığı bir eserde Kutay, bu kitabından bahseder ve 31 Mart İsyanı'nı kendi dönemi ile nasıl bağdaştırdığını

¹⁴Tezde dikkatimizi çeken noktalardan biri Süleyman Tevfik'in adının aynı sayfa içinde hem Süleyman Tevfik hem Süleyman Şefik Bey olarak geçmesidir. Bknz. (Yıldız, 2006:120,121,146,151). Aynı tezde başka sıfat ile geçen Süleyman Şefik Paşa (Söylemezoğlu) ise Mahmut Muhtar Paşa'ya bağlı Topçu kolağalarındandır. Süleyman Şefik Paşa, 2004. Yıldız'ın tezi kitap olarak basılmıştır. (Yıldız,2017)

anlatır. (Cevizoğlu, 2002: 79,83,102,103) Daha geniş bir açıdan baktığımızda Kutay'ın belirgin bir görüşü yansıtmaktan çok siyasi konjonktür ve popülerite ile ilgilendiği söylenebilir. Zira 1970'li ve 1990'lı yıllardaki basımlardaki başlık değişikliklerine bakılınca bu ayırım daha net görülür. Bu durum, aynı zamanda Kutay'ın çalışmasının farklı kesimlere hitap etmesinin nedeni de açıklar.

Sonuç

Makalemizde, Cemal Kutay'ın Süleyman Tevfik'e atfettiği 31 Mart anılarının, Kutay tarafından kurgulandığını, karşılaştırma yaparak ortaya koymaya çalıştık. Kutay'ın eseri, tarihin hatıratlar üzerinden ne denli çarpıtılabileceğini, hayatta olmayan şahısların nasıl kullanılabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemli ve aynı zamanda da iyi bir örnektir. Süleyman Tevfik üzerine yaptığımız bu çalışmada, Kutay'ın aynı zamanda Nadir Ağa ve Pertev Demirhan'ın anılarında da oynama yaptığını gördük. Nitekim bu çalışmada tespit ettiğimiz önemli noktalardan biri, Kutay'ın kendisini ele veren *yazım üslubudur*. Zira kritik edildiğinde, Kutay'ın belli bir yazım periyodunu takip etmesi, anlatılardaki benzerlikler, hatırat yazarlarının orijinal anlatımından ayıran önemli bir farktır. Bu bağlamda Süleyman Tevfik'in hatıralarında yazım tarzı çok başkadır. Kutay'ın bu üslubu, Ali Fethi Okyar ve Pertev Demirhan'ın anılarında da aynıdır. Dolayısıyla Kutay, yayına hazırladığı hatırat metinlerinde *kendi üslubunu* ortaya koyarak, yazarının özgün üslubundan uzaklaşmıştır. Bunun yanı sıra Kutay'ın, bu kurgusundaki anlatım sırası ve olayların içeriğine bakıldığında, daha çok Ali Cevat Bey'in fezlekesini kullandığı daha doğrusu kopyaladığı anlaşılmaktadır. Zira olayların tam içinde olan Ali Cevat Bey'in anlatımı düzenlidir ve hemen her bilgi vardır. Süleyman Tevfik'in hatıratları ise son derece yüzeyseldir. Bu kurgusal düzenin yanı sıra Kutay'ın anlatımında ideolojik argümanlar, siyasi yönlendirmeler önemlidir. Bu bağlamda Kutay, Süleyman Tevfik'i ön plana çıkartarak aslında diğer önemli aktörleri kendisine göre tanımlamak istemiştir. Zira Kutay, Süleyman Tevfik'in şahsı ile ilgilenmez. Bu noktada Süleyman Tevfik Kutay'ın elinde tarihsel bir araçtır. Nitekim Süleyman Tevfik'in hatıralarındaki mevkisi ve kimliği ile Kutay'ın kurgusundaki Süleyman Tevfik birbirinden farklıdır. Ancak Cemal Kutay, Süleyman Tevfik'in anılarını suistimal etmekte sakınca görmemiştir. Bu makalemiz ile Kutay'ın eserlerinin tarih yazımında kaynak olarak kullanılmasının sakıncasını ortaya koymaya çalıştık. Böylece akademik tarih çalışmalarına katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Kaynakça

Abdurahman Şeref, Ahmet Refik (1918).*Sultan Abdülhamid-i Sani'ye Dair*, İstanbul:Hilal Matbaası.

- Abdurrahman Şeref(1996). *Son Vakarıüvis Abdurrahman Şeref Efendi,II. Meşrutiyet Olayları(1908-1909)*. B.Kodaman, M. A.Ünal, (Yay.Haz.) Ankara: TTK.
- Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım.C.1.*(2017). S.İ.Furgaç, Y. Kanar,(Yay.Haz.)İstanbul: Timaş.
- Ahmet Rıza, (1988). *Meclis-i Mebusan ve Ayân Reisi Ahmet Rıza Bey'in Anıları*.İstanbul: Arba.
- Adivar, H.E.(1923).*TheMemoirs*. London.
- Akgöl, E.S. (1978). *Esaret Hatıraları*.İstanbul:Tercüman.
- Akşin, S.(2015). *31 Mart Olayı*. Ankara:İmge.
- Ali Cevat(1991).*İkinci Meşrutiyet'in İlânı ve 31 Mart Hadisesi*. F. R.Unat, (Yay. Haz.) Ankara: TTK.
- Ali Kemal (2016). *Ömrüm*. M. K. Özgül (Yay. Haz.)İstanbul:Cümle.
- Alkan, N.(2008). “Emanuel Karasu Biyografisine Katkı II, II. Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi”.*Toplumsal Tarih*, (272), 22-28
- Alkan, N. (2011).*Selanik İstanbul'a Karşı 31 Mart Vakası ve II.Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi*. İstanbul:Timaş.
- Alsan, Z.M. (1943). *Mustafa'nın Romanı*. İstanbul:Ahmet Halit Kitabevi.
- Apak, R.(1988). *Yetmişlik Bir Subay'ın Hatıraları*. Ankara: TTK.
- Atilhan, C.R. (1972). *31 Mart Faciası*,İstanbul: Bahar.
- Avnullah el-Kazımi, (1911). *Son Müdafaa Divan-ı Örfi ve Avnullah el- Kazımi*, İstanbul: Numune-i Tabiat Matbaası
- Aydemir, Ş.S.(1986). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1908-1914. C.2*. İstanbul: Remzi.
- Babanzade İsmail Hakkı, (1909, Nisan 14). “Cehennemi Bir Gün”. *Tanin*. s.2-3
- Baudrillard, J.(2016).*Simülarklar ve Simülasyon*.Oğuz Adanır. (Çev.) Ankara:Doğu-BatıBayar, C.(1997). *Ben De Yazdım*, C.1, İstanbul: Sabah
- Bediüzzaman Said Nursi (1911).*İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi Yahut Divan-ı Harbi Örfi*. İstanbul: İkbali Millet Matbaası
- Biren, N. N. (2000).*Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*. Fatma RezanHürmen (Yay. Haz.) İstanbul: Pınar.
- Birinci, A. (2000). *Tarihin Kara Kitabı*. Ankara: Hitabevi.
- Birinci, A.(2002) “31 Mart Vakasının Bir Yorumu”, *Türkler*, (13)H. C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca (Edtr).Ankara:Yeni Türkiye, 335-374.
- Birinci, A.(2012a). *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*. İstanbul:Dergah.
- Birinci, A. (2012b). *Tarihin Hududunda*, İstanbul:Dergah.

- BOA. DH. SAİD. d.81/49. 29 Zilhicce 1282, 15 Mayıs 1866
- BOA. DH. SAİD. d.169/101. 29 Zilhicce 1283, 4 Mayıs 1867
- Bolayır, A. E.(2007). *Hatıralar*. Ankara: Hece.
- Boppe V.G. (1997). “AugusteBoppe’un Kaleminden 31 Mart Vakası”. *Toplumsal Tarih*, (43), 14-26.
- Bölükbaşı, A.R.T. (1993). *Biraz Da Ben Konuşayım*. İstanbul:İletişim.
- Cevizoğlu, H.(2002). *Türkçe İbadet*. Ankara:Ceviz Kabuğu.
- Cullagh, F. Mc, (1910). *Fall Off Abdülhamit*, London: MethuenCo Ltd.
- Sökmen, K.Şahin, (Yay. Haz.) İstanbul: Metis, 2001,s.137-146.
- Danişmend, İ.H. (1974).*Sadrazam Tevfik Paşa’nın Resmi ve Hususi Vesikalarına Göre:31 Mart Vakası*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Demirhan, P. (29 Mart-22 Nisan 1959). “31 Mart İhtilali”. *Tercüman*.2
- Derviş, S.(2017). *Anılar, Paramparça*.İstanbul: İthaki.
- Derviş Vahdeti, (19 Şubat 1909), “Şeyhülislâm Hazretlerine”, *Volkan*, (50),1
- Derviş Vahdeti, (14 Nisan 1909). “Halife-i İslam Abdülhamit Han Hazretlerine Açık Mektup”, *Volkan*.(104),1
- Duman, H. (2000). *Başlangıcından Harf Devrimi’ne Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası Toplu Katalogu 1828-1928*. Ankara: Ankara Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Ertuğ, H.F. (1998). “Musahib-i Sani-i Hazret-i Şehriyari Nadir Ağa’nın Hatıratı”. I-II, *Toplumsal Tarih*, (49),6-15; (50),6-14
- “Galip Paşa’nın Hâtıraları” (1966). *Hayat Tarih Mecmuası*.(6),5-11, (7),20-26; (8), 77-84, (9), 80-88.
- Hafız Hakkı Paşa’nın Sarıkamış Günlüğü*.(2018). M.Bardakçı (Yay. Haz.)İstanbul: İş Bankası.
- Hurşit Paşa, (2019).*31 Mart İhtilali’nin Tarihçesi*. H. Özdemir (Yay. Haz) İstanbul:Yeditepe.
- İnönü, İ. (1969).*Gençlik ve Subaylık Hatıralarım(1884-1918)*. S.Selek (Yay. Haz.)İstanbul: Burçak.
- İrtem, S.K. (28,30 Ağustos, 3 Eylül 1938). “Saray ve Babıali’nin İç Yüzü”. *Akşam*, 10
- Kamil Paşa, (1991). *Kamil Paşa’nın Anıları*. G. Ç. Güven, (Yay. Haz) İstanbul: Arba.
- Karabekir, K. (2021). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul:Kronik.
- Kocahanoğlu, O.S. (2001).*Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı*. İstanbul: Temel.
- Kocahanoğlu, O.S. (2009). *31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamit*. İstanbul:Temel.
- Şimşirgil, A. (2018).*Kayı X*, İstanbul:Timaş.

- Kuran, A.B. (1950) “31 Mart Vakası Nasıl Oldu”. *Tarih Dünyası*. C.2 (13),557-560
- Kuran, A. B. (1956). *Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*. İstanbul:Baha Matbaası.
- Kuran, A.B. (2009).*Harbiye Mektebi’nde Hürriyet Mücadelesi*. İstanbul: İş Bankası.
- Kutay, C.(1974).*Bilinmeyen Tarihimiz* C. 1,2,3.İstanbul:Dizerkonca M.
- Kutay, C.(1977). *31 Martİhtilalı’nda Sultan Abdülhamit*.İstanbul: Nilüfer Matbaacılık.
- Kutay, C. (1994). *OtuzBir Mart 85. Yaşında, Bir Geri Dönüş Mirası(1909-1994)*. İstanbul: Kazancı Kitap.
- Kutay, C. (1998). *Türkçe İbadet*. İstanbul: Aksoy.
- Kutay, C. (1999) *31 Mart’ın 90. Yılında*.İstanbul:Aksoy
- Kutay, C. (2012). *Son Cuma, Yıldız Sarayı’nda Sönen Kandil: Sultan Abdülhamit Han*. İstanbul: ABM.
- Mayakon, .İ.M. (2021).*Yıldızda Neler Gördüm*. R. Yılmaz. (Yay. Haz.) İstanbul:Kapı
- Mehmet Murat, (1914). *Tatlı Emeller, Acı Hakikatler*. İstanbul: Amedi Matbaası.
- Mehmet Said Paşa, (2018). *Küçük Mehmet Said Paşa’nın Hatıratı*, C. 2,3.M. Gündüz, (Yay. Haz.) İstanbul:Ketebe Yay
- Meşrutiyet Devrine Dair Cavit Bey’in Hatıraları*, (4-6 Eylül 1943). *Tanin*, 2
- Mevlânâzade Rıfat, (2009). *Sürgün Hatıralarım*. İstanbul: Avesta.
- Mevlânâzade Rıfat, (2010). *Bir İhtilalin Hikayesi*. B. Ülgenci (Yay. Haz.) İstanbul: Pınar.
- Mizancı Murat, (1914). *Tatlı Emeller Acı Hakikatler, Yahut Bütün Müstakbele Adab-ı Siyasiye Talimi*. İstanbul: Matbaa-ı Amire
- Okyar, A.F. (2017).*Sultan Abdülhamid Han’la 113 Gün*, E. Bostancı(Yay. Haz.)İstanbul: Akıl Fikir.
- Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi, Halil Mentеше’nin Anıları*, Altınordu Yay.,Ankara, 2019
- Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Timaş Yay., İstanbul,2021
- Osmanoğlu, Şadiye, *Babam Abdülhamid*, Timaş Yay., İstanbul, 2020
- Orhan Kemal’in Babası Abdülkadir Kemali’nin Anıları*. (2005). I. Öğütçü (Yay. Haz). İstanbul: Epsilon.
- Özcan, A. (2011).*Türkiye’de Popüler Tarihçilik*. Ankara:TTK.
- Özel, O. (2012). *Dün Sancısı*.İstanbul: Tarih Vakfı.
- Özkan, N. (1951). “Abdülhamit’in Hal’i”, *Tarih Dünyası*, C.3. (27), 1122-1126
- Özzorluoğlu, S. T.(2011). *II.Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Elli Yıllık Hatıralarım*.T. Yıldırım, Ş. Özdemir (Yay. Haz.) İstanbul: Dün Bugün Yarın.

- Özzorluoğlu, S. T. (2011). *Abdülhamid'in Cinci Hocası Ebu'l-Hüda*. H. Sarı (Yay. Haz.) İstanbul: Yeditepe.
- Pekmen, M. S. (2013). *31 Mart Hatıraları*. H. Babacan, S. Avşar ((Yay. Haz.) Ankara: TTK.
- Ramsay, S. W. M. (2019). *İsyan Günlerinde İstanbul*. G. Ş. Kürcüoğlu (Çev.) İstanbul: Timaş.
- Rıza Nur, (1967-1968) *Hayat ve Hatıratım*, C.1,2, İstanbul: Altındağ Yay., İstanbul
- Simavi, L. (ty.) *Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri*. İstanbul: Hürriyet.
- Süleyman Şefik Paşa, (2004). *Hatıratım, Basıma Gelenler ve Gördüklerim; 31 Mart Vak'ası* H. Zerdecı (Yay. Haz.) İstanbul: Arma.
- Tengirşenk, Y.K. (1981). *Vatan Hizmetinde*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Til, E.T. (2015) *Gazeteler ve Gazeteciler*. Ankara: Cümle.
- Türkgeldi, A. F. (2010). *Görüp İşittiklerim*. Ankara: TTK.
- Tugay, E. F. (2015). *Bir Aile Üç Asır*. Ş. Türkömer (Yay. Haz.) İstanbul. İş Bankası.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler C.I.*, İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Turan, M. (1964). *Elli Beş Yıldır Esrarı Milletten Gizlenmiş Olan: Taşkışla'da 31 Mart* İstanbul: Çelickilt Matbaası.
- Ulusoy, E. (2008). *Başındaki O Pis Ne ?*. İstanbul: Günizi.
- Yalçın, H. C. (3-24 Ağustos 1954). "Meşrutiyet Devri ve Sonrası", *Halkçı*, 2
(Yazarı Belirtilmemiş) (5 Mayıs 1909). "Altmış İkinci İctima-ı Umumi". *Takvim-i Vekayi*. (201), 4-5
(Yazarı Belirtilmemiş) (27-28 Mayıs 1909). "Nâdir Ağa ile Mülâkât", *Tanin*, 1,2.
- Yıldız, S. (2006). *Çıkışından Bastırılışına Kadar 31 Mart İsyanı*, (Yayınlanmış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yunus Nadi, (1909). *İhtilal ve İnkılab-ı Osmani*. İstanbul: Cihan Matbaası.
- Ziya Şakir, (2014). *İttihat ve Terakki Nasıl Yaşadı?* İstanbul: Akıl Fikir.
- Ziya Şakir, (11 Nisan 1932). "Abdülhamid'in Son Günleri, Bu Eseri Yazarken Hangi Esaslardan İstifade Ettim". *Son Posta*, 9
- Ziya Şakir, (17 Kasım 1933). "İttihat Terakki Nasıl Doğdu Nasıl Yaşadı Nasıl Öldü". *Son Posta*, 10

Yayın Kritiği

Piyasaya Karşı Siyasa ve Modernleşmenin Mukayeseli Halleri Dünya Tarihi ve Siyaset

Huricihan İslamoğlu

İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2021, 255 sayfa.

Yavuz KARABURUN¹

orcid/0000-0003-1326-1050

Giriş

Tarihyazımında Batı Avrupa dışında kalan halkların birer özne ve bu coğrafyalarda olup bitenlerin birer fenomen olarak dünya tarihini şekillendiren olaylar silsilesine özgüllükleriyle birlikte dahil edilme çabası son zamanlarda dikkat çekmektedir. *Dünya Tarihinin öznesi olarak sunulan şeyin bir bütün olarak dünya adına konuşma iddiasında olan bir bölgeden ibaret olduğu* (Guha, 2006: 53) artık daha net görülebilmektedir. Ekonomik ve siyasi krizlerin eşlik ettiği ve küresel ekonomik güçler arası dengelerin değişme eğiliminin ortaya çıktığı günümüzde, tarihyazımında da yeni arayışların varlığına tanık olmaktadır.

Huricihan İslamoğlu'nun "*Dünya Tarihi ve Siyaset*" isimli kitabı bu minvalde yazılmış bir çalışma olarak konumlanmaktadır. Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla oluşan yeni paradigmanın 2008 krizi ile sorgulanmaya başladığı ve günümüzde yaşadığımız pandemi sonrasında derinleşen ekonomik kriz, bu sorgulayışın boyutlarını dünya tarihi tahayyülü ve modernleşme literatürünün değişmesi gerekliliğine dek taşımaktadır. İslamoğlu'nun kendi deyişiyle yaşadığımız gerçekliği Sisifosvari değiştirme iddiası kitabın temel kaygısıdır.

İslamoğlu'nun son otuz yılda çeşitli yerlerde makale, tebliğ ve kitap bölümü olarak yayımlanmış yazılarının derlenerek toplandığı kitaptaki bölümler,

¹ Araştırma Görevlisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Ekonomi ve Finans Bölümü, e-posta: yavuzkbr@yahoo.com

metodolojisinin açıklandığı ve temel argümanların sıralandığı, kitaba ismini de veren “Dünya Tarihi ve Siyaset” isimli bir öncü makaleyle birlikte sunulmuş, bir bütün haline gelmektedir. Yedi ayrı makaleye ayrıca son bölümde COVID-19 sürecini de kapsayan güncel konular hakkında yazar ile yapılmış bir söyleşi eşlik etmektedir.

Piyasaya Karşı Siyaset

Bir tarihyazımı tartışmasına zemin hazırlayan kitap, modernleşme üzerine sunduğu mukayeseli analizler ile dikkat çekmektedir. Bu anlamda, bir modernleşme öyküsü olarak Batı Avrupa'nın tek boyutlu hegemonyası eleştirilmekte, modernleşmenin evrenselliği vurgulanmaktadır. Liberalizmin arızı galibiyetiyle siyasetin yerini büsbütün piyasaya bırakır gibi görüldüğü günümüzde, artık bu modernleşme öyküsünün ikna ediciliği tükenmeye yüz tutmaktadır. Bu çerçevede “*Dünya Tarihi ve Siyaset*” kitabı bu dünyayı anlamak için akademik bir uğraş içinde olanlar kadar, genel okuyucuya da bir çıkış yolu gösterme çabasıdır.

Modernlik, İslamoğlu'na göre *13. Yüzyıl'dan itibaren süregelen farklı aktörlerin çözüm arayışları ve çözüm üretme süreçlerini ifade etmektedir. İslamoğlu'na göre bu süreçleri harekete geçiren ise dünya tarihi bağlamında ticari büyüme ve bürokratik, uzman yönetimleri içeren imparatorluk ve devlet oluşumları olmuştur. Bu anlamda, modern dönüşüm bir şablon veya reçeteye indirgenemez ve tarihseldir. Batı merkezli doğrusal anlatılara karşın farklı ve çoklu gelişim çizgilerini öngörmektedir. Aynı zamanda bu modernlik anlayışında “iç” ve “dış” etmenler değil, ticaret ve siyasi ağların bütünleştiği bir dünya düşünülmektedir (2021: 22). İslamoğlu, modernleşmeyi toplumsal ve iktisadi ilişkileri şekillendiren ve iktidar ilişkilerinin bir parçası olan kurumların değişimi üzerinden incelemekle birlikte, kurum ve kuralları piyasa oluşumunun araçlarına indirgeyen kurumsalcı iktisat yaklaşımını eleştirmektedir. Kurumların da arızı ve tarihsel oluşlarının altı çizilmektedir (2021: 23). Bu bağlamda, Yeni Kurumsalcı İktisat ekolünün en bilindik isimlerinden Daron Acemoğlu'nun, Batı'nın Asya'ya karşı üstünlüğünü açıklarken kullandığı iki boyutlu çerçeve², dünya tarihi anlatısını karşılıklı etkileşim ve bağımlılık üzerinden kurmakta ısrarcı olan İslamoğlu tarafından çağdışı bulunmaktadır. (2021: 13-14 ve 24). Yeni Kurumsalcı İktisat yaklaşımının yanı sıra, Şarkiyatçılık ve “*onun yakın akrabası*” olan Modernleşme kuramı da İslamoğlu tarafından araçsal yaklaşım adı altında aynı kefeye konarak hep bir ağızdan tarihyazımıyla ilgili eleştirilerinin merkezindeki hedef haline gelmektedir.*

Bir kurum olarak hukukun, *özel mülkiyet haklarının evrensel bir ilke olarak kabul edilip hukuk anlayışının merkezine konulması* konusunda liberal ilkeler

² Acemoğlu'nun Robinson ile kurumları kabaca iyi (kapsayıcı) ve kötü (sömürücü) olarak sınıflandırdıkları çalışmaları sonucu Doğu ile Batı arasında kurulan zıtlıklar otokratik ve demokratik olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Why Nations Fail? The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, New York, Profile Books, 2012.

doğrultusunda ve modernleşmeyle özdeşleşen dönüşümün çok çelişkili süreçlerden oluştuğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede Batı Avrupa ve Osmanlı'daki tarihsel gelişmeler karşılaştırılmakta, şahsi mülkiyet hakkındaki girişim ve taleplerin Batı Avrupa'da olduğu kadar Osmanlı'daki varlığı gösterilmektedir. İslamoğlu'na göre her daim farklı toplumsal kesimler arasında müzakereye tabi olan mücadeleler ışığında değerlendirilmesi gereken bu dönüşümler, Osmanlı'daki gelişmelerin köklerini İslamiyet'te veya onun despotik devlet anlayışında arayan kültürel açıklamalarla anlaşılabilirler. Bu anlamda İslamoğlu, gerileme paradigmasıyla birlikte anılagelen Bernard Lewis'in³ Osmanlı'yı bağınaz bir muhafazakarlıkla suçladığını ifade ederek onun açıklamalarına katılmadığını belirtmektedir. (2021: 29).

Tarihyazımındaki yaklaşımlar güncel politik gelişmelerden etkilenmektedir. Bu anlamda, İslamoğlu kapitalizmin krizlerine bağlı olarak devletin bir aktör olarak sahneye çıktığı 1930'lardaki politik iklimin, Osmanlı tarihçileri açısından bir fırsat yaratmış olduğunu düşünmektedir. 1929'deki Büyük Buhran'a dek, serbest piyasa öncülüğünde gelişmekte olan Batı karşısında, "yerinde sayan Doğu", tarihindeki despot yönetimlerin serbest piyasanın oluşumunu engellemesi sonucu geri kalmış gibi gözükmekteydi. Keynesçi politikaların Devlet'i bir aktör olarak ön plana çıkarttığı yeni oluşan konjonktürde ise, Braudel ve Annales okulunun iktisadi verilere ağırlık veren çalışmalarından esinlenen Ömer Lütfi Barkan, Devletin iktisadi ilişkileri düzenlemede büyük rolü bulunan Osmanlı'nın iktisadi yapısını irdelemeye koyulmaktaydı. *Barkan'a göre, Osmanlı'da devlet, toplumda huzurun sağlanması, adaletin tesisi için tarımda ve sanayide üretimi, ticari faaliyeti ayrıntılı kurallara tabi tutmuş, devlet müdahaleleri iktisadi gelişmenin ana dürtüsü olmuştur* (İslamoğlu, 2021: 37).

2008 krizi benzer biçimde İslamoğlu'na göre dünya tarihi yazını için bir dönüm noktasıdır. Yazar, küresel piyasa düzeninin zayıf karnının gözüktüğünü ifade ederek, bu siyasetin toplumdaki *geniş kesimlerin çıkar ve taleplerine cevap vermekten, yani kapsayıcı ve hegemonik (Gramscici anlamda) olmaktan çok uzak olduğunu göstermektedir* (2021: 46).

Böylece öncü makale olarak ifade ettiğimiz, kitabın ilk makalesi olan ve kitaba adını veren "*Dünya Tarihi ve Siyaset*" ile, Devlet'in hem tarihyazımında hem de güncel politik iklimde konumunu tesis etmek amaçlanmaktadır. Bunda, devleti bir aktör olarak devre dışı bırakan piyasa ideolojisinin dayandığı rasyonalizasyonun sorunsallaştırıldığını görmekteyiz. İslamoğlu tarihteki gelişmelerin arızı ve her daim müzakereye tabi olduğunu ifade ederek piyasaya karşı siyasetin kritik önemini kitabı boyunca vurgulamaktadır.

Sınırlı Cazibesıyla Dünya Sistemi Teorisi

³ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford, Oxford University Press, 1968.

"İslamiyet ve Dünya Tarihi" başlıklı ikinci bölümde ise Batı'nın 19. Yüzyılda dünyada egemen olmasıyla birlikte oluşan dünya tarihi yazını karşısında Avrupa dışındaki bölgelerin tarihçilerinin kendilerini içinde bulduğu durum Osmanlı topraklarındaki tarihçiler özelinde aktarılmaktadır. İslamoğlu *tarihçilerin görüşlerinin temelinde derin bir acınma duygusu, aşağılanma hissini bulduğuna* işaret eder. Bu bağlamda Şarkiyatçı görüşün hakimiyetini izah etmektedir: "*Tarih yazımı insanların kendilerine, toplumlarına karşı duydukları her türlü hoşnutsuzluğun ifade edildiği ve çoğu kez birbiriyle çatışan ulusal, seküler ve Batılı kimliklerin oluştuğu bir alan haline geldi.*" Türkiye Cumhuriyeti nezdinde bu durum, Osmanlı/İslam geçmişinin reddine kadar varmaktaydı İslamoğlu'nun Türkiye'deki modern tarihyazımının kurucu unsurlarından sayabileceğimiz Mehmet Fuat Köprülü ve Halil İncelik gibi isimlerin çalışmalarını bu görüşün etkisinde üretmiş olduklarını örneklemesi kayda değerdir. (İslamoğlu, 2021: 58-59).

Yazara göre Osmanlı İmparatorluğu tarih yazımının Şarkiyatçılık ile arasına mesafe koyması yönünde ilk açılım ise Braudel'in Akdeniz bölgesinin bütünlüğünü öngördüğü projesi ile olmaktadır (İslamoğlu, 2021: 63-64). 1970'lerde Braudel'i takip eden Dünya Sistemi Teorisi ise Osmanlı topraklarını Avrupa'nın dünya ticareti bağlamına yerleştirerek kültüralist (milliyetçi ve şarkiyatçı) anlayışların sorgulanmasını sağlıyordu. İslamoğlu'nun da Osmanlı tarihi ile ilgili ilk çalışmalarını yayınladığı yıllara denk gelen, Dünya Sistemi Teorisi'nin popüler olduğu 70'li ve 80'li yılların akademik yönelimleriyle alakalı düşünceleri aynı zamanda yazarın içinden geçtiği entelektüel/akademik yolculuğuyla ilgili fikir vermektedir. Dünya Sistemi yaklaşımına o yıllarda neden bu denli sahip çıktığı böylece daha iyi anlaşılmaktadır.⁴

"Ahlaki Sorumluluk ve Dünya Tarihi" adlı üçüncü bölümde ise İslamoğlu'nun dünya tarihi yazımı açısından önem atfettiği Marshall Hodgson'un düşünceleri açıklanmaktadır. Bireylerin maddi ve manevi kaygıları arasındaki ayrım ve çatışmadan bahseden Hodgson'un erken kaybı sonucu yeterince anlaşamadığının altını çizen İslamoğlu, iktisadi kazançla toplumsal adalet ve huzur arasındaki gerilimden bahseden yazarın Avrupa'nın dışındaki bölgeler söz konusu olduğunda bu gerilimin kolaylıkla ötelenebiliyor oluşunu ön plana çıkartmaktadır.

⁴ Bizzat bu yaklaşımla çalışmalar gerçekleştirmiş olan İslamoğlu*, Immanuel Wallerstein'in geliştirdiği Dünya Sistemi Teorisi'nin, Osmanlı tarihinin dünya sistemi kategorileriyle birlikte düşünülmesi yolunda önemli bir aşamanın kaydedilmesini sağlamış olduğunu belirtmekle birlikte yaklaşımla alakalı şu eleştiriyi getirmektedir: tarihin çevreleşme kalıplarına veya çevre statüsüne sığdırılma çabasının, tarih araştırmalarının Avrupa ticaretinin dinamiklerine ve onların dönüştürücü etkilerine yoğunlaşmasına yol açarak tarihyazımının Avrupa'nın dünya egemenliği kurgusunu ve tıpkı modernleşme gibi *Avrupalı ve Avrupalı olmayanın birbirleriyle uzlaşmaları mümkün olmayan gelişme çizgileri izledikleri çatallaşmış bir dünya tarihi anlayışını* ortaya çıkartmaktaydı.

* Yazarın deyişiyle, "Osmanlı tarihyazımına dünya sistemi yaklaşımını iki makale getirmiştir": İslamoğlu, H. ve Keyder Ç. (1977), "Agenda for Ottoman history", Review 1 (1): 37-55; Wallerstein, I., Decdeliand, H. Ve Kasaba, R. (1987), "Incorporation of the Ottoman Empire into the World economy", The Ottoman Empire and the World, (ed.) H. İslamoğlu, Cambridge, Cambridge University Press.

Modernleşmenin Mukayeseli Halleri

Takip eden bölümlerde mukayeseli analizlerin bulunduğu makaleler yer almaktadır. Bu çerçevede ilkin Çin, Osmanlı ve Babür İmparatorlukların modernleşmeleri, Batı Avrupa merkezli modernleşme karşısında kendi iç dinamiklerine has tarihsel süreçleri “Modernliğin Ortak Tarihi: Çin, Osmanlı ve Babür İmparatorlukları Örnekleri” adlı makalede ele alınmaktadır. Ana fikir modernleşmenin evrensel bir süreç oluşu ve imtiyazlı bir medeniyetten diğerlerine ihraç edilebilecek bir varlık olmayışıdır (İslamoğlu, 2021: 107).

Modernliğin evrenselliğinin yanı sıra, araştırma gündemine devletin bir aktör olarak yeniden dahil edilmesi yeniden vurgulanmaktadır. Yeni çalışmaların 18. Yüzyıl sonuna kadarki erken dönemde, farklılaşmış, çoğulcu ve çeşitli toplum yapılarının yanı sıra devlet pratiklerinin de esnek, akışkan ve uzlaştırıcı oldukları bir dünya çizdiği gösterilmektedir. Bu anlamda Doğu despotizmi modelinin gerçekliğinin artık yitirildiği açıkça ortadadır. Gerileme ve çöküş tezleri de bu anlatının yıkılmasından nasibi almaktadır.

Doğu despotizminin modernleşme karşısında bir engel olarak, Doğu toplumlarının despot bir hükümdarın boyunduruğunda kültürel kodlara bağımlı bir şekilde durağan oluşlarının yanlışlanması ile birlikte erken modern dönemde “müzakere” kavramının araştırılması gerekliliği ön plana çıkar. Bunu yapabilmek için ise dönüşüm süreçlerinin verili kalıplar içine sokulması yerine, erken modern ve modern devlet yönetim kavramlarının tarihi süreçler içinde ele alınmalarını gerektirir (İslamoğlu, 2021: 118).

Modernleşmeyle birlikte ise devletin farklı kesimlerle sürekli müzakere halinde oluşunun yerini bürokratik yönetimin, yani tek tipleşiren ve farklı kesimlerin çıkarlarının yerine ülke çıkarlarını koyan yönetim anlayışı almaya başlamıştır (İslamoğlu, 2021: 121). Bu sürecin arkasında ise hukukun formalleşmesi ve liberal rasyonalizasyon yatıyor gözükmektedir.

“Çin ve Osmanlı’da Modernlik: Devletin ve Mülkiyetin Dönüşüm Süreçleri” adlı beşinci bölümde, devlet yönetiminin siyasi niteliği ön plana çıkarılarak Weberci modern yönetim tipolojisi sorunsallaştırılmaktadır. Siyasetin tarihi süreçlerden soyutlanmış bir modern öncesi toplum kurgusu içine hapsolmesine karşı çıkmaktadır. Modernleşme ile birlikte bürokrasinin oluşturulması hususunda, kurumların dönüşümü sırasında Çin ve Osmanlı’da yaşananlar detaylıca incelenmektedir.

“Mukayeseli Tarih Yazını İçin Bir Öneri: Hukuk, Mülkiyet, Meşruiyet” adlı altıncı bölümde ise, Batı dışı tarihlerin idealize edilmiş Batı Avrupa karşısında eksikliklerini soruşturan ikili bir kavramsallaştırmaya hapsolmesi sorunsallaştırılmaktadır. (Bu bağlamda ATÜT de eleştirilen bu çerçeveye dahil edilmiştir.) İslamoğlu’na göre *bu sorunsallaştırmayla birlikte ortaya çıkan, Batı dışı*

tarih yazınında “eksiklikler” olarak tanımlanan alanların, örneğin özel mülkiyet olgusunun Batı tarihinde de bir siyasi mücadele alanı oluşturduğu, yani sorunlu bir alan olduğudur (2021: 186).

Modernleşme siyasi bir mantıktan liberal bir mantığın egemen olduğu toplumlara geçiş süreci içerisinde değerlendirilmektedir. Oysa İslamoğlu'na göre liberal modelin piyasa toplumunun vazgeçilmez ögesi olarak tanımladığı devlet-toplum ayrışması geçersizdir. Özel kişilerin piyasaya yönelik mücadele faaliyetlerinin gelişebilmesinin ön koşulu olarak devletin bu faaliyetleri düzenleyen müdahalesinin piyasa ekonomisinin gerektirdiği kurumsal yapının oluşmasında elzemdir. Böylece İslamoğlu, piyasa düzeninin oluşmasında belirleyici ögenin kuvvetli bir ticari sınıf olduğu tezine karşı çıkmaktadır; aksine, müdahaleci devletin piyasa toplumunun bir ögesi olduğunu savunur. Bu bağlamda liberal meşruiyet ilkelerinin bir sorun alanı oluşturduğu gösterilmektedir. Bu durumda güçlü bir burjuvazinin varlığı tarihsel olguları açıklamakta yetersiz kalmaktadır (2021: 200).

Öyleyse, Osmanlı toplumunda kapitalist örgütlenmenin gelişmemesine dair ortaya atılan burjuvazinin yokluğu tezi geçersiz sayılmaktadır. İslamoğlu, bu durumu, *19. Yüzyıl'da Osmanlı toplumunda merkezi devletin gelir ve meşruiyet kaygılarının, özel mülkiyetin genel ve mutlak bir hukuki kategori olarak tanımlanması gibi piyasa faaliyetlerine ilişkin kurullarla çelişmesi* ile açıklar. Böylece kapitalist gelişme ile alakalı olarak Osmanlı'da olup bitenin ezelden beri var olduğu iddia edilen “despotik” devlet yaptırımlarının buna engel olduğu düşüncesi yerine piyasa toplumlarına özgü merkezi devletin çıkarlarının piyasaya yönelik çıkarlarla çelişmesi olarak görünmektedir (2021: 201).

Bürokratik Dönüşüm

“19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Neoliberal İmparatorluk Oluşumları” isimli son makalede ise modern imparatorlukların değerlendirilmesi 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu örneğinden yola çıkarak iki temada gerçekleştirilir. İlki erken modernitenin hiçbir imparatorluğun tekelinde olmayışıdır. *İkincisi ise toplumu biçimleyen bürokratik kurum ve kurulların, kişilerin veya toplulukların hızla değişen bir ortamda yaşamlarını idame ettirebilmek ve dönüşümleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için verdikleri mücadeleleri içerdiği*dir (İslamoğlu, 2021: 204-205).

Bu iki tema etrafında, hem Foucault'nun iktidarın belirli bir biçimde uygulanması sonucu “öznesiz”miş gibi görünen modern yönetim anlayışı hem de Neoliberal yaklaşımın yönetimi sadece doğal olanın gerçekleşmesini sağlayacak bir tekniğe indirgeyen tutumu eleştirilmektedir (İslamoğlu, 2021: 208).

İslamoğlu incelemesi sonucunda, 19. yüzyıl Osmanlı örneği toprak mülkiyetini biçimleyen kurumların siyasi alanlar olduklarına işaret eder. Böylece gerek bürokratik yönetim biçimlerinin gerek küresel piyasa ilişkilerinin

hayatımıza geçirilmesini sağlayan yönetim ortamlarının nüfuz edilemeyen iktidar ortamları veya teknik alanlar olmadıklarını söylemenin olası olduğunu ortaya koymaktadır.

Tüm bu makaleleri tamamlayan, güncel tarihli bir söyleşi bizi kitabın son bölümü olarak karşılamaktadır. Bu söyleşide kitaptaki ana fikirler pandemi gibi güncel gelişmeler ışığında yinelenmektedir. Bu açıdan son bölüm, makale şeklinde yazılanları söyleşinin kendine has samimi biçimi ile okuma fırsatı sunmaktadır.

Sonuç

“Eleştirel tarihyazımı, geçmişi, kendi varoluşunun koşullarını unutan bir kolektifin bilinçdışından kurtarmaya yönelik biteviye bir mücadeledir.” (Buck-Morss 2012: 97). İncelediğimiz kitap, İslamoğlu'nun bu mücadeledeki görevini başarıyla yerine getirmektedir. Ancak araştırma gündemine dahil edilen kavramlar kadar, dahil edilmeyenler de kitabın “evrensel” gerçekliği değiştirme iddiasının yönünü belirlemektedir. Bu bağlamda İslamoğlu'nun analiz birimini devletin oluşturduğunun altı çizilmelidir. Oysa maduniyet çalışmalarının öncüsü Ranajit Guha'ya göre *uluslara dünya tarihinde yer almaya hak kazandıran yegâne şeyin tam anlamıyla gelişmiş bir devletin varlığı* olması tarihyazımındaki sorunsalın ta kendisidir (2006: 55).

Diğer taraftan, tarihin sonunu ilan edenleri gün geçtikçe daha çok pişman edecek düzeyde gelişmelerin yaşandığı günümüzde, her şeyin arızı ve sürekli mücadeleye tabi oluşunu hatırlatmak adına vurguladıkları açısından *Dünya Tarihi ve Siyaset* kitabı önemli bir kitaptır.

Yeni Kurumsal İktisat, Şarkiyatçılık ve Modernizm anlatılarının ortak bir potada toplanarak, araçsal yaklaşımlar olarak değerlendirilmesiyle birlikte tek bir ağızdan eleştirilmesi, dünya tarihine ve siyasete hâkim olan liberal hegemonyanın deşifre edilmesi hususunda kitabı özgün ve radikal bir konuma sokmaktadır.

İslamoğlu'nun modernizmi toplumların ortak mirası olarak tarihselleştirme çabasıyla birlikte; tarihin farklı çıkar grupları arasında bir mücadele alanı olduğunu öne sürmesi, onun bir an için tarihsel materyalist bakış açısına sahip olduğunu okuyucuya hissettirecek olsa dahi; yazarın sınıfa dair kavramları kullanmakta çekimser kalışı ve kurduğu radikal anlatıyı devlet ve birey düzeyinde sınırlandırma oluşu, diyebiliriz ki, okuyucuyu kitabı boyunca bizzat eleştirmiş olduğu tek boyutlu liberal anlatıya hapsetmektedir.⁵

⁵ İslamoğlu'nun bireye atfettiği önemi, kitabın son makalesinin son cümlesiyle örneklemek gerekirse: *“Günümüzdeki yönetim ortamları söz konusu olduğunda bu ortamların siyasi alanlar olduklarını bilmek küresel piyasa ilişkileri içinde şaşkına dönmüş olan bireylere yaşam koşullarının düzenlenmesinde kendilerinin de bir katkısı olabileceğini hatırlatır.”* (2021; 219).

Kaynakça

- Acemoğlu, D. & Robinson, James A. (2012) *Why Nations Fail? The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, New York: Profile Books.
- Buck-Morss, S. (2012) *Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih*, çev. E. Ünal, İstanbul: Metis Yayınları.
- Guha, R. (2006) *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*, çev. E. Ünal, İstanbul: Metis Yayınları.
- İslamoğlu, H. (2021) *Dünya Tarihi ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- İslamoğlu, H. ve Keyder Ç. (1977), "Agenda for Ottoman history", *Review 1* (1): 37-55.
- Lewis, B. (1968) *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford: Oxford University Press.
- Wallerstein, I., Decdeliand, H. Ve Kasaba, R. (1987), "Incorporation of the Ottoman Empire into the World economy", *The Ottoman Empire and the World*, (ed.) H. İslamoğlu, Cambridge, Cambridge University Press.

ÇEVİRİ

Osmanlı Saltanatı Müessesâtı Tarihine Dair Bir Tecrübe - 1*

Yusuf Akçura

Çeviri: Oğuzhan Koca**

orcid/0000-0002-8353-2760

Çevirenin Takdimi

“Türkçülük” hareketinde yer aldığı için Erkân-ı Harbiye tarafından Fizan’a sürgün edilen Yusuf Akçura, beraberindeki diğer isimlerle birlikte Fizan’a gönderilmek üzere, 1899 yılında Trablusgarp’a ulaştı. Fizan’a gönderilemediği için de Trablusgarp’ta hapsedildi. Orada iken şehir içinde dolaşma hakkı edinip bazı resmî görevlere atandıysa da aynı yıl, 1899’da, Ahmet Ferit ile birlikte Fransa’ya kaçtı. Fransa’da üç yıl boyunca “Ecole Libre des Sciences Politiques”te tahsil gördü ve bitirme tezi olarak da “Essai sur l’histoire des institutions du Sultanat Ottoman” başlıklı bir çalışma yürüttü. 1903’te tezini tamamlayıp mezun olan Akçura, tezin “Medhal” kısmını ise Osmanlı Türkçesine çevirerek 1913 yılında, *Bilgi Mecmuası*’nda iki yazı halinde yayımladı***. Burada çevirisini sunduğum metin, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bu iki yazıdan oluşan “Medhal” kısmıdır. Tezin tam metni, birçok çabaya rağmen henüz bulunabilmiş değildir. Bulduğunda, çeviride okunacak olan Akçura’nın Osmanlı Devleti ve müesseselerinin kökeni hakkındaki görüşleri, daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Akçura, Medhal’de, Osmanlı müesseselerinin dört temel kaynağı olduğunu söylüyor: 1) Devletin kuruluş döneminde etkili olan Türk yasak ve töresi ile 1) İslam şeriatı, 3) İstanbul’un fethinden sonra belirleyici olan Bizans etkisi ve 4) son dönemde (muhtemelen on dokuzuncu yüzyıl sonrasını kastediyor) örnek alınan

* *Bilgi Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 1, Teşrinisânî 1329 (m. Kasım 1913), s. 82-96.

** Araştırma Görevlisi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı. oguzhankoca9244@gmail.com.

*** Akçura, tezinde ele aldığı konuyla ilgili görüşlerini, Medhal’de olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde olmasa da, 1913’ten önce 1908 yılında, “Meşrutiyet, Töre ve Şeriat” başlığıyla *Şura* dergisinin 19. sayısında özetlemiştir. Bkz. Yusuf Akçura, *Sürgünden İstanbul’a Dârülhilâfet Mektupları*, yay. haz. İsmail Türkoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 58-63. Bu yazıya dikkatimi çektiği için Prof. François Georgeon’a teşekkür ederim.

Avrupa kanunları. Bunların hepsine yeri geldikçe değindiğini belirtse de Medhal'de yalnızca ilk ikisini, Türk ve İslam kaynaklarını inceliyor.

Medhal'in 1 ve 2 numaraları alt başlıklarında Akçura, Türk göçebe yaşantısının yönetim anlayışını, toprak rejimini, aile yapısını ve dinsel öğelerini özetliyor. 3 numaralı alt başlıkta İslam'da devlet telakkisi, toplumsal sınıflar, vergi türleri, arazi çeşitleri gibi hususları yalnızca teorik açıdan anlatarak bunların Türk göçebe yaşantısı ile bir karşılaştırmasını yapıyor. 4 numaralı alt başlıkta ise 3 numarada teorik olarak anlattığı sistemin Emeviler ve Abbasiler döneminde pratik olarak nasıl hayata geçtiğini anlatıyor. Medhal'in sonunda, Osmanlı müesseselerinin kökenini belirleyebilmek için, İslam devletlerini ikiye ayırıyor: 1) Abbasi hilafetinin egemenliği altındaki topraklarda ortaya çıkan Gazneliler, Selçuklular, Saffariler, Samaniler gibi "birinci teşkilattan devletler" ve 2) bu devletlerin yıkılmasıyla onların yerine kurulan "ikinci teşkilattan devletler". İşte Osmanlı Devleti de yıkılan Selçuklu Devleti'nin devamı olduğu için, Akçura'nın nezdinde ikinci teşkilattan bir devlettir ve kuruluşunda hem Türk hem de İslam etkisinin bir arada hissedilmesi, Türklüğün ve İslamlığın kendisinden önce Selçuklular tarafından bir araya getirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Muhtemelen Osmanlı tarihçileri o dönemde de Osmanlı Devleti'nin bir şeriat devleti olduğu, kökenlerinin yalnız İslam yönetim geleneğine bağlı olduğu fikrini işlemiş olacaklar ki Akçura, İslam tarihinde yer alan devletler arasında böyle bir ayrıma gidiyor ve Osmanlı'nın doğrudan Abbasi Devleti'nin devamı olmadığını belirtme ihtiyacı hissediyor. Kısacası Akçura, Osmanlı Devleti'nin kökeninde, bu dört kaynaktan yalnızca birinin değil, tarihsel koşullara bağlı olarak farklı dönemlerde farkı kaynakların etkili olduğunu savunuyor.

Osmanlı müesseseleri tarihi incelemelerinin bugün geldiği aşamaya bakıldığında, Akçura'nın 1903 gibi erken bir dönemde ortaya attığı bu görüş, kendisi bitirme tezinin eksiklerinin çok olduğunu söylese de, kanımca içinde bulunduğu çağ açısından ileri bir görüş olarak kabul edilebilir. Çünkü geriye dönüp bakıldığında, Osmanlı müesseselerinin kökeni hakkında ortaya atılan görüşler, genellikle şu gruptan birisine dahil olmaktadır: Osmanlı'nın kökeninin önemli ölçüde 1) İslam kurallarına ve yönetim pratiklerine dayandığı, 2) Orta Asya Türk göçebe anlayışına dayandığı ve 3) bunlardan birine dayanmayıp *sui generis* (kendine özgü, "biz bize benzeriz" tarzında) bir gelişim gösterdiği. Akçura ise, her ne kadar Türkçü akım içinde değerlendirilse de, bahsi geçen dört kaynağın da Osmanlı'yı etkilediği ve müesseselerinin "dört farklı kaynağın etkileşimi içinde şekillendiği" görüşünü dile getiriyor. Medhal'in önemi, böyle bir görüşü çağına göre erken bir dönemde ortaya atmasından ve bunu derli toplu bir biçimde anlatmasından kaynaklanıyor. Bitirme tezinin diğer bir önemi ise Enver Ziya Karal'ın da belirttiği gibi, mezuniyetinden yaklaşık bir yıl sonra, 1904'te, Türkiye'nin siyasi ve idari tarihinin en önemli metinlerinden biri olan *Üç Tarz-ı Siyaset*'te olgunluğa ulaştıracağı görüşlerini ilk önce burada işlemesinden dolayıdır*.

* Enver Ziya Karal, "Ön Söz", *Üç Tarz-ı Siyaset* içinde, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2019, s. xvii.

Çeviri esnasında, bazı noktalama işaretlerinin ilave edilmesinin dışında, yazarın üslubuna dokunmamaya özen gösterdim. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan ya da az kullanılan kelime ve ifadelerin bugünkü anlamını hemen yanına, parantez içinde ve italik olarak ekledim. Normal parantez içindeki italik olmayan ifadeler ise Akçura'ya aittir. Ayrıca kendi açıklamalarımın olduğu dipnotlarda yıldız (*) işaretini kullandım. Numaralarla verilen dipnotlar ise yine Akçura'ya aittir.

Çevirinin son okumasını yaparak bazı düzeltmeler için ikaz eden Dr. Ahmet Tetik'e ve çeviri konusundaki yüreklendirici, hevesli desteklerinden ötürü Prof. Dr. Birgül Ayman Güler'e teşekkür ederim. Akçura'nın tezinin de bir an önce bulunmasını, çevrilerek Türkçe'ye kazandırılmasını ve Osmanlı tarihi hakkındaki görüşleriyle bizi aydınlatmasını ümit ederim. Osmanlı Türkçesi'nden yaptığım bu ilk çevirimdeki hatalarımın mazur görülmesini dilerim.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Osmanlı müesseseleri, Yusuf Akçura.

Tenezzülen Okuyacak Olanlara

Altı, yedi yıl evvel tahsil ettiğim bir Frenk mektebinde, son imtihana giren talebeden bir “iş”, yani muayyen (*belirli*) bir mevzuya dair küçük bir telif istenilirdi. Bu telifin mektepte okunan derslerden birisine taalluku (*ilişkisi*) olmak ve o dersi veren müderrisin evvelce müsâadesi alınıp bitirildikten sonra da müşârünileyhe (*bahsedilen hocaya*) takdim kılınmak meşrût (*şart*) idi.

Mektebimiz, İslâm memleketlerinde hidemat eyleyecek (*hizmet edecek*) Frenk gençlerini de hazırlamakta olduğundan, dersleri arasına pek muhtasar (*derli toplu*) İslâm tarihi ile şerîat-ı Muhammediye'nin hülâsası da idhal olunmuştu (*İslâm şeriatının özeti de dâhil edilmişti*). Belli başlı devletlerin hazırdaki hayatlarından bahis [edilen] derste dahi birkaç saat, Osmanlı Devleti müessesâtına tahsis olunurdu. Ben, mektepte bu derslerin bulunmasından istifâde ederek “iş” olmak üzere, “Osmanlı Saltanatı Müessesâtı Tarihine Dair Bir Tecrübe” yazacak oldum ve “Zaman-ı Hâzır Avrupası'nın Umûmî Manzarası” [dersinin] müderrisiyle konuşup müsâadesini aldım. Âlî (*yüksek*) mekteplerin talebeden telif istemesinden asıl maksat, şahsî fikirlerin meydana çıkarılmasıdır fakat mezkûr (*adı geçen*) telifler arasında bu maksada cidden hidemat edenlere nâdir tesâdüf olunur. Bizim mektebimiz, talebesinin teliflerinden zaten çok şey beklemiyordu. Hatta bunun için olacak, o teliflere biraz müddeâyâne (*iddialı*) olan “içtihat” (Thèse) ismini bile vermeyip sadece “iş” (Travail) adını takmıştır.

Talebenin çoğu, “iş”lerini hazırlamaya, imtihanlara iki, üç ay kalarak ancak başlayabilirlerdi; hem aynı zamanda derslere devam etmek, imtihanlara çalışmak da lâzımdı. Böylece “iş”e tahsis olunabilecek vakit pek kıttı. Ciddi tedkik ve tahkîkatta (*inceleme ve araştırmada*) bulunmak, uzun uzadıya düşünüp taşınmak hemen imkânsızdı. Ben de arkadaşlarımdan ekseri (*çoğu*) gibi, “Osmanlı Saltanatı Müessesâtı Tarihine Dair Bir Tecrübe”mi, imtihanlara iki ay kalaraktan yazmaya giriştim. Yazarken vaktim pek az, meşguliyetim pek çok, menbalarım (*kaynaklarım*) gayet mahdut (*sınırlı*) idi. Daimî olarak ancak ders notlarıyla odamda ve mektep kütüphanesinde bulabildiğim kitaplara mürâcaat edebilirdim. Umûmî kütüphanelerden istifâdeye nâdiren muvaffak (*başarılı*) olurdu. “Osmanlı Saltanatı Müessesâtı Tarihine Dair Bir Tecrübe”, işte böyle ahval ve şerâit tahtında (*vaziyetler ve şartlar altında*) yazıldı.

Mârûzatımdan (*sunduklarımdan*) anlaşılıyor ki bu ciddi bir eser değil, sırf bir mektep mümâresesinden (*ödevinden*) ibarettir. Bunu bile bile neşre cüretim garip görünebilir. Cüretim illeti (*sebebî*) ise pek basittir: O da son zamanlarda yazılıp Osmanlı müessesâtı menbaları ile birlikte vazih (*açık*), muhtasar ve serbest beyan eyleyen, Türkçe bir risâleye Osmanlı matbûatında rast gelmeyişimdir. Ben, her şeyde, hiç yoğa eksikli bir varı müreccah (*üstün*) görenlerdenim.

Tekrar ediyorum: “Tecrübe”nin yanlışları, eksikleri gayet çoktur. Muhterem karîlerimden (*okuyucularımdan*) isteğim, mûtad (*alışkanlık*) üzere “hata ve noksanlarımı pûşîde-i af ve safh ile setr buyurmalarını (*örtülü bir af ve bağışlama gizlemelerini*)” rica değil, asla değil, belki o hataları lutfen ve tenezzülen muâheze

ve ihtar eylemelerini (*nezaketle ve alçakgönüllülükle eleştirip uyarmalarını*) istirhamdır. O zaman kendilerine pek çok ve samimi teşekkürler ederek “iş”in ıslâh ve ikmaline (*düzeltilmesi ve tamamlanmasına*) çalışırım ve böylece, belki, ele alıp okunmaya değerli bir hale gelir. Buna muvaffakiyet el vermezse bile Osmanlı müessesâtının tedkiki yolunda uğraşmış olur ki bu da bir kârdır.

11 Şubat 1320 (m. 24 Şubat 1905)

Akçuraoğlu Yusuf

Yukarıdaki mukaddime (*önsöz*) yazılalı da hemen dört sene oluyor. “İş” hep çekmede kaldı. Bir türlü tab’ ve neşrine (*basımına ve yayımına*) cesaret edemedim. Bir aralık asıl gövdesini bırakıp yalnız “medhal” (*giriş*) ve “hâtîme” (*sonuç*)* kısımlarını bir “medhal ve hâtîme” diye neşretmeyi de düşündüm çünkü fikrimce ıslâh ve ikmale en muhtaç olan kısım, “gövde” dediğim parçası idi. Şu sıralar da bazı arkadaşlarım, “iş”in olduğu gibi “Bilgi” mecmuasında neşrini tasvip ettiler. Ben de, biraz mesûliyeti onlara atarak, memnuniyetle razı oldum.

1 Teşrînievvel 1329 (m. 14 Ekim 1913)

A. Y.

* François Georgeon, tezin Sonuç bölümünden bazı yazıların yayımlandığını belirtiyor: Bkz. Yusuf Akçura, *Türk Yılı 1928*, haz. Arslan Tekin ve Ahmet Zeki İzgöer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009 [1928]. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 160. [ç.n.].

Medhal

1

Osmanlı sultanlığını ihdas eyleyen Türkler, Türk-Tatar-Moğol büyük ailesinin şûbesinden ibaret Kayı (Kaya?) aşîretine mensup idiler. Bu Türklerin hepsi değilse bile mühim bir kısmı, daha Küçük Asya'ya gelmeden evvel İslâm dinine girmişlerdi¹. Bu cihetle, Osmanlı Devleti, doğduğu zamandan îtibâren bir Türk ve Müslüman devleti idi.

İslâm, bazı başka dinler gibi, müminlerine yalnız uhrevî saâdetlere vusûl (*ulaşma*) vâsıtalarını öğretmekle iktifâ etmez (*yetinmez*); içinde yaşadığımız dünya umurunun (*işlerinin*) tanzimine de istihkar ile (*küçümseyerek*) bakmaz. İslâm, hem bir dindir hem de siyasî ve içtimâî bir meslektir (*sistemdir*). İslâm, kendisine inanan cemiyette, fertlerin ve ammenin ruhanî ve cismanî hayatını nizama koymak vazîfesini deruhte eder (*üstlenir*) ve ihtidâ eyleyen (*Müslüman olan*) cemiyetin eski îtikat, ahlâk, âdet ve kanunları yerine kendisinin îtikat, ahlâk ve kanunlarını ikame eyler. Buna binâen Müslüman Osmanlı Devleti, şerîata, bazı İslâm kanunlarına göre tanzim edilmiş olacaktır.

İslâm, muhtelif ırktan olan tâbilerinin cümlesini eritip birleştirmek, daha doğrusu, havzasına dâhil olan türlü unsurları adeta bir değirmen gibi öğütüp çıkan undan, birbirlerine müsavî (*eşit*) ve kardeş Müslümanlar vücuda getirmek istemişti ve buna pek muvaffak oldu. Bununla beraber, Müslümanlaşan kavimlerin ahlâk ve âdetleri ve hatta bazı îtikadı, rüsûbatı (*çökeltileri*) bile büsbütün silinip süpürülmedi.

Zannımıza göre Türkler, ihtidâdan sonra, yalnız kavmî ahlâklarını değil, belki âdet ve kanunlarından bir kısmını da muhâfaza eylemişlerdir. Bu cihetle Osmanlı müessesâtının iki temeli, daha doğrusu iki menba, İslâm şerîatı ile Türk örf ve âdetleridir.

Bu iki aslî menbaya diğer menbaların daha ilâvesi lâzımdır. Osmanlı Türkleri, tevessü (*genişleme*) devirlerinde, kanunlu ve medenî, hatta bazıları kendilerinden daha medenî kavimler ile meskûn (*yaşadığı*) geniş kıt'alar (*memleketler*) feth ve istilâ ettiler. Galipler, mağlup milletlerin tesirinden, ekseriya vâki olduğu üzere masun kalamadılar (*korunamadılar*). Bu cümleden olarak İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı saltanatı, Bizans müesseselerinden birçoğunu iktibas eyledi (*aktardı*).

Nihâyet son zamanlarda, Osmanlı Devleti, muhtelif mecbûriyetlerin ilcâsıyla (*zorlamasıyla*), kadim müesseselerinin asıllarından bazılarını muhâfaza ettiği

¹ Bazı Frenk müverrihleri (*tarihçileri*), mesela müteveffâ (*vefât etmiş olan*) Rembo [Alfred Rambaud (1842-1905)], Ertuğrul'un henüz ihtidâ etmemiş (*Müslümanlığa geçmemiş*) olup ancak oğlu Osman'ın İslâm ile müşerref olduğunu yazıyorlarsa da Osmanlı müverrihlerinin cümlesi, Ertuğrul'un da babası Süleyman Şah'ın da Müslüman olduklarını söylemekte müttefiktirler. Zaten Süleyman, Sâmî isimlerden olup Kayı Hanlılar arasına ancak Sâmî dinlerden biri vâsıtasıyla girebilir.

halde, esas kanunlarını tâdil etti (*değiştirdi*) veya etmek istedi. Bu tâdillere numune ise Avrupa kanunları ve müesseseleri oldu.

Medhalde, Osmanlı müesseselerinin ilk menbaları, bazı Türk örf ve âdetleriyle İslâm şerîatı beyan olunacak; sonra, tarihî sırası geldikçe diğer menbalardan bahsedilecektir.

2

Türk, esasen göçebe idi. Pek eski Çin vak'anüvislerinden birisi, Türk'ü, "hayvan besleyici, göçebe, avcı, keçe çadırlı" diye târif eder. Lâkin göçebelik, Türk'ün îcabında oturak (*yerleşik*) olmasını mâni eylemez. Münbit (*verimli*) bir memlekette ikamet imkânı bulundu mu, Türk, memnuniyetle "tarancı" (*tarımcı*), hatta ekinci olur.

Türk'ün hâkim tabiatı, asker olmaktır. Türk, her şeyden evvel askerdir. Aynı Çin vak'anüvisi diyor ki: "Türkler iyi binici ve üste [iyi] okçudurlar. Boynuzdan mamul yayları, kılıç ve palaları vardır; ıslıklı oku da bilirler" diyor ve onun eski timsali[nin] (*örneğin*) eski demir kılıç olduğunu rivâyet eyliyor. Askerî tabiat; emre itâati, sadâkati, yemine vefâyı, intizam ve mertebe fikrini, teşebbüs ve şahsiyetin eksikliğini, merhametin azlığını, harp ve kavga zamanlarında sertliği istîmal eder (*kullanır*)². Bununla beraber, Türk, sulhte ve husûsen yakınlarına karşı halim (*yumuşak*) ve mülâyimdir (*uysaldır*)³.

Türk, millî an'anesine, millî diline pek bağlıdır. Onları gayet sever ve kıskançlıkla saklar. Türkler, Finler, Moğollar, Mançular; galip, mağlup, hâkim, mahkûm, ne olurlarsa olsunlar, hiçbir zaman ve hiçbir yerde aile hâtıralarını unutmadılar. Selçuk Türkleri, mîlâdî 800'den 1000 tarihine kadar Şamanîlikten Nestûrî Nasrâniyetine (*Nesturi Hıristiyanlığına*), Nestûrîlikten İslâm'a geçerek iki yüz yıl içinde üç defa din değiştirdiler, bir defa dil değiştirmediler⁴.

² Türkler kendi bozkırlarında kâfi medar-ı taayyüş (*geçim kaynağı*) bulamadıklarından, mecburen çapulculuk eder yahut bazı hükümetlere asker yazılırlardı. Daha tarihin zapt edemediği (*kaydedemediği*) zamanlardan başlayıp Türkler, Çin fağfurlarına (*imparatorlarına*) askerlik etmişlerdir. Hilâfet makamı ile münasebet peydâ ettiklerinden itibâren, Bağdat halifelerinin de askeri oldular. Efendilerine gayet sadâkatle hidemat ederlerdi. Hatta mezkûr hükümdarların biri[nin yerine] kendi millî reislerini koyacak kadar kudret hâsıl eyledikleri zamanlar bile onlara riâyette kusur etmezlerdi. Bu condottieri [Ortaçağ İtalyan şehir devletlerinde kullanılan paralı askerler, ç.n.] hayatı, Türklerde askerî istidadın (*kabiliyetin*) tezâyüdüne (*artmasına*) hidemat etmekle beraber, tebaalarının şiddet ve huşûnetini (*sertliğini*) ve şahsî saidden (*güzel ahlâktan*) ziyâde maaş ve harp ile geçinmek meylini (*çözümünü*) tevliid ve takviye eylemiş (*meydana getirmiş ve kuvvetlendirmiş*) olsa gerektir.

³ Memleketlerinden çıktıkları zaman etrafa o kadar havf ve haşin (*korku ve sertlik*) salan bu adamlar, kendi bozkırlarında yabancıların rekabetinden emin geçinirken mülâyim, mûnis (*sıcakkanlı*) ve mihmannevazdırlar (*misafirpervendirler*). Edmond Demolins, *Comment la route crée le type social?*, Firmin Didot, Librairie de Paris, 1901, s. 63. Müellif, bu iddiasına Herodot ve Strabon'dan başlayıp zamanımız coğrafîyün (*coğrafyacilar*) ve seyyahinîne (*seyyahlara*) kadar gelmek üzere birçok şâhitler gösteriyor.

⁴ Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Histoire Générale du IV Siecle à Nos Jours Cilt 2*, Armand Colin, 1893, s. 887. [Kaynak Türkçeye çevrilmiştir: Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Tarihi Umumi*, çev. Ali Reşat vd., İstanbul Matbaa-i Amire, 1926. ç.n.].

Eğer Léon Cahun'un* iddiası sahih ise pek eski Türkler arasında bile millî fikir hayali münteşir (*yaygın*) idi. Cengiz Han zamanında, onun teşvikiyle, Türkler vatanperver oldular. O zaman da Türklerin "büyük Türklük fikri" vardır. İttihat maksadı ile çılgın bu vatanperverler, fikr-i vatanla coşmuş bu şiddetli dalkılıçlar, Türk bulacaklarını tahayyül ettikleri illerin, zapt ve istilâ ede ede hududunun gayesine (*sonuna*) kadar varmak istiyorlardı. İşte bu sâik iledir ki, o zamanın mâlûm dünyasını bir başından bir başına kadar fethettiler, hiç olmazsa atlarının ayaklarına çiğnettiler. Zirâ "Türkler dünyanın her yerinde vardı".

Türkler, arâziden ziyâde milliyet ve lisana merbut (*bağlı*) olan bu vatanperverliklerine rağmen, muhtelif devrelerde Çin, Fars, Arap ve Bizans tesirlerinden tamamen masun kalamadılar. Mösyö Radlof* tarafından neşrolunmuş Orhun yazılarında, Çin ruhunun istilâsına itiraz edilmektedir. Bu itirazlar, zannımıza göre eski Türklerdeki millî ve vatanî hislerin delillerindedir.

Türklerin cümlesi ilk önce Şamanî iken, sonradan bir kısmı Budî (*Budist*) olmuştur. Fakat Budîliğe geçerken veyahut daha sonra, başka dinlere girenler de bulundu: Bazısı ateşe tapınır Mecûsî oldu, bazısı Manihî (*Maniheist*) veya Nestûrî oldu. Nihâyet büyük bir ekseriyeti Müslüman oldu.

Eski Türk cemiyetlerinin örf ve âdetlerden gayrı kanunları yoktu. Yukarıda zikrettiğimiz Çin vak'anüvisi bu bâbda (*konuda*) şöyle diyor: "Türklerin yazılmış kanunları da, muntazam usul-i muhâkemeleri de yoktur; âdetlerine göre, keyfi olarak kazâ (*yargı*) ve hüküm eylerler"⁵. Türklerin iki nevi âdet kanunları vardı: yasak ve töre. Yasak; nizam, askerî tenbihler demektir. Töre ise örf, âdet, tâlîmat mânâsına gelir⁶.

Sonradan [yaptığımız] tedkiklerimizde, lüzumu olabilecek Türk örf ve âdetlerinden bulabildiklerimin başlıcaları şunlardır: Göçebe Türklerde aile patriyarkal, yani malları müşterek ve bir atanın hükmüne tâbi bir cemâat halinde idi. Bu şekil ailenin neticelerinden birisi, ataya ve umûmiyetle ihtiyarlara dindarâne hürmet ve itâattir. Atalık îtibar ve nüfuzu, aile içindeki en ihtiyardan en ihtiyara intikal eder. Yani ata, kendisine yardım edecek ve kendisi öldüğü zaman yerine geçecek veliahtı kardeşleri arasından seçer; böylece hüküm atadan oğula değil, kardeşten kardeşe geçer⁷.

* Léon Cahun (1841-1900), Fransız şarkiyatçı ve yazar [ç.n.].

* Vasili Vasilyeviç Radloff (1837-1918), Alman asıllı Rus Türkolog [ç.n.].

⁵ Bizim fikir ve nazarımıza göre, vak'anüvisin bu sözlerinde tenâkuz (*çelişki*) varsa da yazılı bir kanuna bakmaksızın sırf örf ve âdetlere göre hüküm, bir Çinli indinde (*nezdinde*) belki keyfi bir hüküm teşkil eder.

⁶ Yasak ve törenin tercümesi Léon Cahun'dan muktebestir (*alıntılanmıştır*).

⁷ Demolins, loc. cit., s. 60-62. Léon Cahun, Türklerde diğer bir nevi verâset usulünden bahsediyor. Ona göre; müteveffânın malları taksim olunur (*bölünür*), yer (*toprak*) en küçüğe kalır, büyük çocuklar menkul (*taşınabilir*) malları ve sürüleri alırlar. Bu nevi verâset usulünün, Türklerde pek müteammim (*yaygın*) olduğuna şüpheliyim. Zirâ malların taksiminden bahs olunmakla şahsî mülkün vücudu (*varlığı*) kabul edilmiş olur. Hâlbuki bizzat müşâhede ettiğim üzere, Türk kavimlerinde, aile malını münkasim olmayarak (*bölmeyerek*) bırakmaya meyil vardır. Bundan başka Léon Cahun'un dâvâsı, Osmanlı muharrirlerince (*yazarlarınca*) mütefikten musaddık olan kaziyeye (*doğruluğu ortaya konan önermeye*) de muhaliftir: Osmanlı müverrihleri, saltanat verâsetinin ekber evlâda (*en büyük çocuğa*) intikalini, pek kadim esâtirî cedleri (*efsanevi ataları*) Oğuz Han zamânesinden kalma bir kaide olarak zikrederler. Bu cihetle Léon Cahun'un bahsettiği verâset usulü, Türk kavimlerinin ancak bazıları içinde mer'î (*geçerli*) olmuş olsa gerektir.

Çoban ve göçebe Türklerde arâzi, müşterek bir mülktü. Lâkin herkese müşterek mi? Bütün bozkır üstünde hayvanlarını otlatarak göçüp yürüyen kabîlelerin cümlesine birden ait mi? Yoksa o kabîleler, hatta o kabîlelerin aileleri arasında münkasım (*bölünmüş*) mi? Mösyö Dömülen* arâzinin hiç bulunmamış olduğunu söyler: “Zirâ,” diyor, “arâzinin bir kısmını bölüp almakta hiçbir kimsenin fâidesi yoktur”⁸. Lâkin Çinli vak’anüvis aksini iddia eder: “Her ne kadar göçebe ise de, her Türkün bir parça yeri vardır”. Böylece şahsî mülkü olanlar, Cahun’un dediğine göre, il içinde büyük nüfuza mâlik taranlar, yani hükümdara vergi vermekle mükellef olmayan her arâzi sahipleridir.

Türk cemiyetlerinde siyasî teşkîlât monarşik (monarchique), pederâne ve patriyarkal ve buna binâen müstakil idi fakat keyfî ve müstebidâne (*zorbaca*) değildi.

Cemiyetin reisine “han” derler. Hanlık, hem ırsî hem intihâbîdir (*seçimlidir*). Han unvanı, müteveffâ hanın kardeşi veya çocuklarından birine intikal ederse de, yeni han, unvanının verdiği hâkim kuvveti, bir nevi intihap ve mukaveleden sonra, ancak fiilen istîmal edebilir (*kullanabilir*): “Tue-kue’ler (yani Türkler), hanlarını keçe üzerinde dokuz defa yukarı kaldırarak ve yemin ettirere, intihap ve ilan eylerler”⁹. Bu sûretle seçilmiş olan han, halkını keyfî idâre edemez. Harekâtını (*hareketlerini*) örf ve âdetlere, yani yasak ve töreye tevfiik (*uymak*) mecbûriyetindedir.

Türk cemiyetleri demokratik (*démocratique*) değildir. Pek eski zamanlardan beri içlerinde Aksoyanlar (Akkemikler), yani asilzâdeler türemiş, cemiyet sınıflara bölünmüştür. İçtimâî sınıfların bâlâsında (*ileri gelenlerinde*) pek eski nesillerden gelme nâcillik (*temiz soyluluk*) bulunur.

Nâcillik âzâsı (*soylu sınıfın üyeleri*), hana hidemat veya vergi ile mükellef değildir. Hidemata girerse mutlaka âmir olur. Bunların şerâfet alâmetleri, nesillerine mahsus tamgaları (armes) vardır. Yukarıda zikri geçen tarhanlar, bu büyük zâdegânın mâdununda (*asil kimselerin altında*) olup yalnız vergiden muaftırlar. Tarhanlardan sonra gelen içtimâî kademedede Karasoyanlar, yani avam bulunur.

Türk kavimleri, tarihî hayatlarında, ekseriya, büyük devletler, geniş saltanatlar teşkilinde meyil gösterdiler. Bu, evvelce zikrolunan millî cemiyetin mantikî bir neticesi gibidir. Millî hikâyelerin şehâdetiyle (*şahitliğiyle*) anlaşılıyor ki, hicretten iki asır akdem (*önce*), Türkler arasında bir “ilhan”, yani “kavim ve kabîleler padişahı” vardır. Hicretten bir asır kadar evvel büyük bir Türk ilhanlığının vücudu müsbittir (*kesindir*): “Mîlâdî 568 yılında, Türk milletinin artık tamamiyle kuvvet kesbedip (*kazanıp*) hükümdarlarının Çin fağfuru ve Rum kayseri ile muntazam muhâberelerde (*haberleşmelerde*) bulunduğunu ve hatta kaysere sekîf harflerle muharrir (*yazılmış*) bir mektup göndermiş olduğunu biliyoruz.

* Edmond Demolins (1852-1907), Fransız sosyal tarihçi [ç.n.].

⁸ Demolins, loc. cit., s. 59.

⁹ Çinli vak’anüvis.

Mîlâdî 562 senesinde hayatta olan ilhan Mukan*, Çin sınırından Kapçak (*Kıpçak*) Türklerinin vasıl oldukları (*ulaştıkları*) hudud-ı müntehâsına (*sınırların sonuna*), yani Kafkasya'nın şimaline (*kuzeyine*), İdil boyuna kadar yayılmış Türk kavimlerine hükmederdi"¹⁰.

Bu geniş Türk sultanlığı, gergi gibi birleşmiş bir devlet değildi. Dahline (*tesirine*) giren muhtelif kavimler, kelimenin bugünkü mânâsıyla bir millet değildi. İlhanlık, kabîlelerin, hanlıkların bir nevi heyet-i müttehidesi (*birleşik topluluğu*) halinde bulunuyordu. Zaten hükümdarın unvanı "ilhan", bu teşkilâtı gösteriyor. Bu devlet şekli, ilhanlara kuvvet, istikrar ve beka (*devamlılık*) temin edecek bir mâhiyette değildi: "Mâişetleriyle (*dirlikleriyle*), kanunlarıyla, dinleriyle, dilleriyle birbirinden farklı, rabitasız (*bağlantısız*) muhtelif kabîleler üzerine hükümran olan ilhanın nüfuz-ı iktidarı muvakkat (*geçici*) olurdu"¹¹.

İlhanların diğer bir unvanı da "hagan", "hakan" yahut "kaan" idi ki "hanların hanı" demektir. Bundan anlaşılıyor ki ilhana tâbi kabîlelerin han unvanını taşıyan ayrıca reisleri vardı, yani mezkûr kabîleler mevcûdiyet-i muhtârelerini (*özerk varlıklarını*), hususî şahsiyetlerini muhâfaza ediyorlardı.

Cengiz Han, ilhanların saltanatını iâdeten (*geri vermek üzere*) tesis eylediği zaman, aynı ırkın muhtelif unsurlarını mezc ile (*karıştırıp*) sıkı ve birleşmiş bir devlet ve millet vücuda getirmek istemiştir, diye rivâyet olunur. Léon Cahun, bu iddiada en ileri gidenlerdendir. Onun dediğine bakılırsa ilhanlık saltanatının iâdesini ihzar eyleyen (*hazırlayan*) vâkıalar (*olaylar*) ve muhârebeler ve nihâyet Temuçin'in Cengiz Han unvanıyla ilhanlığa intihabı, ittihad-ı mezkûru kuvveden fiile ihraç eylemiştir (*adı geçen birliği düşünceden eyleme çıkarmıştır*). Cengiz Han'ın imparatorluğu, muhtelif kabîlelerin heyet-i müttefikesi (*müttefik topluluğu*) değildir. Kabîlelerin idâredeki muhtâriyetleri bitirilmişti. Cengiz Han'ın tebaası, mütecânis (*hemcins*) bir millet, "bütün dünyanın birinci milleti" olan gök Moğollar idi. Lâkin müessîsinin (*kurucusunun*) vefâtı akabinde bu büyük saltanatın tefriki (*ayrılması*), vâzihan (*açıkça*) gösteriyor ki ittihat, eğilip bükülmez hakanın (Cengiz eğilmez, bükülmez, sert, sebatlı mânâsındadır) dilediği kadar sağlam olamamıştır.

İlhanlık, esasen intihaba müstenittir (*seçime dayanır*) lâkin bu müessesede ara sıra verâset izi de görünür. Hanların, tarhanların meclis-i umûmiyesi olan kurultay, yani bir nevi millî kongre, ilhanları intihab eylerdi. Müntehab (*seçilmiş*) hakan, kurultayda, herkesin hukukunu muhâfaza edeceğine, yasak ve töreyi, yani kanunu, halelden masun bulunduracağına ve cümleden evvel kendisi ona itâat eyleyeceğine yemin ederdi. Hakan da tebaasını keyfî idâre eyleyemezdi.

Bununla beraber hakanın hüküm ve nüfuzu gayet büyük, şan ve şerefi fevkalâde yüksektir. Bazen ona Türkçe "Tanrı kut" (ruh-ı sema (*gökyüzünün ruhu*), kuvve-i âsman (*feleğin kuvveti*)) yahut Moğolca Sutubugru [?] (göğün oğlu) da derler. Böylece, hakan, tebaası nazarında bir nevi kutsiyet kazanır. Türkler, reislerine daima diyânetkârâne (*dindarca*) hürmet ve itâat ederler, sadâkat

* Mukan Kağan (hükümdarlık yılları 553-572), Bumin Kağan'ın oğlu olup Doğu Göktürk Kağanlığı'nın ilhanıdır [ç.n.].

¹⁰ Lavissee ve Rambaud, loc. cit., s. 899-930.

¹¹ Lavissee ve Rambaud, loc. cit., s. 899-930.

gösterirler¹². Zaten teşkilâtı askerce olan Türk cemiyetlerinde, kanunun en ziyâde şiddetle emrettiği madde, ululemre (*yöneticilere*) itâat ve hürmettir.

Vâkıâ (*gerçi*), Türk cemiyetlerinin cümlesinde teşkilât-ı esâsî (*temel teşkilat*) askerliktir. Her bir hanlık bir ordudan, ilhanlığı ise bir büyük ordudan ibarettir. Tatar istilasından bahseden Rus vak'anüvisleri, Cengiz Han tarafından tanzim olunmuş "Tatar ordusu" teşkilâtını şöyle beyan ederler: "Her on adamın başında bir âmir, bir onbaşı vardır. On onbaşıya bir yüzbaşı, on yüzbaşıya bir binbaşı emrederdi. On binbaşının kumandanı, bir oynik (*oymak*) başı idi. Muhafız müfrezelerine karaül [?] denilirdi. Kaçan asker îdam olunurdu. Kavgada kâfi şecâatle (*cesaretle*) döğüşmeyen, esir düşen arkadaşını kurtarmayan asker de îdam olunurdu". "Hana itâatsizlik, aleyhine fesad cemiyeti teşkil etmek de îdam ile cezalandırılırdı".

Cismanî hükümetin iktidarını muhâfaza hususunda bu kadar şedit (*sert*) örf ve âdet kanunları, dinî umura (*işlere*) gelince gayet müsamahakâr bulunurdu. İnsanları, hoşlarına giden din ile mütediyyin olmakta tamâmen hür bırakırdı. Bu bâbda bir Rus müverrihi şöyle yazıyor: "Putperest Tatarlar, dinlerin serbestliği taraftarı olmakla mümtaz (*seçkin*) idiler. Tatar hanlarından birisi, Katolik Minorit rahiplerinden Rober Kavis [?], "biz Tatarlar, Tanrıya iman ederiz, onunla yaşayıp onunla ölürüz. Lâkin Tanrı, ele beş parmak verdiği gibi insanlara da necat (*kurtuluş*) için türlü yol göstermiş, size kitap vermiş ama siz onu tutmuyorsunuz. Bize büküciler [?] vermiş, biz onların dediklerini yerine getiriyoruz ve rahat yaşıyoruz" demiştir. Vâkıâ Tatarlar, Rusya'yı hükümleri altında bulundurdıkları zaman, halkın dinine, mezhebine asla dokunmadılar. Hatta ruhanîlerden (*din adamlarından*), manastırlardan vergi almadılar. Buna binâen Mösyö Léon Cahun ile beraber, Türkler indinde devlet, "milliyet üzerine müesses (*kurulu*) bir cismanî devletten ibârettir," denebilir. Lâkin eski Türkler, milletin timsali olan hükümdarlarını o kadar takdis ve tecbil ederlerdi (*kutsar ve yüceltirlerdi*) ki, ona âdeta ulûhiyet (*ilahlık*) isnad eylerlerdi (*atfederlerdi*) (Tanrı kut, Sutubugru). Türklükteki bu nazarla, Japonların "Şintoizm" mezhebi arasında bazı râbitalar ve münâsebetler olduğu zannedilebilir.

Türk hükümdarları, hanlar, hakanlar yasak ve töreye ettikleri yemini tutuyorlar mı idi, yani âdet kanunlarına itâat eyliyorlar mıydı? Léon Cahun'un şehâdetine göre, Türk hakanlarının en kudretlisi Cengiz, bütün hayatında, yasak ve törenin bütün emirlerini noktası noktasına icra eden bendesi (*kölesi*) gibi kaldı. En şedit icrâatı, bu emirlerin tamamen îfâsından başka bir şey değildi. Cengiz'in oğlu Batu ise korkunç veziri Çeri Subutay'ın hürmetle arz ettiği yasak ve töre-i mukteziyatını (*yasanın ve törenin gerektirdiklerini*), ister istemez îfâyâ mecbûriyet görüyordu. Cengiz'in vefâtından yirmi sene kadar geçtikten sonra, Türk-Tatar-

¹² En eski Rus vak'anüvisleri, hicretten birkaç asır evvel Karadeniz ile Hazar Denizi şimalindeki bozkırlarda oldukça kavî (*güçlü*) hükümet tesisine muvaffak olmuş Hazar Türklerinden bahsederken, "bunların başında kağan veya hakan unvanlı bir hükümdar bulunurdu. Bunun hüküm ve nüfuzu hudutsuz olup tebaasının fevkalâde hürmet ve riâyetine mazhardı. Eğer tebaasından birisine "kendî kendini öldür!", diyerek emir verse, emri hemen ve tereddütsüz icrâ olunurdu. Hakanın mezarı yanından geçen herkes, atından inip mezara secde kılmak mecbûriyetinde idi," diye nakil ve rivâyet eylerler.

Moğollar arasında seyahat etmiş olan Plano Carpini¹³, seyahat hâtıralarında, hakanın keyfî ve müstebidâne [bir şekilde] hükûmeti idâre etmekte olduğunu tasvir eyler. Fakat onun, âdet kanunlarıyla hükümdara verilmiş nüfuz ve iktidarı iyice bilemeyerek böyle hatalı zanda bulunmuş olması muhtemeldir. Bütün Türk-Tatar han ve hakanlarının, kanundan asla inhiraf etmediklerini (*sapmadıklarını*) iddia mümkün olmamakla beraber, dinî umurda dâima müsâdeli kaldıkları şüphesizdir.

Yukarıdan beri arz edip geldiğim Türklerin hususî ve umumî müesseseleri, örf ve âdetlere müstenit bütün müesseseler gibi müphem, mütemevviç (*değişken*), az muayyen (*belirsiz*) ve mahsus (*özgün*) olmaz bir sûrette dâima mütehavvil (*başkalaşan*) olduğundan, daha ziyâde vuzuh (*açık*) ve kat'iyetle târifleri mümkün olamadı.

3

İslâm şerîatı, Türk âdet ve kanunlarının aksine, yazılı, daha ziyâde muayyen ve daha çok işlenmiştir. Eski Türklerin bilcümle (*bütün*) müesseselerine temel olan örf ve âdetler, millî hayat ile karışmakta idi. Filan veya falan kanunun doğduğu zamanı tâyin (*belirlemek*) pek müşküldü. Hâlbuki İslâm kanunları tamamen muayyen zaman ve mekânda vaz' (*ortaya konulmuş*) ve neşredilmiştir. Yasak ve töre, esasen dünyevî (Laïque) ve millî idiler, şerîat ise hem dinî hem de umûmîdir. Allah Teâlâ, şerîat-ı Muhammediyeyi, bütün arz sakinlerine inzâl buyurmuştur (*veryüzünde yaşayan herkese indirmiştir*).

Cemiyet-i İslâmiyenin (*İslâm cemiyetinin*) bütün müesseselerini tanzim eyleyen şer-i şerîf (*İslâm şeriatı*), dört menbadan sudur eder (*meydana gelir*) ki şunlardır: Kur'an, sünnet, icmâ-i ümmet, kıyâs-ı fukahâ.

Kur'an-ı Kerîm, bizzat Allah Teâlâ'nın mukaddes kelâmıdır. Buna binâen ekmel ve tağyiri mümtenîdir (*mükemmeldir ve değiştirilmesi mümkün değildir*). Kur'an'ın bütün emirleri, ebedî ve tebdilden (*değişiklikten*) masundur. Müslim, Kelâmullahın ratb ve yâbisi hâmî olduğuna (*Kur'an-ı Kerim'in yaş ve kuruyu, her şeyi koruduğuna*), îman ile mükelleftir. "Müslüman, akîdelerinin (*inanç esaslarının*) şeklini, ibâdetlerinin sûretini, ahlâk kaidelerini ve esas kanunlarını Kur'an'dan istihraç eyler (*çıkartır*)"¹⁴.

İcmâ-i ümmetin lügavî mânâsı (*sözlük anlamı*), ümmetin kat'î bir karar üzerine ittifakı, müşterek rızasıdır. Bir Frenk muharriri, Roma müesseselerindeki bir tâbiri alarak "Consensus Populi", yani halkın rızası diye tercüme ediyor.

¹³ Plano Carpini de Rober Kavis gibi Minorit rahiplerinden olup milâdî 1220 tarihlerine doğru İtalya'da doğmuş ve 1246 senesi[nde], Türk, Tatar ve Moğollara silah teklif etmiş ve onları Nesârâ (*Hristiyanlık*) dinine dâvet eylemek memuriyetiyle Papa IV. Innocent tarafından Asya'ya gönderilmişti. Kendisinin seyahat hâtıraları, mühim tarihî vesikalardan addolunmaktadır (*sayılmaktadır*) [Kaynak Türkçeye çevrilmiştir: Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnamesi: 13. Yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya Yolculuk (1245-1247)*, çev. Ergin Ayan, Kronik Kitap, İstanbul, 2019. ç.n.].

¹⁴ Lavisve ve Rambaud, *Histoire Générale Cilt 1*, s. 454.

Muhammed el-Cürçânî*, “Târîfât” adlı müteber (*değerli*) kitabında, icmâ-i ümmeti şöyle târif eyer: “İcmân ıstılahî (*kavramsal*) mânâsı, muayyen bir vakitte, dinî bir mesele üzerine, ümmet-i Muhammed’den olan müçtehitlerin yahut herhangi bir emir hakkında “ehlü’l-hâl ve’l-akd”** denilen kimselerden bir cemâatin reylerinin ittifakıdır”. Aynı müellifte içtihadın târifi ise şöyledir: “İçtihadın ıstılahî mânâsı, bir fakihin (*fıkıh âliminin*) zannî, yani hakikate mümkün olduğu kadar yakın bir tasavvuru hâsil etmek vüs’ünü, yani bütün kuvvetini bezleyemesidir (*esirgemedi, bol bol harcamasıdır*). Ehlü’l-hâl ve’l-akd, lügatte “çözen ve bağlayan adamlar” demektir. Çözen ve bağlayandan murad (*kastedilen*), hüküm ve iktidara sahip adamlar, ulemâ ricali, hükümet memurları, âyan (*şehrin ileri gelenleri, eşraf*), hâsılı umûmiyetle ümmetin müteneffizleridir (*sözü geçenleridir*).

Ehlü’l-hâl ve’l-akdın vezâifi (*vazîfeleri*) fevkalâde mühim ise de bir kimsenin hangi kanunî yollarla ehlü’l-hâl ve’l-akd arasına girebileceği muayyen değildir. Ehlü’l-hâl ve’l-akd, âdetâ kendi kendiliğinden hâsil olma tabîî bir varlığı hâiz, gayrı müretteb (*maksatlı olarak belirlenmemiş*) bir heyettir. Daha doğrusu, şer-i şerîf-i vâkîi kabul ile iktifâ eder. Devlet-i İslâmiye’nin muayyen bir zamandaki ashab-ı hüküm ve iktidarı (*hüküm ve iktidar sahipleri*), hangi yollarla oraya vâsil olurlarsa olsunlar, ehlü’l-hâl ve’l-akddan mâduddurlar¹⁵ (*sayırlılar*).

Hazret-i Peygamber’in vefâtını müteâkip, ehl-i İslâm, sırf Kur’an ve hadisin sarîh emirleriyle halledilemeyen mesâil (*meseleler*) karşısında bulduklarından, hâlli muktezî (*çözülmesi gerekli*) meselelere müşâbeheti (*benzerliği*) bulunan vâkıa ve hâllere müteallik (*dâir*) emirleri o menbalardan arayıp hadis meseleleri[ni] bilkiyas ve ittifakârâ ile (*kıyas aracılığıyla ve oybirliğiyle*) hal eyerlerdi. Bu sûretle verilen hüküm ve kararlar, İslâm ahâlisi için kanun (şerîat) hüküm ve kuvvetini hâiz bulunurdu. İşte bu tarihî vâkıalardan, bilâhare şerîatın tedvininde (*toplanyl kitaplaştırılmasında*) hidemat eden fukahâlar, gayet mühim üç netîce istihraç eylemişlerdir:

1. Kur’an ve hâdisâtan (*hadislerden*) başka, bir üçüncü şerîat menbâi daha vardır ki İslâm ahâlisinin ittifakârâ ile verdikleri hüküm ve kararlar, yani icmâ-i ümmettir.

2. Bir mesele zuhur edip de Kur’an ve hadis ile hâlli mümkün olmazsa icmâ-i ümmet veya kıyas-ı fukahâyâ mürâcaat olunur.

3. İcmâ ve kıyas ile verilmiş hüküm ve kararlar da istikbal için birer şerîat menbâi olur.

* Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el-Cürçani (1340-1413), kelam ve fıkıh âlimi [ç.n.].

** Devlet başkanını seçmek ve gerektiğinde azletmekle yetkili heyet [ç.n.].

¹⁵ Muraca Dosson [Ignatius Mouradgea d’Ohsson (1740-1807)], “Osmanlı Saltanatının Umûmî Manzarası” (Tableau Général de l’Empire Ottoman) adlı kitabında, icmâ-i ümmetten bahseyleirken hemen aynı ifâdelerde bulunuyor: “Millet, icmâ-i ümmet namıyla yâdolunur (*zikredilir*) ki reâyânın, yani Müslüman tebaanın heyet-i umûmiyesi demektir. Lâkin icmâ-i ümmetin, cumhur-ı fukahâ içinde asıl mânâsı, ancak devlet erkânını, bütün ulemâlar ve fakihleri, büyük devlet memurlarını, yani yeni bir hükümdarın cilvesinde (*zuhurunda*) biata (*hakimiyetin tasdikinin yapıldığı merasime*) iştirak hakkını hâiz müteber zatları ihtivâ eder. Biat-ı resmînin kübrâ ve rüesâ (*devletin önde gelenleri*) tarafından icrâsı, bütün ümmet, bütün ehl-i İslâm tarafından yapılmış gibi telakki olunur. T. I. P. 227.

Yukarıda mebsut (açıklanmış) îzâhate nazaran, icmâ-i ümmet şöyle târif olunabilir: Vech-i intihabı sûret-i terkibi sarâhatle muayyen (seçimin yapılma biçimi açıkça belirli) olmayan ve fakat bütün ehl-i İslâma nümâyendelik (temsilcilik) eden bir heyetin, ittihadârâ ile verdiği hüküm ve kararlardır. İcmâ-i ümmet, iptidâları (başlangıçta), Medîne-i Münevvere'de sakin (yaşayan) bütün mümînunun (müminlerin) umûmîârâsı (reyleri), yani bir nevi "plébicite" olup sonraları devlet-i İslâmiye'nin tevsîi (genişlemesi) ile cemâat-i ehl-i İslâm'ın reylerini toplamak, bu'd ve mesâfe-i ziyâdelikten vesâit-i nakliye[nin] fenâlığından gayrı kabil (uzaklık ve mesafenin çokluğundan ve taşıma vasıtalarının yokluğundan imkânsız) olmakla, iptidâî (başlangıçtaki) şeklini kaybeylemiştir.

Kıyas-ı fukahâyı Muhammed el-Cürcânî şöyle târif eder: "Bu, bir nastan (Kur'an veya hadisteki açık delilden), ihtivâ ettiği hükmü diğer bir meseleye nakil için, bir mânâ istihracından ibâret amel-i zihnîdir (zihinsel faaliyettir)". Müçtehitte başka kimse kıyas yapamaz. Kur'an, hadis ve icmâin ahkâmı (hükümleri), zuhur eden bir meselenin hâlline kifayet etmeyecek olursa evvelce halledilmiş meselelerden, yeni zuhur edene en ziyâde benzeyen aranır ve fakih, ona kıyâsen bir hüküm verir. Hükümü müteber olabilmek için, fakihin bazı evsafı hâiz (niteliklere sahip) olması şarttır¹⁶.

-Bitmedi-

Akçuraoğlu Yusuf

OSMANLI SALTANATI MÜESSESÂTI TARİHİNE DAİR BİR TECRÜBE - 2*

Geçen Sayıdan Mâbad

Zikrolunan menâbî-i erbaa (yahut edille-i erbaa) (dört kaynak), aynı kıymet ve itibarda olmayıp iki sunufa (sınıflara) ayrılır: İki evvelkilere "kat'iyeye" yahut "kavâidü'l-usûl" denilir ki hükümlerinin müfadi (anlamı) kat'î asıllardır (prensiplerdir). İki sonrakilere "içtihadîye" veya "ahkâmü'l-tasarru" tesmiye olunur (adı verilir) ki şerh ve tefsir ile istinbat olunmuş (çıkarılmış) manzum kaidelerden ibârettir.

Kur'an-ı Kerîm'in ihtivâ ettiği kaideler ve hükümler asla tebeddül ve tağyir edemez (değiştirilemez ve başka bir şekle sokulamaz); kat'î ve ebedîdir. Allah'ın kelâmı olduğundan, mübârek lafızlarının geniş mânâsı, insanlar tarafından kâmilin (bütünüyle) idrak ve ihâta olunamaz (kavranamaz ve anlaşılamaz).

¹⁶ Müçtehitliğin hiçbir hidemat veya resmî bir vazîfeyi icap etmeyip bir hususî sıfattan ibaret olduğuna dikkat edilmelidir. Her şahıs, lâzım olan evsafı haiz ise kavâidine (kurallarına) tevfiken (uygun olarak) kıyas yaparak, beşeriyete kendi tarafından ahkâm ilâve eyleyebilir, bazı kanun vaz' edebilir. İslâm kanunu mecelleri (dergileri), gerek sa'y-i aslî olsun, gerekse cem' (toplama) ve telfikten (birleştirmekten) ibaret bulunsun, hususî eserlerdir.

Bu teşrî-i istihsal devresinde, müçtehitlerin fikir ve kararlarında ittihatlıklarını nadir değildir. İşte bu ihtilâftandır ki meşhur dört mezheple o kadar meşhur olmayan birçok başka mezhepler zuhur etti ve bunun üzerine ihtilâfların daha ziyâde İslâm vahdetine (birliğine) halel getirmesinden korkularak içtihat kapısının mesdûdiyetine (kapalı olmasını) ilana mecbûriyet hissölundu.

* Bilgi Mecmuası, Cilt 1, Sayı 2, Teşrînisânî 1329 (m. Kasım 1913), s. 117-134.

Binâenaleyh (*bundan dolayı*), insanlar, Kur'an'ın mânâsını tamamen anlayamazlar. Kur'an tercüme edilemez, ancak tefsir olunabilir. Cenâb-ı peygamber, şerîatin ruhunu savab (*doğru*) anlayan fakihe on sevap, hatâ edene bir sevap vad ve tebşir (*söz ve müjde*) buyurmuştur.

Sünnet-i Nebeviyye (*Peygamber sünneti*), Kur'an-ı Kerîm derecesinde kat'î değildir. Sünnetin kat'iyetini eksilten bir sebep, Resûlullah'ın kavî ve fiillerinin (*söz ve eylemlerinin*) cem' ve tedvinindeki nisbî teahhurdur (*birleştirilmesi ve kitaplaştırılmasındaki görece gecikmedir*). En müteber hadis kitapları, hicretin ikinci ve üçüncü asırları[nın] müellifâtındandır (*eserlerindedir*). "Ahâdis-i Nebeviyye"yi (*Peygamber hadislerini*) toplayan zatlar, hadislerin kesretinden (*çokluğundan*) ve bazılarının birbirlerine mütenâkız (*çelişik*) bulunmasından nâşî (*dolayı*), büyük müşkülât iktihâmına (*göğüs germeye*) mecburiyet görürlerdi. Gayet dakik (*dikkat isteyen*) tenkit kaidelerini takip ile kendilerine kadar şifâhen (*ağızdan ağıza*) rivâyet olup gelen hadislerin bir kısmını kabul eyleyerek, mütebâkîsinden (*geriye kalanından*) sünneti tedvin, hadis kitaplarını telif ettiler. Hadis kitapları pek çok ise de içlerinden bazıları sahih olmakla meşhurdurlar. Bazıları ise bilakis kabil-i îtiraz (*itiraz edilebilir*) görülmüş ve bilfiil (*gerçekten*) onlara îtiraz da olunmuştur. Böylece sahih îtibâr olunan hadisler hakkında münâkaşalara yol açılmıştır. Bundan başka ahâdis-i şerife (*mübârek hadisler*) de Kur'an'ı Kerîm gibi tefsir ve tevil olunabilir (*açıklanabilir ve yorumlanabilir*). Alelâde insanlar, Allah'ın ilhamına mazhar olan Resûlullah'ın maksatlarını tamamen anlamaktan âcizdirler. Bununla beraber, bu iki şerîat menbâi büsbütün taayyün ve takarrür etmiştir (*belirlenmiş ve kararlaştırılmıştır*). Artık onları ne arttırmak ne eksiltmek ne de değiştirmek mümkün değildir. Zirâ birincisinin sahibi Cenâb-ı Allah olup ikincisinin kail ve fâili (*söyleyeni ve yapanı*) ise çoktan irtihal buyurmuştur (*vefat etmiştir*). Muharrer ve tağyiri (*yazılması ve değiştirilmesi*) imkânsız olan bu iki asıl, ancak tefsir ve tevil kılınabilirler. İki sonrakiler (icmâ ve kıyas) ise büsbütün başka vasıfları hâizdirler: İcmâ-i ümmet, muayyen (*belirli*) bir zamanda İslâm ümmeti vekillerinin reylerinde ittifaktan ibârettir. Kıyas-ı fukahâyâ gelince ilm, itka, ahlâk cihetinden bazı vasıflara mâlik Müslüman fakihlerinin kıyâsen verdikleri hükümlerden, fetvâlardan başka bir şey değildir. Bu halde ne icmâ ne de kıyas, mantıken, mutlaka sahih ve tağyiri imkânsız tasavvur olunamaz. Zirâ Sünnilerce müteber bir asla göre, "müçtehitler lâyuhtî (*hatasız*) değildir". İcmâ ve kıyas, mantıken tahdit de olunamaz (*sınırlandırılmaz*). Zamanların temâdîsi (*devamı*) ile tekerrürleri mecbûrîdir. Zirâ hallolunmamış meselelerin zuhuru tabîîdir. Gerçi icmâ ve kıyas tarikleriyle (*yollarıyla*) tekerrür eden hükümler cem' ve hıfz olunabilir (*ezberlenebilir*) ve vâkıâ bunlar cem' ve hıfz olunmuştur ama bu hükümler mecmuaları, ancak mahdut (*sınırlı*) zamanlar ve muayyen mekânların ihtiyaçlarına kâfidir. Şu dediklerimiz, her ne kadar mantığa pek muvâfık (*uygun*) gibi görünürse de, Müslümanların cümlesi tarafından kabul edilmiş değildir. Ekseriyet îtibâriyle Sünniler, içtihadın münkatı olduğuna kanidirler (*arkasının kesildiğine ikna olmuşlardır*). Zirâ onlara göre, lüzum-ı vasıfları (*gerekli özellikleri*) hâiz fakihler, artık mevcut değildir. Bir de İslâm cemiyetinin hayatına müteallik (*dair*) meselelerin kâffesi (*tamamı*), geçmiş karnlarda (*asırlarda*) gelip gitmiş muktedir müçtehitler tarafından hallolunup bitirilmiştir. Bu nazar, "ıctihat kapısı

mesduddur (*kapalıdır*)” düsturuyla ifâde olunur¹⁷. Vaktiyle içtihat kapısının kapatılmasına sebep, müçtehitlerin çokluğundan meydan alan fikirler, akîdeler ve binâenaleyh mezhepler ihtilâfı olmuştu; içtihat kapısını sed (*kapatma*) ile dinde vahdetin muhâfazası istenilmiştir. Lâkin bu mesdudiyet, İslâm için hayırlı olmamıştır. Bunun içindir ki İslâm âlimlerinden bazıları, ara sıra içtihat kapısının mesdudiyetine îtiraz edegelmişlerdir fakat mûterizlerin (*itiraz edenlerin*) sesleri, şimdiye değin, kapıyı açtıracak kadar kesb-i ehemmiyet eyleyememiştir (*önem kazanamamıştır*)¹⁸.

Hâsılı (*sonuç olarak*), icmâ ve kıyas da Müslümanların büyük bir ekseriyeti indinde hakîkî mâhiyetlerini kaybedip Kur’an ve hadis gibi kat’î ve mahdud usûle munkalip olmuştur (*dönüşmüştür*). Diğer tâbirle, icmâ ve kıyas, Kur’an ve hadiste açık bırakılmış meselelerin halline mahsus kavâid (*kaideler*) halinden, miktarı mahdud meselelerin hükmünü câmi (*toplayan*) kitaplar şekline girmiştir. “Şerîat menbalarının kat’î istikrarından, cümle İslâm müesseselerinin asla değişmemesi iktizâ eder (*gerekir*)” gibi görünürse de vâkıalar bunu dâima teyid etmiyor: İslâm müesseselerinin bir kısmı zaman ve mekân tesiri altında olarak tahavvül eylemiştir (*değişmiştir*).

Mezkûr dört menbadan çıkan şerîat, gayet vâsi (*geniş*) bir sahaya yayılır: İslâm dinî, içtimâî ve siyasî bir uzviyettir. Şerîat dinî, içtimâî ve siyasî meselelerden bahseder. Şerîatta îtikada, ibâdâta, hükümet idaresine, ahâli beynindeki (*arasındaki*) münâsebetlere, husûsî hayata... ilh. (*ilâ-âhirihi, ve benzeri*) müteallik kanunlar, emirler mevcuttur. Şerîat mezhebî, medenî, siyasî kanunlar mecmuasıdır. Şerîatın muhtelif kısımları birbirlerine hulûl (*nüfuz*) etmiş olup cümlesi dinîdir. İslâm’da din ile devlet birleşmiştir. İslâm cemiyetlerinin müesseseleri ve binâenaleyh İslâm cemiyetleri, birer dinî cemiyet ve devlettir.

Şerîatın bugün müdevvin (*kitaplaşmış*) halinde hukuk-ı umûmîye (droit public) ait kanunları ve emirleri nisbeten az ve müphem olup, hukuk-ı husûsîye (droit privé) müteallik bulunanları çok ve sarihtir. Bununla beraber toplayabildiğim mâlûmata göre, bilâhare, Osmanlı saltanatı müesseselerini tedkikte işe yarayacak siyasî ve içtimâî İslâm müesseselerini muhtasaran (*kısaca*) beyan ile, bir Müslüman devletini kaba taslak tasvire çalışacağım.

Devlet-i İslâmiye, dinî ve avamî bir devlettir. Dünyada yalnız bir İslâm devleti olabilir. Din ve millet (ümme) birdir. İslâm, Nasrâniyet (*Hiristiyanlık*) gibi beynelmilel (*evrensel*) bir müessese olmayıp bir vahdettir.

¹⁷ İctihat kapısı, hicretin dördüncü asrında seddolanmıştır (*kapatılmıştır*).

¹⁸ Zamanımızda edilmiş îtirazlara numûne olmak üzere, Hintli İslâm âlimlerinden Seyyid Emir Ali’nin [(1849-1928) fikhîçi ve politikacı, ç.n.] İngilizce telif ve neşrettiği bir kitaptan mehuz (*alıntılanmış*) birkaç satırı naklediyorum: “İslâm cemaatinin bugünkü terakkîsizliği, başlıca bütün Müslümanların fikrinde yer etmiş bir akîdeden neşet eder (*kaynaklanı*) ki o da Müslümanların şahsî muhâkemelerini istimal hakkı[nın] eski fakihlerden beri münkatı olduğu akidesidir... Bir Müslim, ehl-i sünnet ve’l-cemaatten addolunabilmek için kendi muhâkemesini, dokuzuncu asırda yaşamış ve tabii on dokuzuncu asır hakkında hiçbir fikri bulunmamış adamların kolları uğrunda terke mecburdur”. Seyyid Emir Ali, Ruh-ı İslâm (Spirit of Islam). [Kaynak Türkçeye çevrilmiştir: Seyyid Emir Ali, Ruh-ı İslâm, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ünsal Yayınevi, İstanbul, 1979. ç.n.].

Bu muazzam vahdetin merkezi, dâhilinde Kâbe harem-i şerifi bulunan Mekke mukaddes şehridir ki istitâatı (*gücü*) olan her Müslim, hiç olmazsa ömründe bir defa onu ziyaretle mükelleftir.

Devlet-i İslâmiye'nin başında imam veya halife unvanını hâiz münferit (*tek*) bir reis bulunur.

Şeyh Ebu Mansur Mâturîdî el-Hanefî [ö. 944] ve Ebu el-Hasan el-Eşârî el-Şafî'nin [ö. 936] akaid-i İslâmiyece (*İslam inanç esaslarına göre*) gayet müteber kitaplarından telhisen (*özetle*), Necmeddin en-Nesefî [ö. 1142] tarafından yazılıp elyevm (*bugüne dek*) İslâm medreselerinde pek makbul olan akaid risâlesinde, imama dair şöyle deniliyor:

“Müslümanların bir imamı[nın] olması lâbüddür (*zaruridir*)”. Bu ibâreyi şerheden şârihin (*şerh yazarının*) sözlerinden anlaşılıyor ki imam yalnız ve bir olmalıdır.

Bu asldan (*gerçekten*) Muraca'nın* gördüğü veç ile şu neticeler çıkar:

1. İslâm devletlerinin teşkilâtı monarşiden (monarchie – bir başlılık, hükümdarı bir olan hükümet şekli) başka türlü olamaz.

2. Müslüman hükümdarları, darü'l-İslâmı (*İslâm topraklarını*) taksim etmekten, parçalamaktan memnûdurlar (*men edilmişlerdir*).

Müçtehidler, aslda müttefik olmakla beraber, neticelerde ihtilâf eylemişlerdir. Cümlesince hilâfetin vahdeti, kuvve-i hâkimenin taksim kabul etmez olması; darü'l-İslâmın yalnız bir devlet, yalnız bir siyasî cisim teşkil etmesini icap eyler. Ancak bazılarına göre, bu vahdet kesrolunup (*parçalanıp*) birkaç devlet-i İslâmiye zuhur etmiş ise silah kuvvetine istinad ile (*dayanarak*), gasben (*zorla*) tesis eden bu yeni devletler[in], metbû (*tabi olunan*) imamın ruhanî tefevvukunu (*üstünlüğünü*) ihtiram (*saygı*) ile tasdik ederek kumandadaki vahdeti teslim eylemeleri iktizâ eder. Diğerlerine göre yalnız bu tasdik ve teslim kâfi değildir; imamın bugün dünyevî emirlerce de metbû olması lâzımdır. Daha başkaları, hilâfet monarşisinden ayrılıp yeni bir devletin tesisini, denizler veya darü'l-harp ile müteferrik (*birbirinden ayrılmış*) olmazsa asla meşru saymazlar.

Bugün bu tefsirler ve tevellir, sonradan, sırf vakaların icbarı (*zorlaması*) ile [ilân] edilmiş olsa gerektir. Hilâfetin hakîkî ruhunu anlayabilmek için, “müslümanlar bir imam tarafından idare olunmalıdırlar, imam yalnız ve bir olmalıdır,” asllarına ehemmiyet verip tevellere kulak asılmamalıdır. Şer'an dünyada yalnız bir Müslüman devleti vardır.

İmam müntahaptır (*seçilmiştir*), intihap (*seçilme*) şekli ise bîattır. Bîat, ehlü'l-hâl ve'l-akdın vekâlet ettiği ahâlinin, imamın imâmetini kabul ve ona itâatini taahhüt fiilidir. Bu cihetle bîat, muayyen bir maksat zımında icmâ'ın vazîfesini

* Ignatius Mouradgea d'Ohsson (1740-1807), İsveç'in Osmanlı Devleti büyükelçisi. *Tableau Général de l'Empire Ottoman* başlıklı eseriyle tanınır [ç.n.].

icrâ etmesinden başka bir şey değildir. İmam, icmâ-i ümmet ile intihap olunuyor demektir¹⁹.

İlk bîat, Resûlullah'a (s.a.) ensar, yani ehl-i Yesrib (*Medine halkı*) tarafından edildi. Bu ilk bîattan îtibâren, İslâm cemiyetinde riyâset (*başkanlık*) makamının akdi ve meşrûti şekli meşhuttur (*müşahede edilmektedir*). Resûlullah ümmetine, ümmeti de ona taahhütlerde bulundular. Müminlerin cümlesi bîata iştirak eylemiştir.

İlk halife Ebubekir (r. a.), muhâcirin ve ensarın hemen cümlesi, yani ümmet-i Muhammed'in âzam ve ehem kısmı (*çoğunluğu*) tarafından, müzâkere neticesinde intihap olunmuştu. Hazreti Ebubekir, mevti takarrübünde (*ölümü yaklaştığında*), müminlerin ibram (*zorlaması*) ve ısrarı üzerine halefini tayine razı olduysa da Hazreti Ömer, Müslümanların bir kısmı bîat eyledikten sonra asıl halife tanılmıştır (*tanınmıştır*). Hazreti Osman'ı, selefi tarafından tayin edilmiş İslâm cemiyeti erkânından on zat, ashab-ı şura* intihap eyledi. Bu intihap da bilâhare bîat ile tasdik olundu. Bu vakalar gösteriyor ki bîat kaideleri, kat'î ve sarîh değildir. Gerek icmâda ve gerekse icmân bu nevi olan bîatta, gayet mühim vazîfeleri hâmil (*taşıyan*) ümmet vekillerinin, yani "ehlül-hâl ve'l-akd"ın kimler olduğu sarâhatle taayyün etmemiştir. Bundan başka, bunların imam intihabında nasıl hareket edecekleri de tamamen takarrür eylememiştir. Tarih muhtelif enmûzeçler (*örnekler*) gösteriyor, şer-i şerif ise [bu konuda] tavzih eylemiyor (*açıklamada bulunmuyor*)²⁰.

Bir kimsenin imâmete intihap olunabilmesi için, bazı vasıfları ve şartları hâiz olması iktizâ eder. Mezkûr vasıflar ve şartlar, Necmeddin en-Neseffî'nin risâlesinde böyle beyan olunmuştur:

"İmam zâhir (*gözle görünür*) olmalıdır. Ahâlinin nazarında mahfî (*gizli*) olmadığı gibi, zuhuru muntazır da olmamalıdır (*ortaya çıkışı da beklenmemelidir*)".

"Şerh (*açıklama*): İmam, gerek sulh zamanında gerekse fitne ve fesat zamanında (*zamanında*), umur-ı devleti (*devlet işlerini*) idâre, dahl-i memlekette intizam ve âsâyîşi idâme (*sürdürme*), âfatın (*müsibetlerin*) önünü alıp fesadı teskin edebilmek (*yatıştırabilmek*) için zâhir olup nâsa (*insanlara*) görünebilmelidir". "İmamın "masum"²¹ veya zamâne ehlinin efdali (*en üstünü*) bulunması şart değildir

¹⁹ Müslümanların ekseriyeti indinde icmâ artık vazîfe icrâ edemezse de, bîatın meşrûyetini inkâra kalkışan bir kimse olmamıştır.

* Burada bir düzeltme yapmak gerekir. Akçura'nın bahsettiği on zat, Sünni İslam kaynaklarında "aşere-i mübeşerre" olarak bilinir. Bu kişilerin ortak özellikleri, henüz hayattayken peygamber tarafından cennetle müjdelenmeleri, yani cennete gireceklerinin Allah tarafından yaşarken kendilerine vadedilmesidir. Bu kişiler Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Sad b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd ve Ebu Ubeyde b. Cerrah'tır.

"Ashab-ı şura"ya gelince, Hz. Ömer, halifeliği sırasında bu on kişinin arasından hayatta olan altı tanesini bir araya getirerek bir kurul oluşturmuş ve bir sonraki halifeyi bu altı kişilik kurulun, yani ashab-ı şuranın kendi arasından seçmesini istemiştir. Kurulda yer alan kişiler Hz. Osman, Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf ve Sad b. Ebi Vakkas'tır. Altı kişilik ashab-ı şura, çeşitli tartışmaların neticesinde Hz. Osman'ı halife seçmiştir. Akçura'nın cümlesinden, ashab-ı şurayı oluşturanların on kişi olduğu ve Hz. Osman'ı da on kişinin seçtiği gibi bir anlam çıkmaktadır. Hâlbuki Hz. Osman'ı seçenler, Hz. Ömer tarafından oluşturulan altı kişilik ashab-ı şura'dır [ç.n.].

²⁰ Şiîler indinde imam, müntehip olmayıp ırsîdir.

²¹ Her türlü günahlardan ve nâkısaldan (*eksikliklerden*) berî (*uzak*).

ama ahkâm-ı şer'iyeyi infaza, hudud-ı devlet-i darü'l-İslâmı adüvden hıfza (*düşmandan muhafazaya*), mazlumu zulm-i zalimden sıyânete (*korumaya*) kadir, sais-i velâyet-i kâmile ve kat'îye (*tam ve kesin velilik*) erbabından olması şarttır”.

“Şerh: İmam için velâyet-i kâmile ve kat'îyeye muktezî evsaf (*gerekli vasıflar*) şunlardır: 1) Müslim, 2) Hür, 3) Er, 4) Âkil ve baliğ (*ergin*) olmaklık”.

“Sais olmaktan murad, umûr-ı Müslimîni (*Müslümanların işlerini*) temşiyet edebilecek (*yürütebilecek*) kuvvet, rey ve rüyete (*fikir ve görüşe*), harpte şecâat ve şevkete (*yiğitlik ve haşmete*) mâlik olmak, kadir olmaktan murad ise ilm, adl ve tedbir-i umûrda (*ilim, adalet ve idare işlerinde*) kudret ve kifâyet (*yeterlilik*) ve şecâat sahibi bulunmaktır”.

Bu şartlar tahtında (*altında*) intihap kılınmış olan imamın vazîfeleri çok ve mühim ise de mâduttur (*sınırlıdır*). Binâenaleyh halifenin iktidarı gayri mahdut demek, kat'iyen hatadır. en-Nesefî'nin tâdadına (*sayımına*) göre imamın vazîfeleri şunlardır: “1) Şerî hükümleri infaz, 2) Hudud-ı şer'iyeyi ikâme, yani şerî cezaları icrâ ettirmek, 3) Darü'l-İslâm hududunu düşman târizinden (*saldırılarından*) müdâfaa etmek, 4) İslâm askerini teçhiz (*donatmak*), 5) Şerî sadakalar, yani zekât, öşür ve fitre toplamak, 6) Müttegallibeyi (*zorbaları*), hırsızları ve kat-i târiki (*eşkiyaları*) kahreylemek, 7) Cuma ve ıyd (*bayram*) namazlarını kıldırarak, 8) Beynel îbad vâkî olan münâzaaları (*insanlar arasında meydana gelen çekişmeleri*) kat' etmek, yani hakkı ihkak eylemek (*yerine getirmek*), 9) Muhtelefün fih (*güvenilirliğinde ihtilaf olan*) davalarda şehâdet kabul etmek, 10) Velisi olmayan sabî ve sabiyeleri tezviç etmek (*yetim erkek ve kızları evlendirmek*), 11) Ganimet mallarını taksim eylemek”.

Bu sayılmış maddelerden anlaşılıyor ki imamın icrâî (*yürütmeye ilgili*) vazîfeleri (birinciden altıncıya kadarkiler), adliye (sekizinciden onuncuya kadarkiler), dinîye (yedinci) ve hakk-ı pederânesi (on birinci) vardır fakat teşriî (*yasamayla ilgili*) vazîfeleri yoktur. İmam, müdâfaasına memur olduğu şer-i şerifin ahkâmına tevfikân (*uygun olarak*), icrâî ve adlî (*yargılamayla ilgili*) vazîfeleri, ya bizzat veya bilvâsıta îfâ eyleyebilir (*yerine getirir*). Demek oluyor ki imam, şerîatın icrâ memurundan ibârettir. İmam, kendiliğinden ne şârîlik (vâz-ı kanunluk) edebilir ne de şerî emirlerin noktası noktasına icrâsından inhiraf eyleyebilir (*sapabilir*)²². Lâkin bervech-i meşruh (*yukarıda açıklandığı üzere*) tâyin kılınmış vazîfelerinin îfâsında, imama büyük bir hüküm ve nüfuz verilmiştir. İmam, şer-i şerife muvâfık olarak ve onun hududu dâhilinde hareket ettikçe cümle Müslümanlar da müşârünileyhe hürmet ve itâat eylemek, kâffe-i evâmirini (*emirlerinin hepsini birden*) yerine getirmek ile mükelleftir. Bununla beraber, imamın vazîfelerini tamamen îfâya muktezî hukuktan gayri sâir Müslümîn'den farklı hiçbir hak ve imtiyazı yoktur.

İmâmet (hilâfet), bir sıfat-ı kutsiyeyi hâiz değildir. İmâmet mânâ-i mârufuyla (*bilinen anlamıyla*) bir mesned-i rûhânî (*din işleriyle ilgili bir dayanak*) değildir. Zirâ İslâm, Hâlik ile mahlûku (*yaratıcı ile yarattığı*) arasında melekler ve

²² Derece-i kemali (*olgunluk derecesi*) ne kadar âlî (*yüksek*) olursa olsun, imam, şerîatın emir ve nehiyelerine (*yasaklarına*) tamamen itâatle mükelleftir (Necmeddin Nesefî).

nebîlerden (*Peygamberlerden*) gayrı vâsita tanımaz. Gerçi imam, Allah namına idare ve hüküm eyler fakat bu, ancak tatbik eylediği şeriatın ilâhî olmasından neşet edip mülhem olmasına delâlet eylemez. Görüldü ki imamı, ehl-i İslâm intihap ediyor. Binâenaleyh min kıbeli'r-rahman (*Allah tarafından verilen*) hükümdarlık nazariyesi, İslâm'ın müntehip hükümdarlığına muhâliftir.

İmam, icrâî ve adlî (kazâî) kuvvetlerini (*yetkilerini*) memurlarına tevdi (*emanet*) edebilir. İmama, memur olduğu vazîfelerden dolayı beytûlmaldan (*devlet hazinesinden*) maaş verilir. Lâkin bu maaşın miktarı, kimseye muhtaç olmaksızın taayyüşe muktezî (*geçinmek için gerekli*) asgarî miktardan ibârettir. İmam, kendinin ve memurlarının e'falinden (*fillerinden*) Allah'a ve ehl-i İslâm'a karşı mesuldür: İndallah (*Allah katında*) mesuldür zirâ yevm-i âhirde (*kıyamet gününde*) muhâkeme olunacaktır. Ehl-i İslâm karşısında mesuldür zirâ Müslimlerin onu hal' etmeye ve icap eyleser daha şedit âkibetler ile cezalandırmaya hakkı vardır.

İmamı hal' eden de intihap eyleyen de icmâ-i ümmettir. Hal' sûreti de intihap sûreti gibi vuzuh ile taayyün etmemiştir (*açıklıkla belirlenmemiştir*). Zirâ icmâ-i ümmetin vech-i husulü (*ortaya çıkış sebebi*), "ehlü'l-hâl ve'l-akd"ın teşekkülü kaideleri müphemdir.

Hal' olunmayan imam, vefatına kadar makam-ı imâmette kalır. İslâm'da devlet reisliği kayd-ı hayat ile (*ömür boyu*) demektir.

İmamın kuvve-i teşriîye (*yasama erkine*) hakkı olmadığı görülmüştür. Devlet-i İslâmiye'nin kuvve-i teşriîyesi kime, kimlere mevdûdur (*tevdî edilmiştir*)? Devlet-i İslâmiye'nin kanunu şeriat olmakla kuvve-i teşriîye, şeriatın dört menbaı haricinde bulunamaz. Bu dört menbadan birincisi kelâm-ı Rabbanî, ikincisi sünnet-i Nebeviyye olduğundan, kabil-i tezyid, tenkis veya tâyin (*arttırma, azaltma veya belirleme mümkün*) değildir. Ancak tefsir ve teşrihlerine (*yorumlarına ve açıklamalarına*) imkân vardır. Bu cihetle yeniden yeniye kanun vaz' ile devlet-i İslâmiye şeriatını tevsîye (*genişletmeye*) hidemat edebilecek vâsıtalar, icmâ-i ümmet ve kıyas-ı fukahadan ibaret kalmış olur. Hâlbuki yukarıda arz olunduğu üzere, ehl-i İslâm'ın ekseriyet-i âzimesi (*büyük çoğunluğu*), muayyen bir zamandan beri icmâ ve kıyasın da makbul ve mer'î (*yürürlükte*) olacak bir suretten vazîfesini icrâ edemediğine, yani devlet-i İslâmiye kanununun dördüncü asr-ı hicrîde ekmeliyet (*kusursuzluk*) derecesine vâsıl olup (*ulaşıp*) daha ziyâde tekâmüle (*olgunlaşmaya*) ihtiyacı kalmadığına kail (*razı*) olduklarından, bu ekseriyet indinde devlet-i İslâmiye'nin kuvve-i teşriîyesi yok demektir²³.

²³ Fiilen yeni meseleler zuhurunda kuvve-i teşriîyeye mürâcaat olunup kanun vaz' kılınmazdı. Belki imamın kuvve-i icrâîyesine (*yürütme erkine*) mürâcaat olunup nizam konulurdu. Ancak bu nizamın usul-i şerîata (principes) mugayir (*aykırı*) olmadığını tasdiklen bir fetvâ bulmak lâzımdı. Binâenaleyh, İslâm devletlerinde, içtihat kapısının mesdudiyetinden itibâren hiçbir kanun vaz' edilmediğini, ehl-i İslâm'ın kuvve-i teşriîye hakkından istifâde eylemediğini, şer-i şerif noktainazarından iddia mümkündür. O zamandan beri konan her türlü nizamlar, kuvve-i icrâîyenin şerîata muvafık olmak üzere mefruz (*farz kıldığı*), ısdar ettiği (*çıkardığı*) iradelerden ibârettir. Böyle dolambaçlı bir yolla halîfe ve emirlerin kuvve-i teşriîyeyi ele geçirmeleri, İslâm devletlerinde istibdadın kökleşmesine hidemat etmiş olsa gerektir.

İmamın vazîfeleri arasında kuvve-i adliyye (kazâyâ) taalluklu (*ilgili*) olanları dahi vardır. İmam en büyük kadıdır fakat adalet menbaı değildir. İmam, kendisinden hâriç ve kendisinden yüksek olan şerîata tevfikeyen kazâyâ mecburdur.

İmam ya bizzat veya kadı denilen memurları vâsıtasıyla adalet icrâ eyler. Şerîat cidden mükemmel ve gayet dakik bir kanun-ı medeni ile şiddetli bir kanun-ı cezayı muhtevîdir (*ihtiva eder*).

Şer-i şerif, rub-ı meskûnu (*dünyayı*) iki mıntıkaya böler: 1. Dârül-İslâm: Müslümanların hüküm ve işgal ettikleri arâzi, yani devlet-i İslâmiye'nin yeri, 2. Dârül-harp: Gayrimüslimlerin hüküm ve işgal ettikleri arâzi, yani devlet-i İslâmiye hududu hâricindeki memâlik (*memleketler*).

Şahıslara gelince, şer-i şerif onları dört sunufa taksim eder: Müslim, zimmî, müstemem ve harbî. Müslim, vahdâniyet-i ilâhîyeye ve nübüvvet-i Muhammedîyeye mümin (*Allah'ın varlığının birliğine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman etmiş*) olan kimselerdir. Zimmî, devlet-i İslâmiye'nin gayrimüslim tebaasıdır. Müstemem, muâhedelerin zımanı (*antlaşmaların kefilliği*) tahtında olarak, gerek mukim ve gerek misâfir, devlet-i İslâmiye'de bulunan ecnebi tebaadır. Harbî, zimmî ve müstememden başka gayrimüslimlerdir. Bundan anlaşılıyor ki devlet-i İslâmiye'nin yerli ahâlisi, Müslim ve zimmî olmak üzere iki kısma ayrılır.

Bu siyasî taksimden başka, şerîat, gayrimüslimleri, din nokta-i nazarından ikiye böler: 1. Ehl-i kitap, yani Nasârâ (*Hıristiyanlar*) ve Yehud, 2. Küffar ve mürtedler (*kâfirler ve dinden dönenler*). Küffar ve mürted zimmî olamaz, bunlar için kanunî varlık yoktur. Zimmî olan ancak ehl-i kitaptır.

Müslim ve zimmî, şerîat nazarında, hukuk ve vezâifce, müsâvat-ı tammeyi (*tam eşitliği*) hâiz değildir. Şer-i şerifçe mülk, kâinattaki mevcûdatın kâffesi gibi, esâsen Allah'ındır. Lâkin Âdemoğlu herhangi bir servetten sahib-i mutlâkı suretiyle, yani mülken istifâde edebiliyor. Tefâvütü tenkise sâî (*farklılığı azaltmaya gayret ediyor*) ise de, ne menkul ne de gayrimenkul malların müşterekliğini emreylememiştir. Binâenaleyh bazı Frenk muharrirlerinin yaptığı gibi, İslâm'a iştirakiyat (sosyalizm) isnadı doğru olamaz.

Devlet de mülk sahibi olabilir.

Devlet-i İslâmiye'nin arâzisi siyâseten iki kısma bölünür: 1. Arâzî-i öşriyye, öşre tâbi kısımdır ki Müslimlerin mâlik veya mutasarrıf oldukları (*kullanım hakkını elinde tuttukları*) arâzinin kâffesini muhtevîdir. 2. Arâzî-i harâciye, haraç denilen vergiyi vermekle mükellef kısımdır ki zimmîlerin mâlik veya mutasarrıf oldukları bütün arâziyi şâmindir (*kapsar*). Arâzî-i harâciye ise ikiye münkasımdır (*ayrılmıştır*): 1. Arâzî-i meftûhenin, yani kuvvetle zapt olunup gayri kabilül-firak (*bölünmesi imkansız*) kılınan arâzidir. Arâzî-i meftûhenin mâlik-i mutlakı Allah olup devlet bunun ancak tasarrufunu başkalarına bırakabilir. 2. Arâzî-i ahdiye, yani devlet-i İslâmiye'ye bir muâhede mûcibince intikal eyleyen arâzidir. Bu halde ahd şartlarına tevfikeyen hareket edilir. Mezkûr şartlar mûcibince, muâhedeyi müteâkip zimmîlik hukuku iktisap etmiş (*kazanmış*) olan yerli ahâliye arâzileri mülk olarak bırakılır yahut arâzî-i meftûhe gibi, devlet-i İslâmiye fâidesine gayri kabilül-firak

kılınıp ahâlisine ancak tasarruf hakkı terk olunur. Zımmî, arâzinin mâliki olsa da [ve] fakat mutasarrıfı bulunsa da muayyen bir haraçtan gayrı, vergi ile mükellef değildir.

Devlet-i İslâmiye’de, bir mülkün mâliki, mülkünü vakfedebilir. İmam Ebu Yusuf’a* göre, vakfın târifi şöyledir: “Vakıf, bir aynın (*bir şeyin*), mülkü Allah Teâlâ’da kalmak üzere menfaatini cihet-i berre (yani umur-ı hayriyeye) tasadduk etmekten (*sadaka olarak vermekten*) ibârettir. Vakıf, “mülkünü vakfettim,” demekle artık ne kendisinin ve ne de haleflerinin o mülk üzerinde hiçbir hakkı kalmaz, yani mülk-i zâil-i vakıf (*kalıcı olmayan vakıf mülkü*) lâzım olur”²⁴. Mevkuf (*vakfedilmiş*) mülk, ebediyen gayri kabilül-firaktır. Vakf-ı şerâit, vakfın sahib-i mutlakıdır. Mal-ı mevkuf, muayyen bir irat (*gelir*) mukabilinde şahısların tasarrufuna, yani uzun müddetle icrâsı altına bırakılır.

Vakıf müessesesi, cemiyet-i İslâmiye’de pek ziyâde ehemmiyeti hâizdir. Çünkü cemiyet-i İslâmiye’de içtimâî ihtiyaçların büyük bir kısmı; meselâ yollar açmak, köprüler kurmak, câmiler, mektepler, medreseler, kütüphaneler, fakirler ve zayıflar[ın] melceleri (*sığınacak yerleri*) ilh. binâ ve tesis eylemek, en ziyâde ehl-i İslâm’ın şahsi teşebbüslerine bırakılmıştır. Mevkuf mallar ile, bu ihtiyaçlara muktezî vâridat (*gelirler*) temin olunur.

Devlet-i İslâmiye’nin yalnız dört türlü vergisi vardır: Zekât, öşr, cizye, haraç. İki evvelki Müslimlerden, iki sonrakiler zımmîlerden istîfâ olunur (*alınır*). Öşr ile haraç, emlak vergileridir.

Zekât, mâruf (*bilinen*) masraflarına tutulmak ve şer’an miktarı muayyen olmak üzere müminlerin mallarının tasdik edilmesidir. Gayrimenkul mallarından gayrı, serveti hâcet-i asliyesinden (*temel giderlerinden*) artan müminlerin cümlesi, bu artan kısımdan zekât çıkarmaya mecburdur. Zekât, menkul malların takriben 1/40 : 1/50 kısmı olup aynen (*malla*) veya muâdil kıymetiyle tediye olunur (*ödenir*).

Öşr, arâzi-i öşriyyeden alınan ve senevî (*yıllık*) mahsulün tamam onda bir kısmından ibâret olan arâzi vergisidir. Öşr, umûmiyetle, aynen tediye olunur fakat muâdil kıymette diğer bir şey ile de tediyesi müsâittir.

Cizye, zımmînin şahsından istîfâ kılınan bir nevi nüfus vergisidir. Cizye, mükellefin servetine göre 12 ile 48 dirhem arasında mütehavvildir (*değişir*). Akçesiyle âzamîsi 180 ilâ 220 kuruş raddesindedir (*civarındadır*).

Haraç, zımmîlerin temlik veya tasarruf kılıp işlettikleri arâziden alınan arâzi vergisidir. Haraçın miktarı, öşrün zâifiyle mahsulâtın %50’si arasında tahallûf eder (*değişir*).

* Ebu Yusuf (ö. 798), Ebu Hanife’nin öğrencisi olup Abbasi Devleti’nde görev almış bir kadı, müçtehit ve hukukçudur [ç.n.].

²⁴ *Mülteka’l-Ebhur*. [İbrahim el-Halebî (ö. 1549) tarafından yazılıp 1517’de tamamlanan, Osmanlı coğrafyasında yaygınlıkla kullanılan Hanefî fıkıh eseri. d’Ohsson, *Tableau Général*’deki Osmanlı hukuk sistemiyle ilgili açıklamalarını bu kitaptan almıştır ç.n.].

Müslim ve zimmîlerin vergileri, mükellef ahâlinin hüsn-i rızâlarıyla tahsil olunup cebrî muâmeleye cevaz yoktur²⁵.

Devlet-i İslâmiye'ye, içtimâî nokta-i nazardan bakılırsa en ziyâde göze çarpan, Müslim tebaasına müsâvat temin eylemesidir. Devlet-i İslâmiye'de, muvahhitlerin (*tevhit inancını benimseyenlerin*) kâffesi, siyasî ve medenî hukukça yekdiğerine tamamen müsâvîdirler²⁶. İslâm, ne naciliyeti (*soyluluğu*) ve ne de servajı (*derebeyliğini*) kabul eder. Bizzat imamın bile diğer Müslimlerden fazla hiçbir hak ve imtiyazı yoktur.

Vâkıâ İslâm, okumuşlar ile okumamışlar arasında fark görür lâkin âlimlerin bu takaddümü (*önceliği*), onlara mâlûmat ve iktidarlari nisbetinde umûmî hidematlar kapısı açmaktan gayrı hiçbir imtiyaz temin eylemez.

Vâkıâ İslâm cemiyeti, taazzuvunu (*gelişmesini*) müteâkip, eskiden kalma Arap naciliyetini ve husûsiyle Mekke zâdegân heyetini (*aristokratlarını*) bilfiil imhâ eylememiştir. Cemiyet-i İslâmiye, teşekkülü esnasında Kureyş sanâdidine (*ileri gelenlerine*) şiddetle müteriz bulunmuşsa da (*itiraz etmişse de*) ihtidâlarından sonra mütedil davranmıştır. Lâkin hukuken –müttefik-i aleyh olmayan (*üzerinde ittifak edilmeyen*) bir siyasî asldan sarf-ı nazar– hiçbir hak ve imtiyaz bahşeylememiştir. Binâenaleyh İslâm cemiyetine, “ehl-i İslâm için bir demokrasidir,” denilebilir. Buna îtiraz edenlerin istinad noktası, İslâm'ın bazı şartlar dâhilinde esârete müsâade eylemesinden ibâret kalıyor. Fakat İslâm, esirlerin halini pek ziyâde ıslah edip fekkül-rikab (*kölelerin azat edilmesi*) için birçok vesîleler göstermiş, teşvîkatta (*teşviklerde*) bulunmuş olduğundan, o müterizler bile “İslâm demokrasiye meyyaldir (*yatkındır*)” demeye mecbûriyet görüyorlar.

Hukuken müsâvî olan ehl-i İslâm, vazîfeleri cehdde (*yerine getirmekte*) birbirinden farklı değildirler. Düşman taarruzu vakiâ olursa; erkek, kadın, genç, ihtiyar cümle Müslimler, devlet-i İslâmiye'yi müdâfaa ile mükellef bulunurlar. Taarruz bir harp halinde ise sağlam er kişiler cihada gitmekle ehl-i İslâm üzerindeki “farz-ı kifâye” ödenmiş olur. Bu cihetle şerâtin umûmî mükellefiyet kaidesinin aslını vaz' eylediği iddia olunabilir.

Hak ve vazîfece müsâvî Müslümanlar, birbirlerini kardeş tanımaya mecburdurlar. Kur'an “inneme'l-mü'minûne ihvetün” (*müminler ancak kardeşirler, Hucurât/10*) buyuruyor²⁷. Bu asl, Müslümanlar arasında kutlu bir

²⁵ Kadı Cemaleddin, *Siyâset-i Şer'iyye*, s. 96-108. [Kadı Cemaleddin (Cemaleddin Abdullah Efendi, 1844-1901), Osmanlı Devleti'nin Mısır kadılığını yapmış (1891-1901) bir hukukçudur. Akçura'nın andığı eserini ise 1899'da tamamlamıştır, ç.n.].

²⁶ Erkek ve kadınlar arasındaki müsâvat veya adem-i müsâvat (*eşitsizlik*), bahsimizden hariçtir. Zaten şimdiye kadar bu müsâvâtı tamamen temin etmiş hiçbir cemiyet bilmiyoruz.

²⁷ Bu uhuvvet (*kardeşlik*), hicreti müteâkip pek açık göründü. O zaman Hazreti Peygamber, muhâcir ve ensardan ibâret iki sunuf Müslümanlar arasında fiilen uhuvvet-i diniye (*din kardeşliği*) tesis eyledi. Her bir muhâcir, bir ensarın kardeşi oldu ve bu dinî karâbet (*akrabalık*), nesli karâbete galip gelecek kadar kutlu idi. Ernest Lavisse ve Alfred Rambaud, *Histoire Générale du IV Siecle à Nos Jours, Cilt 1*, Armand Colin, 1893, s. 477.

teâvün tevlit eylemiştir (*yardımlaşma doğurmuştur*). Devlet-i İslâmiye'nin vergileri, en ziyâde fakirlerin ihtiyacının tehvinine (*karşılanmasına*) mahsustur²⁸.

Evvelce de arz eylediğimiz vech ile, şerâat-ı İslâmiye, zamanımızda, hukuk-ı umumiye denilen haklardan tafsil ve sarâhat (*ayrıntı ve açıklık*) ile bahsetmez. Bununla beraber şerâatın muhteviyatı tetkik olunursa devlet-i İslâmiye[nin] Müslim tebaasının, hukuk-ı tâmmeyi hâiz-i ehl olduklarına kanaat husule gelir zannındayım. İtikadımca ehl-i İslâm, zamanımızdaki hür devletler ehlinin (Citoyen) hukuk-ı umûmîyesinden kâffesine –yalnız biri istisnâ olunmak üzere– mâliktirler. O müstesnâ ise hürriyet-i kâmile-i vicdaniye hakkıdır. Zirâ İslâm da, bütün edyan (*dinler*) gibi, irtidada (*İslam dininden çıkıp başka bir dini kabul etmeye*) müsâade edemez. Lâkin zımmîlerin hukukî varlıkları, dinî hürriyetleri ve ayin icrâsında serbestîleri temin olunmuştur. İmamın cismânî saltanatını tanıyıp resmî tekâlifi (*vergileri*) tamamen edâ etmek şartıyla, zımmîlere bir nevi idârî muhtâriyet bile bırakılmıştır²⁹.

4

Henüz arz ve beyan olunan İslâm müesseseleri, nazarî (*teorik*) müesseselerden ibârettir. Cemiyet-i İslâmiye'de fiilen tatbik olunmuş müesseseler, bunlardan, hemen daima, hissolunacak derecede farklıdır. İslâm fakihleri, şer-i şerifin ve binâenaleyh şerâatça devlet teşkîlâtının nazariyelerini tedvine uğraştıkları zaman, devlet-i İslâmiye, İslâm'ın siyasî asllarından bir hayli inhiraf etmiş (*sapmış*) bulunuyordu. Vâkıâ devlet-i İslâmiye, saltanat-ı Emeviyye'den itibâren, artık bir hükümdarlar silsilesi eline geçmiştir. Emevi padişahlarının çoğu şerâatın emrettiği hayat sadeliğini, İslâm beytülmalında iktisâtı tamamen unutup Dimeşk'teki (*Şam'daki*) muhtelif saraylarında tantanalı bir sefâhat hayatı geçirirlerdi. Dinî vazîfelerine az ehemmiyet veriyorlardı. Emevi padişahlarının idâre-i hükümetleri gittikçe keyfî ve müstebidâne (*zorbaca*) olur.

Hilâfetin Abbasilere intikaliyle tagayyür (*bozulma*) eksilmez. Sülâle-i Abbasiyye eline geçen devlet-i İslâmiye, avâmî (*halka dayanan*) cumhuriyet olmaktan pek uzaktır. O, şimdi büyük Şark saltanatlarının yerine kaim olmuştur (*geçmiştir*). Abbasiler, yarı Fars olan bir kıt'ayı hilâfet makarrı (*başkenti*) ittihaz (*kabul*) eylediler. Halîfe, geniş sultanlığının her tarafından seçilmiş güzel kadınlarla muhat (*çevrili*), kara ve ak harem ağalarına hidemat ettirerek gayet ziyetli saray ve sayfiyelerde, şehvet ve atâletten ibâret, faydasız bir ömür geçirir: “Artık imam, Resûlullah'ın halîfesine, necip Arap kavminin dinî reisine benzemez. İkamet eylediği mülkün eski sahiplerine, Keldanistan-ı Fars-ı kadîmin kutlu

²⁸ Sürur (*sevinçli*) ve kederli zamanlarında müminler, uhuvvet ve muhâdenet râbitasının (*dostluk bağının*) açık alâmeti olmak üzere, musâfaha (*tokalaşma*) ile mükelleftirler. Fakirlerin ihtiyacının tehvinine sarf olunmak için, bir kimsenin hâcet-i asliyesinden ziyâde kesb-i mal eylemesi bile müstehaptır (*dinen makbuldür*). (Mülteka, İstanbul, h. 1203, s. 21).

²⁹ Devlet-i İslâmiye tebaası gayrimüslimler, yani zımmîler; âdetlerini, kanunlarını, hatta husûsî kazalarını bile muhâfaza edebiliyorlardı. Lavis ve Rambaud, s. 480.

müstebitlerine, mîrası olup ananesini tâkip ettiği Sasani hükümdarlarına müşâbihtir (*benzer*)”³⁰.

Abbasiyye halîfeleri, umûmiyet üzere, müstebidâne [bir biçimde] hükümet-i idâre ederler. Kıymetli atiyelerle (*armağanlarla*) kazanılmış âlimler ve büyükler, saltanat ve ihtişamlarıyla gözleri kamaşmış avam, kendilerine mutîdir (*itaat etmiştir*). İslâm hilâfetinde kuvve-i icrâiye bu suretle mütegayyir (*bozulmuş*) olduğu gibi, kuvve-i teşriîye de içtihat kapısının kapanmasıyla büsbütün muattal kalmıştır (*işe yaramaz hale gelmiştir*). Bilfiil kuvve-i teşriîye halîfenin elindedir. Halîfe, şerîata tevâfuku mefruz (*uygunluğu farz olan*) fakat vakîada, ulemânın itâatinden emin bulunduğu için, şerîattan ziyâde şahsî emellerine göre ısdar olunmuş fermanlarla kanun vaz’ eylerdi. Kuvve-i kazâiye (*yargılama erki*), nazariyatça, şer’e muvâfık vazîfe icrâ ediyordu lâkin vakîada, o dahi gerek büyük kadı olan hükümdarın keyfî irâdeleriyle gerekse kadıların adâletsizliğiyle bozulmuştu. Hâsılı hilâfet, müstebit bir saltanata dönmüştü.

Bununla beraber Abbasiyye hilâfeti idârî müesseseleri, sonradan diğer İslâm devletleri tarafından numûne ittihaz edilmiş olmakla hülâsaten zikirlerini lâzım addediyorum.

Halîfenin yanında veziri vardır. Vezir en yüksek dereceli memur, âdeta ikinci hükümdardır. Vezirlik memuriyeti Farslılardan intikal eyledi³¹. Halîfenin vezirinden başka emrül-ümerâ (başkumandan), hâcib (baş mabeynci), posta müdür-i umûmîsi ve zabtiye nazırı vardır.

Hükümet makarrında divanlar, yani nezaretler bulunur. Nezaretlerin miktarı beştir. Birincisi askerî işlere bakar. İkincisi vergi defterlerini tanzim ve mirî emlâkı idâre eder. Üçüncüsü memurları intihap ve tayin eder. Dördüncüsü hazinenin varidatını tetkik, masârifatını (*harcamalarını*) emreyler. Nihayet beşincisi halîfenin fermanlarını usul-i mûcibince tahrir eder (*kaleme alır*). Bu divanlar, vilâyetler memurlarının fiillerini teftiş ile de muvazzaftırlar (*görevlidirler*).

İslâm memleketleri yirmi sekiz vilâyete münkasımdır. Her vilâyette mülkî ve askerî [açıdan] gayet vâsi, nüfuz ve iktidara mâlik bir emir, yani umûmî vali ile bir posta müdürü bulunur. Posta müdürü pek ehemmiyetli bir memurdur. Vazîfesi, yalnız muhâbere kâğıtlarını mahalline îsal (*ulaştırma*) olmayıp raporlar tanzim ve irsal (*gönderme*) ile hükümet merkezini vilâyetlerin hallerinden dâima haberdar bulundurmak, umûmî valinin yerinde ve yolunda olmayan hareketlerini merkeze ihbar eyleyip durmaktır. Posta müdürü, nüfuz ve iktidarı ziyâdesiyle geniş olan umûmî valiye bir nevi mütekebil sıklet (*dengeleyici güç*) demektir.

Her şehirde hakkı ihkak eyleyen (*yerine getiren*) bir kadı ile, sokak ve pazarlara nezaret, intizam ve âsâyişi muhâfaza, ahz ve îtâda (*alış ve verişte*) hile ve hud’aları (*aldatmaları*) men’, ihtilâfları fasleden (*çözen*) bir mahbes, yani bir nevi zabtiye müdürü mevcuttur.

³⁰ Lavisve ve Rambaud, *Histoire Générale*. T. I. P. 750.

³¹ Vezirlik unvanı ilk defa Abdullah es-Seffâh [Abbasilerin kurucusu ve ilk Abbasi halifesi (ö. 754), ç.n.] tarafından, nazırlarından birisine 132 sene-i hicriyesinde verilmiştir. Muraca, Cilt 1, s. 252.

Halîfe, gönüllü yazılmış askerden mürekkebe, sulh zamanında bile maaş alan dâimî bir ordu tutar. Bu orduya dâhil olabilmek için Müslim, hür, bâliğ (*ergin*), cismen ve aklen sâlim olup askerî tâlîmatı öğrenmiş bulunmak şarttır. Görülüyor ki halîfenin bu ordusu, şerîatın emrettiği müsellağ (*silahlı*) millet hiç değildir³².

Zimmîler, şerîat mûcibince, cemaatçe muhtâriyete, din ve ayin icrâsı hürriyetine mâliktirler. Nasrânîlerin metropolit ve piskoposları, Yahudilerin emîr-i esâretleri vardır.

Abbasiyye sülâlesinin hilâfet makamına geçmesiyle beraber, yukarıda bahs olunan tagayyürlerden (*değişikliklerden*) başka, şer-i şerifin büyük bir siyasî aslı daha bozulur. Devlet-i İslâmiye'nin vahdeti kırılıp iki hilâfet teşekkül eder.

Bu ilk taksimden sonra diğer tefrikalar (*anlaşmazlıklar*) da gecikmez. Üçüncü hicret asrında, Endülüs Emevileri ile Mısır Fatımîleri, yalnız ruhâniyetçe bile Abbasilerin tevfikini (*hilafete uygunluğunu*) tanımaz oldular. Üç adet İslâm hilâfeti vücut buldu. Lâkin Endülüs Emevileri ile Şii Fatımîlerden gayrı, İslâm devletleri, cümleten, Bağdat halîfelerinin rûhânî tevfiklerine riâyet eylerlerdi. “Hakîkî iktidarları rûhânî nüfuza münhasır kalmış olduğu halde, Abbasiyye halîfeleri, Müslüman devletlerinin taht ve taçlarını ellerinde tutuyorlar gibiydi. Bu devletler*, gerek siyaset îcâbıyla gerekse din tesiriyle, yalnız hükümetlerinin teveccühünü değil, hatta resmî unvanı, elkab-ı fâhireyi (*ihtişamlı unvanları*) bile, Abbasiyye halîfelerinden ahz ve telakkîyi, şerefe medar (*vasıta*) addeyliyorlardı”³³. İslâm memleketlerinin bu kısmında halîfenin şahsı muhterem, âdeta mukaddesti.

Abbasiyye hilâfetinin muazzam heykelinin parçalarından mütehaddis (*meydana gelen*) küçük devletlerin kâffesi; kıyamlar, isyanlar, vilâyet valilerinin, asker âmirlerinin, mümtaz kölelerin pronençih miyentuları [?] ile tecezzî ve tecemmu ederek (*dağılarak ve toplanarak*)³⁴ dâimî hareket üzre bulunurlardı. Aralarında harp ve kavga hiç eksik olmazdı. Bazıları kuvvetlenir, bazıları zayıflardı. Eskileri parçalanıp yerlerine daha yenileri, ikinci teşkilâtın olanları zuhur eylerdi. Birinci ve ikinci teşkilattan devletlerin** çoğunu Türkler tesis eylemişlerdir. Osmanlı saltanatı da bunlardan biridir. Osmanlı saltanatı doğrudan doğruya Abbasiyye hilâfeti enkazından vücuda gelmedi. Abbasi vilâyetlerinde tesis etmiş Selçukî saltanatının parçalanmasından doğdu. Bu cihetle Osmanlı Devleti, ikinci teşkilattan bir devlet demek olur.

Medhalin Sonu

Akçuraoğlu Yusuf

³² Halîfenin askeri cesur olmakla beraber, gürültücü ve askerî terbiyeden mahrum idi. Verâset kanununun yokluğu, tahta namzet olanlar tarafından askerin satın alınmasına yol açıyordu. Romalıların “donavitum”u (cülus bahşişi) burada dahi meşhuttur.

* O dönemde Abbasi Devleti'nin bulunduğu coğrafyada hüküm süren Selçuklular, Samaniler, Saffariler, Gazneliler vb. devletleri kastediyor [ç.n.].

³³ Muraca, *Cilt 1*, s. 233-234.

³⁴ Nisbeten yeni olan bu tâbiri, ilk defa, mezkûr asrî (*çağdaş*) isyanlara tatbik eyleyen, müverrih Murad Beydir [Mizancı Murad (1854-1917), Jön Türkler'in önde gelen isimlerinden gazeteci, tarihçi ve yazar, ç.n.].

** Akçura Abbasi topraklarında kurulan Selçuklular, Gazneliler gibi devletleri “birinci teşkilattan devletler”, bunların yıkılmasıyla kurulan devletleri de “ikinci teşkilattan devletler” olarak adlandırıyor [ç.n.].

KAYNAKÇA*

- Akçura, Yusuf, *Sürgünden İstanbul'a Dârülhilâfet Mektupları*, yay. haz. İsmail Türkoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Akçura, Yusuf, *Türk Yılı 1928*, haz. Arslan Tekin ve Ahmet Zeki İzgöer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009 [1928].
- Carpini, Plano, *Moğolistan Seyahatnamesi: 13. Yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya Yolculuk (1245-1247)*, çev. Ergin Ayan, Kronik Kitap, İstanbul, 2019 [1598].
- Demolins, Edmond, *Comment La Route Crée Le Type Social?*, Firmin Didot, Librairie de Paris, 1901.
- d'Ohsson, Ignatius Mouradzea, *Tableau Général de L'Empire Ottoman*, L'Imprimerie de Monsieur [Firmin Didot], Paris, 1787-1820. [*İmparatorluğun Meşalesi: XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Görünümü*, yay. haz. Carter Findley ve Günsel Renda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002].
- el-Cürcânî, *Tarîfât*, çev. Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul, 1997 [?].
- Emir Ali, Seyyid, *The Spirit of Islam*, W. H. Allen & Company, Londra, 1891 [*Ruh-ı İslâm*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ünsal Yayınevi, İstanbul, 1979].
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.
- Halebî, İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, çev. Mehmed Mevkufatî, Bulak Matbaası, Kahire, 1840. [*Mülteka*, çev. Ahmed Davudoğlu, Sağlam Yayınları, 2000].
- Kadı Cemaleddin [Cemaleddin Abdullah Efendi], *Siyâsetü's-Şer'iyye Fî Siyâdeti'r-Râ'i ve Sa'âdeti'r-Ra'iyye*, Matbaatü'l-Meârif, Kahire, 1901. [*İslâm'da İdârî Siyaset: Yönetenlerin Hakimiyeti ve Yönetilenlerin Saadeti*, yay. haz. Abdülkadir Kabakçı ve Erol Bayraktar, Hira Yayınları, İstanbul, yayın tarihi belirtilmemiş].
- Karal, Enver Ziya, "Ön Söz", *Üç Tarz-ı Siyaset içinde*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara.
- Lavissee, Ernest ve Rambaud, Alfred, *Histoire Générale du IV Siecle á Nos Jours Cilt 1-2*, Armand Colin, 1893. [*Tarihi Umumi*, çev. Ali Reşat vd., İstanbul Matbaası Amire, 1926].

* Çeviren tarafından hazırlanmıştır.

Röportaj:

Orhan Koloğlu ile Tarih ve Tarihçilik Üzerine Söyleşi

İbrahim ŞİRİN*

orcid/0000-0002-1177-6651

Türk basınının en çok kitap yazan adeta zamanımızın kırk beygir gücünde yazı makinası Orhan Koloğlu 17 Nisan 2020'de arkasında 90 yılda 90 kitap 100 bildiri ve 550 makale yazarak aramızdan ayrıldı. Koloğlu hoca ile tanışmamız onun 2009'da Darıca'da Gazeteciler Cemiyeti'ne ait Huzur evine taşınmasından sonra oldu. Koloğlu'nun daha iyi çalışmak amacıyla çıktığı huzurevi ulusal basında yankı buldu. Meraklı iki öğrencim söz konusu gazete haberinden bahsedince Darıca'ya gidip ziyaret ettim. Koloğlu 15 bine yakın kitap ve on binlerce vesikayı İzmir Kent Kitaplığına bağışlamış, yazmak istediği konulardaki kitap ve evrakını ise

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sirinibrahim@gmail.com

huzurevine taşımıştı. Ben huzurevine gittiğimde 3 kitap daha yayınlıyarak kitap sayısını 60'a çıkarmıştı. Deniz'e nazır genişçe bir odada yazmayı düşündüğü kitapları yazdıkça çıkan evrakı Kocaeli Üniversitesi Tarih Bölümü'ne bağışlamaya karar verdi. 2010 tarihinden ölümüne kadar 10 yıl boyunca Orhan Hoca ile sürekli görüştük. Bu görüşmelerimiz sırasında hocayı ziyarete gelen tarih öğrencileri ya da çevre okullardaki lise ve orta okul öğrencilerinin hocayı ziyaret ettiğine tesadüf ettim. Ölümünden iki ay önce son görüşmemiz sırasında kendisi ve ailesine ait evrak dolusu çuvalları verdi. Evrakları verdikten sonraki sevinci, sevinçten çocuklar gibi oynayışını hiç unutamam. Koca bir yük üzerinden kalkmış gibiydi. 90 Yıllık ömrünü boşa geçirmemiş, kendi ifadesiyle manyaklık düzeyinde çalışmış, üretmişti. Orhan Koloğlu'nun evrak-ı metrukesinin dijital bir arşive dönüştürülüp araştırmacıların hizmetine sunulması için arayışlarım devam etmektedir. Bu 10 yıllık zaman aralığında Orhan Koloğlu ile yaptığımız söyleşiyi yaşarken yayınlamak fırsatım olmadı. Sohbet sırasında ziyarete gelen öğrencilerin sorularını sabırla cevapladı. 90 yıllık ömründe 90 kitap yazmış duayen tarihçi Orhan Koloğlu'nun tarihe, olaylara bakışı, yaklaşımı tarihçi olmayı seçen genç kuşaklar için yol gösterici olacağı düşüncesiyle yayınlamayı uygun buldum.¹

¹ Orhan Koloğlu ile Barış Doster, nehir söyleşi yapmış ve 2009 tarihinde Orhan Koloğlu Bilimsel'den Medyatik'e Tarih başlığı ile yayınlamıştır.

İBRAHİM ŞİRİN: Tarihe merakınız nasıl başladı?

Benim tarihe merakım gazetecilikten başladı. Bundan altmış iki yıl kadar önce Bab-ı Aliye’de on sekiz on dokuz yaşında bir çırak olarak, muhabir olarak başladım. Tabii hiçbir şey bilmeyen bir çocuktum. Gayet normal. Ama o zaman mektep falan da yoktu. Üniversitede basın eğitimi de. Usta çırak ilişkisi vardı. Ustalarım daha çok benim yeteneğimin yazı toparlamak ve yazmak olduğunu fark etmişler. Bu yüzden beni muhabirlikten yazı işlerine yönelttiler. Oradaki işim gelen haberleri toparlamak vesaire idi. Yalnız düşünün ben başladığım zaman demokrasi başlamıştı ve demokrasi içinde o zamana kadar söylenmeyen lafların hepsi birden söylenir hale gelmişti. Ben eğitimimi özellikle tek parti dönemi içerisinde görmüştüm. Ve o da tek bir görüş aktarıyordu. Normal. Gayet tabii devrim anlayışı. Demokrasiye geçtiği zaman çoğulcu olur. Herkes açık açık istediğini söyler. Normal, ancak söylenenler ne kadar doğrudu. Çünkü gazeteyi idare ediyorsunuz. Genç bir adamdım. Tartışanlarda hem tek parti dönemini yaşamış daha da enteresani ondan evvel Osmanlı’nın son dönemini, İttihat ve Terakki dönemini, Abdülhamit’i yaşamış insanlar idi. Hepsi bir şeyler söylüyorlar. “Sen o zaman ne yapmışsın, sen ne demiştin” diye. Bende güya bunları objektif biçimde halka yansıtacağım gazetede. Doğruyu mu söylüyorlar yalan mı anlayamaz oldum. Çünkü birisi bir şeyler söylüyor ötekisi onun yalan söylediğini söylüyor. Bugün de çok rastlanan bir durum bu. Politikacılar arasında demediğini de dedirtiyorlar böyle bir ortamın içinde. O zaman fark ettim ki eğer gazeteyi yöneteceksem , yani kamuoyunu bilinçlendireksem bunun için geçmişi de bilmem lazım. O zaman çok gençtim. Dolayısıyla birazda ailemden gelen bazı durumların etkisi vardır. Hem babam hem büyükbabam İstiklal Savaşı’na katılmış, mahkûm olmuş, kaçmışlar. Ankara’ya sığınmışlar. Bunun gibi bir sürü şeyleri var. Haklı oldukları yerler var. Düşünün o mücadelelere katılmışlar. Bir de çok garip bir durumdur ve bu beni çok etkilemiştir. Büyükbabam emekli olmuştu. Amatör olarak çok büyük keyifle fotoğraf çekerdi ve evde de banyosunu yapardı. Konya’da idik. Ben ilkokul öğrencisiyim dokuz yaşlarında. Halkevi’nden Konya’nın bütün tarihi resimlerinin çekilmesini istediler. Büyükbabamda kabul etti. Ama bana verilen görev çok enteresandı. Mezarlıklara giderdik biz. Mezar taşlarındaki kitabelerin fotoğraflarını çekecekler. Ancak biliyorsunuz taşlar tahrip olmuştur ya da dümdüz gri anlaşılmaz. Benim işim o kitabeleri boyamaktı. Tabii dokuz yaşındaki çocuk ne yaptığını bilir mi? Ama çok dikkatli olmam gerekiyordu. Çünkü öyle her tarafını boyamak değildi. Hiç anlamadığım Arapça yazıları falan. Yalnız beni gerçekten etkileyen o her bir mezar taşının karşısında büyükbabamla yardımcısı Gaffar Hocanın ikisinin bazen saatlerce tartışması olmuştu. Yazı şu mu veyahut değil mi, bu adam kimdi, ne yaptı vesaire gibi. Tabii dokuz yaşındaki çocuk ne anlar, hiçbir şey anlamaz. Ama demek ki bir mezar taşı bu kadar önemli olabilir fikrini ben oradan kafama yerleştirdim. Sonradan ben hiç mezar taşı arayan adam olmadım ama tarih merakı geldikçe anladım ki çok daha başka türlü geçmişe bakmak lazım.

İBRAHİM ŞİRİN: Ölüm ilanları toplamanızla anlattığınız bu mezar taşlarının alakası var mı hocam?

Evet ölüm ilanlarını da topladım. Çünkü zannedildiği gibi sadece ilahi bir teşekküller vesaire değil bayağı bilgiler var. İtiraf var yahut suçlamalar var. Mezar taşları bir belge. Şaşılacak bir şey. Bu sizler içinde ders olacak bir durum. Şimdi gazetecilik yaptım ve genç bir adam olarak da hızlı ilerlemişim. Yazı işleri müdürü olmuşum. Önemli böyle ama hiçbir şey bilmiyorum. Tartışmaları düşünün. Demokrasi gelmiş, eski dönemin tartışmalarını getiriyorlar ve benim hiçbir şeyden haberim yok. Ha, o zaman anladım ki eğer tarihçi olarak değil gazeteci olarak görev yapacaktım, en azından tek parti döneminin öncesini de bilmem lazım değil mi? Osmanlı Devleti'nin sonu ne olmuş onu öğrenip bilmem lazım. Ve tamamen kendi boş zamanımda, kitaplar alarak o dönemi okumaya başladım. Fakat fark ettim ki sadece Osmanlı'nın son dönemi yeterli değil. Yani İttihatçılar neler yapmışlar. Tamam batırdılar devleti savaşa sokarak anladım da acaba hep mi İttihatçılar suçlu idi onu araştırmak lazım. Bu sefer Abdülhamid'i araştırmak demekti. Abdülhamid tam bir diktatör. Hele o zamanki imajı büsbütün kötü. Baktım biraz araştırınca Abdülhamid hiç öyle zannedildiği gibi gerici merici değil. Kadın eğitimini Abdülhamit başlatıyor. Teşvik eden adam o. En çok modern eğitim kurumu onun zamanında kuruluyor. Sonra çok tuhaf bir şekilde ben hiç Mason olmadığım halde Masonluk üzerine çalıştım. Ama burada Abdülhamid'in etkisi var. Abdülhamid'de Mason değil ama o dönemdeki mason baloları sultanın yani Hamidiye Marşı ile başlanmış. Başyaveri orada bulunur ve Mason hocasına yüz yüz elli altın bağışta bulunmuş. Bu durum çok garibime gitti. Bu adam halife, dine çok bağlı deniliyor falan ama Masona para veriyor. Hayır politika yapıyor adam. Ha, bunları görünce çok başka şeylerin olduğunu, siyasi olarak aşağılamanın dönemlere uygun olduğunu gördüm. Yani İttihatçılar kendilerine göre devrim yapıyorlar. Her devrim istese de istemese de kendisinden öncesini kötüler. Kötülemezse zaten sorarlar değil mi? Kardeşim niye varsın diye değil mi? Abdülhamid'i hayli aşağılamışlar. Halbuki adam müthiş bir diktatör ama son derece modern kafalı bir adam. İdare ediyor. Masonlara da diyor ki hiç politika yapmayacaksınız. O zaman Hamidiye Marşını da söyleyebilirsiniz, parada alırsınız. Ee o zaman Abdülhamid'i anlayınca, ondan önceki peki nasıldı? Tanzimatçıları anlamak gereğini fark ettim. Öyle ya Tanzimat ile başlayan bir değişme var.

Tanzimat'ı anlamak deyince daha öncesine gitmek lazım geldi. Klasik Osmanlı neydi? Niçin Tanzimat'a ihtiyaç hissedildi? Dikkat edin burada sizler için gerekli bir yenilik bakışı anlatmaya çalışıyorum. Oturdum ve ben bunları üniversiteye giderek değil. Çünkü gazetede sabaha kadar bekliyorduk. O zaman ihtilaller falan. Boş saatlerimde ben o dönemi bu bütün konularla ilgili kitaplar okuyarak öğrendim. Tanzimat'tan Klasik Osmanlı'ya geçtim. Hatta Eski Türkçeyi öğrendik. Klasik Osmanlı'dan İslam'ı anlamazsınız. İslam'ı anlamaya gelince işin içine Arapça karıştı. Onu da öğrendik. Ama burada çok önemli bir şeyi fark ettim. Arap kaynaklarına da giderekten Hz. Peygamber zamanı İslam'ı ile hemen ondan sonra gelen Emeviler İslam'ı son derece farklı. Büyük bir fark var yani hiç alakası

yok. O zaman Hz. Peygamber zamanı İslam'ı değerlendirirken yahu peki ne yapmıştı bu Avrupa'nın kültürünü öğrenmek gerektiğini anladım. Ben bunları o zaman uzun yıllar boyunca teker teker tamamlayarak bir yere vardım. Ama bunun sonucunda da gazetecilikten biraz atıldım. Çünkü bunlarla uğraşınca gündelik politikadan uzaklaşıp ciddi bakmaya başlıyorsun, olmuyor. Bugünde birçok örneğini görüyorsunuzdur gazetelerde. Her neyse ama siz tarihçi olacaksınız. Dolayısı ile tarihin asıl işine geleceğim.

Geçmişle bağlantıyı çok iyi bilmek lazım. Yani aslında tarih bugünü anlamanın en önemli aracı. Bugünü anlamanın ve yarına çok uzun değil kısa bir süre için bakmanın aracı. Yalnız bunun içinde geriye doğru çok uzun bir süreye bakmanız lazım. İmkansız bir örnek vereceğim. 1914 yılında Avusturya veliahdıyla karısını bir Sırp öldürür. Ve arkasından Birinci Dünya Savaşı çıkar. Otuz kırk milyon insan ölür. Bütün dünya allak bullak olur. Avrupa harabeye döner. Yahu iki insanın öldürülmesiyle bu mümkün mü? Nihayetinde o adamı asarsın falan. Hayır bütün dünya neden? Çünkü bu olayın arkasında yüz senelik geçmiş var. Taa Napolyon zamanına dikkat edin. 1914'te oluyor, Napolyon ile hesaplaşma 1815 tam yüz sene önce. Çünkü Napolyon Fransız ordularının başında İspanya'yı, İtalya'yı, bütün Lehistan'ı, Hollanda'yı, bilmem Moskova'ya kadar her tarafı işgal etmiş, Avrupa'yı birbirine katmıştır. Avrupa birleşip onu yener. Ondan sonra Avrupa'da müthiş bir korku başlar. Bir daha buna benzer bir olay olursa mahvolacaktır. Dolayısıyla Avrupa'nın içinde İttifaklar oluşur. Özellikle bu tür paylaşmalara gidilmemesi için. Ve Osmanlı'nın ömrünü uzatması bu sayededir. Şimdi bakınız çok garip bir şeyler çıktı ortaya. Ha bu arada kendi aralarında ittifaklar vardır. Avusturya ile Almanya, İtalya birleşir. İngiltere ile Fransa birleşir. Sonra Rusya'yı katar. Derken bir veliahdın öldürülmesi ile dünya savaşı çıkar. Çok dikkat edin. Sonradan da belgeler çıkmıştır ortaya. Çok enteresan. Sırplıyı veliahdı öldürmeye gönderen Sırp istihbarat teşkilatının başındaki adamdır. Ve Avusturya hesabına çalışmıştır. Ya bu kadar karmakarışık bir durum. Dolayısıyla sakın tarihçi olarak bir olaya tek gün olayı olarak bakmayın. Aynı şeyi söyleyebilirim. Bizim Cumhuriyetimizle ilgili her şey 19 Mayıs 1919'da mı başladı. Hayır. Tanzimat olmazsa Atatürk de olmaz. Gayet tabii o eğitimden geçecektir. O deneyimlerin üstüne gelir zaten. Yok hiçbir şey düğmeye bastıktan sonra olmamıştır. Birazda bugünle bir örnek vereyim. Demokrasiye girdik değil mi? Kaç sene oldu? 45'ten 60 seneye yaklaşıyor değil mi. Olmaz toplumun değişmesi uzun bir süreç. Demokrasi tamam oldu mu? Düğmeye basınca olmuyor değil mi? Olmaz. Toplumun değişmesi uzun bir süreç. O zaman istesenez de istemesiniz de geçmişe ait bugüne yansımaları tam bilmeniz lazım. Bunlar tabii sizler için çok önemli.

Ben acizane Türkçe Osmanlıca dahil yedi dil biliyorum. Avrupa'nın bütün arşivlerini, Amerika ve Arap ülkelerinde de çalıştım arşivlerde. Hepsi bir araya geldikten sonra iyi ki seksen yaşındayım da sağlamım. Ancak bu şekilde tam tahlil yapar hale geldim. Dolayısıyla uzun bir süre alacak bir çalışmaya girdiğinizi kabul etmeniz lazım. Bugün ben hala Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nde ön seçici kurulun başkanım. On on beş senedir. İşte kim iyi bir haber yazdı yahut kim karikatür, makale yazdı onları araştırıyoruz. Gazetelerde gördüğüm tarihle ilgili çok yanlış bilgilerden arşivim var. Bir sürü hikaye uyduruluyor. Dolayısıyla sizin onları tahlil

edebilecek yeteneğe gelmeniz lazım. Biraz diğer mesleklere göre uzun zaman istiyor ama şart. Bunu yaptığınız zaman bir daha da karşınıza kolay kolay çıkmazlar. Şimdi ben acizane çok kendimi övecek değilim. Yalnız şu var. Bazı tezler getirmişimdi ki bunlar sadece Türkiye’de değil, Avrupa’da da kabul edildi. Hatta Gazeteciler Cemiyeti adına çok iddialı tez yaptık. Mesela bizde çok söylenen bir şeydir. Vahdettin haindir. Ali Kemal haindir (o bir gazeteci). Onların tam tersi bir tez. Gazeteciler Cemiyeti adına ben savundum. Çünkü dikkat ederseniz inanılmayacak kadar farklı oluşumlar var.

Bir gün beni televizyona çağırılmışlardı. İşte bu hainlik hikayesinden dolayı Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Sultan Vahdettin ve diğer yanındakiler hep beraber İngilizlere teslim oldular. Şu halde haindirler tezi. Televizyonda ben şunu söyledim. Yahu sizin haberiniz var mı 19. Yüzyıl’da İngilizler Osmanlı’yı beş defa kurtarmışlardır. Şaşırdılar. Sonra bende saymaya başladım. Napolyon 1798’de Mısır’a çıkar işgal etmeye. İngiliz donanması onun donanmasını yok eder. Bu suretle etkisini gösterir. Hani Osmanlı donanması yok ortalıkta İngiliz. 1829’da Ruslar Edirne’ye girerler. İstanbul’a yürüyecekler. Kim durdurur? İngilizler. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ayaklanır. 1830 – 1840 arasında Kütahya’ya kadar ordusuyla gelir. Fransızlardan da destek almaktadır. Kim durdurur? Yine İngilizler. Kırım Savaşı 1854-56 Sivastopol ’da asker çıkartan İngiliz, Fransız’da var ama İngiliz başta bizim askerler yardımcılardır. Açık konuşmak lazım. 1877-1878 savaşında Ruslar İstanbul’a girmişlerdir. Ayastefanos Antlaşması’nı imzalatırlar. Balkanları tamamen dağıtmışlardır. Bizden almışlardır ki oradaki nüfusun çok büyük kısmı Türk-Müslümandır. Onları bize kim veririr? İngilizler. Bu yanlış anlaşılmasın. İngiliz avantacı, sömürgeci, her şeyi yapar. Nitekim Kıbrıs’ı, Mısır’ı falan yürütür. Ama senin yüz sene yaşamanda yardımcı olmuş. Kendi çıkarı doğrultusunda. Ee yüz sene evvel 1856’da Kırım Savaşı’nda Osmanlı Devleti bitseydi Cumhuriyet olur muydu? Dolayısı ile çok daha köklü geriye doğru bakmamız gerekiyor. Bunu ne kadar güçlü bir şekilde yaparsanız o zaman daha iyi bir tahlil olur. Ben bunu söyledim. Vahdettin Osmanlı Devleti’nin başkanı olarak İngiliz donanması karşısına gelmiş. Sarayın karşısının topunu dikmiş ve dünyadaki barışı İngilizler belirliyor. Dikkat edin “üzerinde güneşin batmadığı imparatorluk” deniliyor. O zaman dünyanın en büyük gücü.

Eee, bunun karşısında Vahdettin ne yapabilir. Bir de şu var. Vahdettin dediğiniz adam elli yedi buçuk sene sarayda kapatılmış zavallının biri. Abdülhamid gibi bir adam, adama politika yaptırır mı yahu. Adamcağız hiçbir şey bilmiyor. Birden padişah oluyor dört beş ay sonra Osmanlı teslim oluyor. Herkes “padişahsın kurtar” diyor. Neyi kurtaracak? Barışı İngilizler yapıyor. Tabi ki onlarda anlaşma yolunu arıyor. Dolayısı ile biz değerlendirme yaparken geriye yönelik uzun bir süre. Uzun dönem anlayışını mutlaka yerleştirmemiz lazım. Öyle kısa dönemde farz edelim ki Atatürk dedi ki, Vahdettin dedi ki. Şimdi İstiklal Savaşı döneminde Saray, Ankara Meclisi’ndeki herkesi hain ilan etmiştir. Ankara Meclisi de karşı tarafı hain ilan etmiştir. O dönem şartlarında çok doğal bir durum. Ama bunu bugüne taşıma hatasına düşülmemelidir. Bu o dönemin şartlarıdır. O dönemde kalır. Elli yedi buçuk sene sarayda hapsedilmiş bir adam ki ülkeyi kurtaramaz. Kim kurtarır

Atatürk kurtarır. Çünkü cepheden cepheye koşan, her tarafından kurşun geçen, yanındakiler teker teker ölen bir adam bunu yapabilir.

Bu gerçeklere daha objektif bakmak gerekir. Bunun bir tek şartı var. Siz olayları değerlendirirken bir uzun süre mantığına mutlaka geleceksiniz. Kökenini bulacaksınız. Hakikaten Atatürk'e bile bakarsanız en büyük tarafı nedir. Muazzam bir tahlil kabiliyeti var. Dönemindeki yazılanların hepsini okumuş bir adam. Mesela çok basit 1928 Harf Devrimi deniliyor değil mi. Yahu 1870'den beri Harf Devrimi kavgası Osmanlı'da var. Yani daha da önemlisi bizden evvel Arnavutlar kabul ediyor. Azerbaycan kabul ediyor. Dolayısıyla olaylar tam iyice değerlendirilmeli. Bir başka konu daha var benim üzerinde durduğum. Mesela yine bizdeki laikliğin dinsizlik olduğu gibi garip laflar söyleniyor. Bu Osmanlıyı hiç bilmemek demektir. Osmanlı bütün İslam toplumları içinde dini kesimi devlet memuru haline getiren tek devlettir. Şaşılacak bir şeydir. Bütün kadılar vesaire devlet memurudur ve aylıklıdır. Bu ne demektir? Osmanlı politikasına uyacaklar. Osmanlı'da dikkat edin "devlet" hatta bugün bile devlet lafı konuşuluyor.

Osmanlı'nın en büyük tarafı devlet kavramıdır. Devlet Osmanlı için kullanılmıştır. Çünkü her görevli politikaya uyacaktır. Mesela Osmanlı'da II. Mahmut'a kadar falan şeyhülislamılar divana katılamazlar. Hayır politikaya katılamazlar. Onlardan din çerçevesi içinde görüş istenir. Ama kararı devlet verir. Divan verir. Yine bir başka örnek vereyim. Abdülhamid için olmuştur bu. Abdülhamid zamanında bir İngiliz misyoneri, Alman'da İngilizler için çalışıyor. 1878 yılına ait bir olay. İncil'i Türkçeye çevirmiş ama tabii terimleri tam doğru kullanamıyor. Korkuyor yanlış yapmaktan. Bizim Diyanet İşleri diyelim içinden bir memur bir hocayı bulmuş, o düzeltecek onu. Bu öğreniliyor. Basında müthiş tartışmalar oluyor. İngilizler de tabii kendi alanlarında düşünün. 1878 antlaşması yeni yapılmış. Bir İngiliz'e mahkumsun. Bu ortamda bastırmak istiyorlar. Şimdi karar verilmiş. Böyle bir din adamı idam edilir diye. Abdülhamid ne yapıyor. Adamı alıyor. Politik bir şey olmasın diye. İşte bakın devlet anlayışı. Sakız adasına sürüyorlar, İngiliz koruması altında. Şimdi bizde Atatürk dönemi laikliği aldığımız zaman çok açık bir şey var. Bizim Diyanet İşleri devlet dairesi değil mi? Nasıl dinsizlik oluyor bu. Fransız yöntemi tamamen ayrıdır. Fransa kendi başına bir kurumdur. O ayrı bir durum. Bizde Osmanlı yöntemi aynen devam etmiştir. Dolayısıyla siz tarihçi olarak bunların karşısına çıkacak bilgiye sahip olmalısınız. Ha bu da açık söylemek lazım geçmişin içeriğini bilmeniz gerekiyor. Ben tarihle ilgilendiğim zaman kendi dönemimdeki demokrasi tartışmalarını hedef almıştım. Hayır sonradan anladım ki bu hiç tamam değil hepsini bilmek lazım. Ben mesela 19. ve 20. yüzyıl uzmanı olarak tanınıyorum. Ama bu bundan öncesini bilmemek değildir. Yalnız bundan öncesine gidilirse çok iddialı konuşmam ama işte bu kadar biliyorum derim.

ÖĞRENCİ: Hocam o zaman tarih için şöyle diyelim. Bizim tarihimiz neden hiç gerçek anlatılmadı şimdiye kadar?

Peki şöyle bir şey var. Kabul etmek lazım deminde bahsettik. Her devrim doğal olarak kendisinden önceki dönemi iyi değildir diye anlatmak zorundadır. Aksi halde devrim olmaz aslında. Düşünün Fransa’da devrim beş defa cumhuriyet olmuş. İmparator geliyor, kral geliyor. Devrimler doğal olarak kısa süre yaşar. Toplumların hafızasını birden silemezsiniz. İmkansızdır. Bunu kabul etmek lazım. Sizin babanızdan, büyükbabanızdan dinlediğiniz hikayeler vardır. Eee devrim zaten bir nesil sürer. Ondan sonra bir yerine oturma. Fransızların dediği bir restorasyon devri var. Eskinin hatırlanması. Bu olacaktır. Bizde aynı durumu yaşıyoruz. Doğaldır. Haa ama dikkat ederseniz ne kadar eskiyi hatırlamakta olsa istese de istemese de devrimle gelenler köklü kalıyor. Türkiye’ye bakın Cumhuriyet kalıyor değil mi?

ÖĞRENCİ: Devrimin getirdiği kaldı da tarih onu öğretiyor.

İşte zamanla değişecek bu.

ÖĞRENCİ: Ne zaman değişecek?

Bakın çocuklar. Benim toplumumuza yönelik bir tezim var. Onu daha da genişletiyorum. Bizim toplumumuz acilci. Ne demek olduğunu anlatayım şimdi. Efendim, Osmanlı Devleti zamanında çok muhteşem bir devlet. Ben Avrupa kaynaklarından da çalıştım. 17. Yüzyıl Fransız elçisi bile dünyada bunun eşi yoktur diye rapor veriyor kralına. Zamanında bu kadar muhteşem fakat gerilemeye başlıyor. Özellikle 19. Yüzyıl’da fark ediyor ki dünyanın çok gerisinde. Tanzimat’a giriliyor. Yenileşme. O arada Mustafa Reşit Paşa’nın açıkladığı Gülhane’deki meşhur ferman var. Orada bir laf ediyor ve diyor ki “yüz elli senedir geri kaldık”. Yüz elli sene dediği II. Viyana muhasarasına atfediyor. Ama buraya çok dikkat edin. Beş ile on senede yeni nizamlar, kurumlar getirmek şartıyla bunu aşacağız diyor. Ben onu okuduğum zaman çok şaşırılmıştım. Dikkat edin ben size desem ki beş ile on sene sonra çok zengin olacaksınız bekleyin. Hem de nasıl beklersiniz. Tamam ama toplumsal değişim beş ile on sene içinde olur mu? Batı dünyası kendi orta çağı dediği dönem 5. Yüzyıl’dan ’den 15. Yüzyıl’a kadar, bin senede değişmişler. Sen bir düğmeye basınca değişim olmaz. Peki Mustafa Reşit Paşa hatalı mıydı? Hayır onu söyleyemezdi. Nitekim size desem ki ben on nesil sonraki çocuğunuz çok zengin olacak. Gülersiniz değil mi. Bana ne ya olacak mı olmayacak mı. Beş on sene desem beklersin işte. Geri kaldığını anlamış Osmanlı. Ben o insanlara saygıyla bakıyorum. O geri kalmışlığı aşmak için çabuk gideceğiz diye ve ondan sonra da gelen bugünküler de dahil bütün yöneticilerimiz... Unutmayın Batı dünyası da anormal hızla gidiyor. Biz yetişmek için müthiş çabalıyoruz da yetmiyor ki. En basitinden

bir bilgisayar çıkardılar. Allak bullak ettiler. Dolayısı ile bu aceleciliğin içinde biz her türlü şeyi söylüyoruz. Mesela Prens Sabahaddin 1900'lerin başında serbest piyasaya gireceğiz diyor. Kapitülasyonlar varken diyor dikkat edin. Kapitülasyonları olduğu bir yerde serbest piyasa ekonomisi olur mu? Herif zaten hâkim senin piyasana. Anlatabiliyor muyum? Bizim aceleciliğimiz bu. Demokrasiyi isteriz dediler, demokrasiye girdik. Hepsini deneyeceğiz. Yalnız Batı dünyasının bin senede yaptığı değişimi zannettiğiniz gibi bir düğmeyle değiştiremezsiniz. Onun için bu değişimi siz tarihçi olarak değerlendirin. Bu değişimler doğaldır. Yavaş olacaktır. Bunalımlı karşılıklı çekişmeler olacaktır. Hiç çaresi yoktur.

ÖĞRENCİ: Hocam modern tarih için ne diyorsunuz? Modern tarih var mıdır? Yoksa tarih hep tarih midir?

Özellikle Amerikan tarihçilerinin bir kurumu vardır. Bizim Tarih Kurumu gibi. Onların her seneki toplantılarında genel başkanlarının sunduğu bir rapor vardır. Bu yüz küsur senedir devam ediyor. Her sene çıkan o raporları yayınlamışlardır. Ben hepsini taradım. Şimdi Amerikan'dan bakarsak olaylara ki bu tarihin sonu tezleri oradan geldi. Amerika'dan geldi. Amerika'nın kendi tarihi yok. Amerika'da ki tarihin oluşması için en başta İngiltere'de hapishanedeki adamları gönderdiler. Ve birbirlerini yiyerek. Oradaki Kızılderilileri tam temizleyerek vesaire. Şimdi bu adamın tarihi pek fazla yok. Dolayısıyla onlar tarih olmasın diye içlerinden çıkar. Ama şu kriz sırasında 1929 krizini hatırladılar. Ne tuhaf. Çünkü neden hatırladılar, geçmişi öyle kolay silip atamazsınız. Haa, bunlar dünyayı uyutma oyunları. Çünkü neydi 90'larda hatırlayın, Sovyetler Birliği daha bitmemişken Amerika dünyada kendini tek başına ilan edemiyordu. Ama Sovyetler dağılır dağılmaz işler değişti. Bu tarihiyle oynamaktır. Bu oynayanları çok bulacaksınız. Tarih yok diye bir şey yoktur. Tarih hep olacaktır. Dediğim şu, krizde dahi adamlar oturdular 1929'da neler olmuştur, devlette varmış diye ortaya çıktılar.

ÖĞRENCİ: Hocam bu değişim zaman alacak dediniz. Peki bu değişimin önündeki engeller ne ve ne için bu engeller?

Engeller, Şimdi şöyle başlamak lazım. Osmanlı Devleti'ni büyük devlet yapan özellikle başlangıç dönemindeki ekonomik yapıdır. Mesela Avrupa'da feodalite hakimdi. Köylü hiçbir şey elde edemiyordu Bütün mal mülk feodallerindi ve özgürlüğü de yoktu köylünün. Osmanlı Balkanlar'a girdiği zaman Hristiyan reayadan vergiyi son derece düşürmüş olması meşhurdur. Son derece düşürmüş ve köylüyü serbest bırakmış o ağaları tasfiye etmiştir. Balkanlar'ın yüzde altmışının Müslümanlaşması o sayededir. Şimdi sen daha iyi adımlar atıyorsun ama Osmanlı bunun yanına çok önemli bir şey daha koymuştur ki bu 1838 antlaşması ile serbest piyasayı açtığımız zaman bile devam eder. Bütün fiyatları

Osmanlı kendi sistemiyle hesaplar. Hem serbest piyasayı kabul ediyorsun hem de narh sistemini kullanıyorsun. Haa, bu o piyasaya uymadığını gösterir. Zaten şu da var. Osmanlı'nın en üst Kanuni Dönemi'ni de alsanız ticareti Venedikliler, İtalyanlar falan yapıyordu. Biz İslam'dan gelen bir anlayışla ticari mekanizmayı devletin kontrolünde tutan bir yapıdaydık. Haa, serbest piyasa kazandı. Ama serbest piyasa nasıl kazandı? Avrupa Amerika'yı, Afrika'yı, Asya'nın güneyini soydu. Soyduklar ve enteresanı şudur. Mesela o soydukları gemiler gelir ve Fransız, İspanyol, İngiliz limanına girdiği zaman vergi öder. Yasal yani. Nesi yasal, soygunun Şimdi böyle bir sistemin içinde kendi ülkesinde yasal. Serbest piyasa böyle oturdu. Sen şimdi serbest piyasayı kurmaya gidiyorsun kendi ülkende. Kimi soyacaksın? Anlatabiliyor muyum? Şimdi biz tabanı olmayan bir mekanizmaya giriyoruz. Peki ne ile? Sanayin var mı? Yok. Bütün sanayin dışarıdan geliyor. Dışarıdaki makine yenilendi ve seninkiler atılıyor. Sermaye yok. Peki burjuva sınıfın var mı? Yok.

Japonlar ile bir tartışma yapmıştık bir seminerde. Japon tarihçilerde geldi konuşuyoruz vesaire. O arada aklıma geldi. Aynı zamanda 1850'lerde bizde Tanzimat başlarken Japonya'da da Meiji restorasyonu başlamıştı. Aynı dönemde modernleşiyoruz. Bu nasıl oluyor. Onlar dünyanın ikincisi falan oluyor. Bizde en arkadayız. Birden aklıma geldi. 19. Yüzyıl. ortasında Japonya'da okur-yazarlık oranı kaçtı diye. Ben kabaca söyleyeceğim 1850 yılında Japonya'da okur-yazarlık oranı yüzde elli ve kadın dahil. 1900 senesinde yüzde doksan ve sonrasında yüzde yüze varıyor. Kadın-erkek dikkat edin ama. Ondan sonrada buraya geliyorlar. Bizde 1850'lerde yüzde on deniliyor. 1900'lerde de yüzde on ve kadın yok tabi. Cumhuriyete geçtiğimizde de hala yüzde on. Bugün yüzde seksen oldu deniyor. Doğru, takdir etmek lazım bu gerilikten çıkmışız ama yeterli bir eğitim mi? Ben acizane gazeteci olarak köyde dolaşmış bir insanım. Eee oradaki insan. Çünkü okur-yazarlık dediğin zaman her insanı öyle. Sadece şehirli değil. Türkiye'nin demek ki burada daha aşması gereken uzun bir süreci var.

İBRAHİM ŞİRİN: Şunu demek lazım hocam. Tarihte hiçbir şey yok olmuyor. Osmanlı öncesinde bir sistem var. Cumhuriyet geliyor, başka bir sistem geliyor ancak onun zihniyetini taşıyan insanlar yok olmuyor. Bir fırsatını bulduklarında aslında yeniden iktidara gelmenin hesabını yapıyorlar. Yani bizim gelgitlerimizin arkasında da bu var. Aslında öğrenci arkadaşımızın da sorduğu o. Yani ne idi karşılığında diye. Söylemek gereken de bu. Yani yok olmadı. Yok olmayacak da.

Geçmişini unutturamazsınız. Sonra yani geçmişte tabi övüneceğimiz pekala önemli başarılarımız var. Yani doğal bu. Ama bu tarihçi olarak geleceğe yansır değil. Her devrimden sonra bir geriye bakış doğar. Bakın ben size daha başka bir şey söyleyeyim. Sovyetler zamanında ben aşağı yukarı dört beş defa Sovyetlere gittim ki çok iyi tanıyorum. İlk 70'li yıllarda daha yeniyken sonra 2004 yılında gittim. Ağzım açık kaldı. Sovyet rejiminden hiçbir şey kalmamış. Rezalet. Hiçbir şey kalmamış. Haa, bu toplumun ne kadar benimsediğini gösterir. Ben kendi

Cumhuriyetim dediğim zaman Cumhuriyetim hala devam eder. Haa, Geçmişe ait bazı durumları engelleyemezsiniz yani toplumsal hafıza onları getirir.

ÖĞRENCİ: *Şimdiye kadar ortaokul ve lisede gördüğüm kadarı ile bize tarih anlatan hocalarımız hep ikiye bölünmüş durumdaydılar. Yani bir Osmanlı'yı savunan hocalarımız vardı. Birde Cumhuriyet taraftarı hocalarımız vardı. Bende bu bölümü seçerken sanki bir tarafta olmak zorundaymışım gibi düşünmüştüm. Sizce bu bölünmüşlük neden? Neden tam olarak sindirilmiş değil?*

Söyledim çok normal bir şey. Osmanlı'ya yönelik eleştirileri çok doğal karşılamak lazım çünkü bitmiştir Osmanlı. Bugün hala diyorlar Osmanlı yaşıyor diye. Nesi yaşıyor ya seksen sene geçmiş. Bu Osmanlı'yı kötülemek anlamına gelmiyor. Söyledim size Avrupa arşivlerini taradım ve Osmanlı'nın son derece müthiş bir devlet olduğu yazıyor. Hatta Avrupa'da feodalleşmenin yıkılmasını sağlayan Osmanlı'nın ekonomi konusundaki davranışdır. Bunu övmeyecek miyiz?

İBRAHİM ŞİRİN: *Şunu diyelim mi hocam? Tarihçi olmak için her şeyden evvel sevmek ya da nefret etmek duygusuna sahip değiliz. Bu ikisine sahip olursanız yapamazsınız. Aradığınızı bulamazsınız. Buradan arkadaşlara bunu demek mümkün mü? Tarihçi olmak istediğimizde sevmek ya da nefret etmek veya övmek ya da sövmek lüksüne sahip değiliz. Bu artık sizin elinizden alındı. Tarihçi olacaksınız olması gereken bu.*

Demin bir şey söyledim. Türkiye'de en çok hain diye isimlendirilen Vahdettin ve Ali Kemal'i Gazeteciler Cemiyeti adına savundum. Hayır hain demeyi bırakacaksınız. O dönemin şartlarında ne yapmak zorundaydılar. Ben de olsam ne ederdim. Ben de aynı şeyi yapardım. Geçenlerde Murat Bardakçı'nın arşivi var. Bir kitap çıkarmış da bana yolladı. Orada bir belge var. Düşünün İngilizlere karşı I. Dünya Savaşı'nda Almanlar ile iş birliği yapan İttihatçıların baş sadrazamı Talat Paşa. Düşünün İngilizlere karşı savaş açtırıyor falan derken Osmanlı İmparatorluğu'nu batırıyorlar. İstanbul'dan kaçıp Almanya'ya sığınmış. Almanya'da iken yazdığı mektup orada belge olarak kullanılmış. Ben onu bilmiyordum yeni öğrendim. Hayran kaldım. İngilizlere sonuna kadar düşman olan Talat Paşa kaçtıktan sonra İngiliz başkanına mektup yazmış. Kendisi yazmış. Yazdım mektubu diyor. Türkler ile anlaşın size çok müteşekkire oluruz diyor. Peki Vahdettin'e niye kızıyoruz. Anlatabiliyor muyum? Hain main lafını bırakacaksınız. Objektif bakacaksınız. O dönemin şartlarında nasıl davranılabiliirdi? Bugün ben de çok rahatlıkla İstiklal Savaşı öyle olmazdı diyebilirim. Bir örnek vereyim size kendi babamdan. Kırklareli'nde kaymakam. Yunanlılar işgale geliyor. Babam çete kurduruyor, halkla onlara karşı bir savaşmak için ancak kuvvetsiz kalıyor. Hatta açık söyleyeyim bir imam tarafından da Yunanlılara teslim ediliyor. Hapse atmışlar

ve idam edecekler. Zamanında kendisine iyilik etmiş bir Bulgar babamı kadın kıyafetine sokuyor ve bir göçmen arabasına koyuyorlar. Önüne de çocuk beşiği veriyorlar. Üç gün beşik sallayarak İstanbul'a kaçıyor. İnebolu'ya geçiyor. Oradan Ankara'ya gidiyor. Gider gitmez İstiklal Mahkemesi'ne sokuyorlar. Dikkat edin güya bu kahraman. İstiklal Mahkemesine sokuyorlar. Sebebi de şu, Trakya Bölgesi'nde kumandanken Yunanlılara karşı iyi duramamıştı. İdam dahi ettirilebilirdi. Oturup anlatıyor. Soruyorlar falan. Suçsuz olduğunu anlayıp serbest bırakıyorlar. Camiye gittim hüngür hüngür ağladım diyor. Şartların içinde yer almanız lazım. Yoksa bugün kalksam babamın yerine laf etsem olur mu?

Hatta yine bir örnek vereyim. Fransa'ya elçi yolluyoruz. İkamet elçisi 1795'de Morali Esseyid Ali Efendi. Adamcağız gidiyor. Hiç hayatında ne elçilik yapmış ne konuşmuş ne lisan biliyor. Memur olarak yolluyorsun. Niçin yolluyorsun? Fransızları tavluyacak lisan bilmeyen, dış politika bilmeyen adam. Adamcağızın tercümanı da Rum. Rum tercüman canının istediği gibi. Sonradan zaten o Rum tercüman orada kalıyor, idam edilecekti. Çünkü hep hileli haberleri o vermiş. Haa, benim elçim gayet elinden geldiği kadar haberleri veriyor. Napolyon Mısır'a gidecek. Şüphelenmiş, araştırmaya başlamışlar. O tercümanı falan uyutmuşlar. Rapor veriyor bu. Sicilya'ya falan gidiyor diye. Derken bizim sultanın eline geliyor o rapor. Okuyor ama o sırada Napolyon Mısır'a çıkmış. III. Selim o raporun kenarına yazıyor ne eşek herifmiş diye. Şimdi o elçi eşek mi? Hayır adamın hiçbir suçu yok. Dil bilmeyen, hiçbir şey bilmeyen adamı Paris'e gönder, yanına da Rum tercümanı ver sonrada eşek herif de. Olmaz. Dolayısıyla kesin olarak bu damgalamaları kenara atacaksınız. O dönem şartlarından bugüne bakıp değil. Ben arkadaşlara da söyledim. On kitabım var aşağı yukarı. Atatürk'e son derece bağlıyım o ayrı. 30 Ağustos'ta Yunanlıları yeneceğimizi kim biliyordu? Nereden biliyordunuz? Ya yenilseydik? Kim hain olacaktı.

İBRAHİM ŞİRİN: Birazda kahraman olmak sonuca göre. Mustafa Kemal başarılı olmasaydı kahraman olmazdı. İsyancı/ asi olacaktı.

Yani siz tarihçi olarak objektif olacaksınız.

ÖĞRENCİ: Objektif olmamız gerektiğinden bahsettiniz. Ben geçen seneden beri aldığım eğitime göre objektif olmam gerektiğini öğrendim. Bunu da yapmaya çalışıyorum. Fakat genel olarak bizim eğitimimizi görmemiş kişiler bunu bize sorduklarında biz nasıl anlatmalıyız? Yani sanki hiçbir düşünceye sahip olmamış gibi algılanıyorsunuz. Bu neden kaynaklanıyor? Türklerde iki şey görebiliyoruz. Birincisi bağımsızlık elden gidiyor. İkincisi ise din elden gidiyor. Mesela günümüzde birçok toprak satın alınıyor Güneydoğu'da falan. O zaman izin verilmiyordu. Şimdi neden böyle bir durum var?

Yapısal değişimlerin doğal sonuçları. Sevr'de Şu kadar cık yer bırakılmıştır. Sultan İstanbul'da oturacak ama yurdun işgal altında. BitmiŐsin yani. Adam bunu kurtaracak ama kurtarıırken en önemli Şey ne? Kapitülasyonlar. Ve dikkat edin Lozan Barışı'nın tartıŐmalarından en önemli konu kapitülasyonlar. Hatta Musul'u kaybetmemizin sebebi kapitülasyonlar. Vay Atatürk vermiş, diye gazel atılmış. Ben bu konuda araştırma yaptım. 30 Ağustos 1922'de zafer kazanılacağını nereden biliyorsunuz? Kim garanti ediyor? Hiçbir Şey. Bir haftada gezilere baŐlansın diyor. Bunu söylemek bile bir Şey. Muazzam bir Şey hakikaten. Mudanya'da yürüyelim İstanbul'u alalım. Ha Atatürk neden duruyor. Lozan'da gıcık olan bir durum var. Bakınız sonradan Atatürk'e karşı çıkan Rauf Orbay. Rauf Orbay Mecliste diyor ki, Maliye Bakanı Hasan Saka'ya söylüyor. Cepteki paradan başka paramız kalmadı. Yürüyecek halimiz kalmadı. Askerimiz bitmiŐ durumda. Mecliste buna karşı çıkan kim. Bir tanesi ne diyor biliyor musun? Biz yüz sene daha harp ederiz. Zabıtlarda var. Gazel değil bu. Öbürü Musul'u bırak diyor. Bağdat bizimdir. Bağdat'ı alalım diyor. Bir baŐkası da o sırada İngiliz uçakları Doğu Anadolu'da Kerkük bölgesinde falan uçuyorlar. Neden bizim uçaklarımız yok diyor. 1922 yılının ilk evresinde uçak bulacaksın, İngilizler ile harp edeceksin. Anlatabiliyor muyum? İŞte burada her toplumda Şaşkın bir zaman olur. Atatürk orada ısrarla barış diyor. Bakın size başka bir örnekle ne kadar haklı olduğumu göstereceğim. Musul'u veriyor açık konuşmak lazım. Ama onu da tezgaha bağlıyor. Uluslararası mahkemede 1937 yılında Paris'te bir kitap çıkıyor. Yanılmıyorsam Cezayirli bir Müslüman yazmış ama Fransızca. Kitabın adı "Allah Büyüktür". Orada Atatürk'ü müthiş görüyor falan. Atatürk'ün bir baŐarısızlıđı var diyor. Musul'u kaybetmiŐ. İki nokta koymuŐ. Allah büyüktür ama petrol daha büyüktür. Evet petrol bugün dahi önemli değil mi? Çünkü 19. Yüzyıl sonunda petrol keŐfedilmiŐ ve o zamandan beri onun savaşı yapılıyor. Şimdi sen bunun tamamen dışında gazel atıyorsun. Bağdat'ı alırım falan. Bunu Atatürk'ün hatıralarında da görüyoruz. İŞte aradaki farkı görün.

ÖĞRENCİ: Hocam Şimdi Şöyle bir durum var. Osmanlı hayranıyım. Şimdi baktığımız zaman bu Osmanlı arşivinin özellikle Türk insanına açılmamasının nedeni ne? Ben mesela hayranım, seviyorum ama göremiyorum.

Açılmamasının nedenini Osmanlı yönetiminde bulacaksın. Şu anda açık.

ÖĞRENCİ: Neden yani, anlamadığımız ne? Kaç tane insan Osmanlıca biliyor ki?

Burada bakın yine yanlış bir durum var. Dil devrimini yapan Atatürk ama dil devrimi tartışması 1870'de başlar. Şimdi tuhafınıza gidiyor. Osmanlı'nın kendi içinde başlar bu. Dikkat edin ben size bir durumdan bahsettim. Acilcilik. Bizim toplum her konuda acilci davranmıştır. Nasıl serbest piyasa düzenini kapitülasyonlar varken isteyen olan varsa, 1870'lerde bu alfabenin yeterli olmadığı

anlaşıyor. Ki bu dilin Arapça'nın, benim kitabımda var eksikleri konusunda. Matbaa sistemi var. Arapların kendilerinin tartışmaları var. Çünkü dikkat biz Osmanlı'da okur-yazarlık düşük diyoruz da İslam dünyasında yüksek mi? Bizden beter ya. Burada yapısal bir Osmanlı'nın çöküşünü de getiren yapısal bir dönüşüm var. Şöyle. Ekonomide bir anlayış. Batı'da burjuvaziye kim yetiştirdi? Serbest piyasa ekonomisi. Haa avantajı alır ama nasıl alır. Avrupa dikkat edin Amerika'yı keşfeder. Amerika'yı soyar hem de nasıl soyar. İnsanlar hatta meşhurdur. İngiltere'deki hapishanedeki insanları Amerika'ya gönderirler. O da tabancayı çektiği gibi soyar. Afrika'yı soyar. Asya'nın güneyini soyar. Yalnız Batı'nın özelliği kendi toplumuna geldiği zaman soymaz. Malı getirince limanda, gümrükte devlete vergi öder. Yani resmileştirir. Kimse onlara nereden soydun demez. Ha ben serbest piyasa ekonomisine geçiyorum, kimi soyacağım? Kurtarabilirsin kendi kendimi soyacağım. Yahu dikkatli bakın serbest piyasa düzeni, Batı yani ahlakı değil mi kurduğu? Hayır. Dikkat edin ne zaman Osmanlı'ya yönelirler 19. Yüzyıl'da. 19. Yüzyıl'a kadar Osmanlı'da yönelir. Osmanlı'nın üstüne fazla gelemezler. Ama 19. Yüzyıl'da işte petrol hikayeleri. Irak'taki petrol, Bakü'deki petrol vs. Mesela Evliya Çelebi'yi düşünün 1620'lerde Seyahatnamesinde pekâlâ petrolden bahseder. Adı petrol diye geçmez tabi. Yahu burada yerden kaynaklayan bir madde vardır. Bunu yakarlar diyor. Peki senin adamların niçin onu teknolojiyle yapmamış? Anlatabiliyor muyum? Sen geri kalmışsın işte. Osmanlı hayranlığı tamam hiçbir zaman aksini söylemedim. Ama bir müddet sonrada geri kaldığını kabul edelim.

ÖĞRENCİ: *Hayranlık dediniz de aklıma geldi. Bugün Osmanlı'nın hakim olduğu toprakların Osmanlı'ya bakışı nasıl?*

Bakınız ben Pakistan'da, Beyrut'ta, Libya'da, Lübnan'da, Cezayir'de yaşadım. Ayrıca Mısır'da, Tunus'ta da bulundum. Bütün Arap dünyasını bilirim. Hepsi birden

Osmanlı'yı yererlerdi. Suriye'de çok yererlerdi. 2004 senesinde Osmanlı'ya saygılı bakış geldi. Amerika tehdit etmeye başlayınca. Bakın arkadaşlar bu işin ticari boyutu. Osmanlı'nın büyüklüğü dediğimiz zaman mesela şu var. Buna Almanya'da bir tarih konferansında rastladım. Tartışıyoruz. Tartışırken Osmanlı arşivlerinden bahsediyoruz. Yahu İslam dünyasında Osmanlı arşivinden başka zırnık yok. Cezayir öyle, Tunus öyle. Hatta çok komik bir olay oldu. İranlı tarihçi vardı. Vakanüvislerden bahsediyorduk. Adam İran'da hiçbir vakanüvis ve belge olmadığını söyledi. İran ki Selçuklulardan çok daha önce oluşmuş bir kültür değil mi? Şimdi yerine koymak lazım. Ben şaşırđım. Hiç beklemiyordum. İran'da da olması lazım hiç yok. Benim belgelerimde sarayda duruyordu, açılmıyordu kimseye. İlk defa kime açıldı? Hammer'i gavurun oğlu saygıyla bahsetmemiz lazım. Hayır, bakın Osmanlı bana şöyle geliyor. Osmanlı harika bir tahlil yapmış. Ona rağmen Selçuklular büyük bir yapı kuramıyor. Birde şunu kabul edelim. Osmanlı İslam dünyasındaki en uzun ömürlü devlet. Devlet kavramı bakınız diğerlerinde oluşmayan bir durumdur. Selçuklulara baktığımız zaman bir tane sultan ölünce dört tane kardeş kavga dövüş. Güzel bir sisteme bağlanmamış Selçuklu. Ama Osmanlı'ya bakın. Göçebeliği reddedip yerleşikliğe geçmiş olması çok önemli. Etrak-ı bi idrak, idraksiz Türkler deyimi. Aslında bu deyim göçebeler için. Göçebe harap eder. Hayvanınla gelirsın, yedirirsın yedirirsın gidersın. Oraya da bir şey ekmezsin. Osmanlı'da bunu çok iyi fark etmiş. Daha geleni alır oturtur, iskân eder. Hatta çok kızarsa yurttaki adamı Balkanlara yollar, dönemeyeceği yere. Yani Osmanlı bunu kurabildiği için eşsiz. Osmanlı'da devlet var. Bu sayede o büyümeyi sağlıyor. Kabul edelim o dönemin şartlarında çok güzel bir anlayış. Şimdi bu mekanizma kurulunca, yerleşikliği de getirince de ekonomiyi kim yönetiyor. Dikkat ediniz devlet yönetiyor. Sistem serbest piyasa genişlemesin ama bunu da sosyal bir devlet olarak istiyor. Çünkü Osmanlı'da çok var. Mesela belli bir bölgede toprak işlenmemiş öbür bölgede devlet toprağa el koyar ve oraya gönderir. Ne kadar işlenmiştir ayrı mesele ama ilkeleri var işte. Ama bu sistem kapalı ekonomi, Batı'da ne ile serbest piyasa soyarak. Bugün dahi bizi soyuyor. Ee öyle ama iyi bakmak lazım. Çok daha belge var. Ama o kadarı açılmamış. Yanlış. Burada bakın kendisini politik bakımdan tasdik etmediğim Özal'a şu konuda takdir duyarım. Özal arşivlerin açılmasını sağlayan adam. Bütün yeni binalar yapıldı. Açıldı. Sizde eski bilgi vardır.

ÖĞRENCİ: Açıldı diyoruz. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda İsmet İnönü ne yaptı Osmanlı belgelerini? Düşük değerlere satıldı.

Hayır canım, olur mu? İşte bu bizim tarihimizde vardır. İsmet İnönü hakkında falan. Bu yaklaşımlardan kaçının. Bir şey denilince saçmalamalar vardır. Eski arşivlerden bir kısmını atar. İnönü'yü falan savunduğum için söylemiyorum. Tamam kabul ediyorum bir ihmâl dönemi. Ama normaldir. Devrimler taşkınlıklar yapar. Ben ne dedim Özal muazzam şekilde arşivleri açtırdı. Yalnız asıl mesele o arşivlerin açılması değil o belgelere bütün tarihçilerin girebilmesidir. Dikkat edin arşivlerin açılması bir yarar sağlamaz ki. Araştırmacı girse bir işe yarar. Tarih

Kurumu'nun kurulması ile beraber taa Atatürk zamanında muazzam araştırmalar olur. Nitekim Piri Reis Haritası 1928'de bulunuyor. Açmaya başlıyorlar. İşte toplum acilci, açılır açılmaz çözülmeye çalışılır. Hayır bir anda olmaz yüzyıllar sürer. Fransa'da çalışırken gördüm. Adamların lügatleri var. 16. Yüzyılda Fransız lügati, 19. Yüzyılda Fransız lügati. Dil değişiyor, anlamlar değişiyor. Her yüzyıl için ayrı ansiklopedi yapmışlar. Bizdeki kütüphanelerde şu yok. Fransa'da 1880'lerde iki milyon kitap varken benim İstanbul'daki kütüphanede üç bin kitap var. Neden toplum okumuyor. Ve söylemiştim 1710'larda falan oryantalistler gelmişler, İstanbul'dan bütün eski kitapları almışlar. Taşıyıp götürüyorlar. Sultan kanun çıkarmış sattırmayın diye. Toplum demek ki bunun isteğini kabul etti. Yani kendi kusurlarımızdan bu kadar sıyrılmaya çalışmayalım. Özal 80'lerde arşivleri kaç sene oldu? Yirmi, yirmi beş senede o belgeleri nasıl değiştirirsiniz. Ben o belgelerle çalışmış adamım. Arşivlerde çalışan arkadaşlar oradaki dil o kadar farklıdır ki birbirlerine sorarlar şu kelime ne diye. Hepimiz yaşadık bunu. O kadar kolay mı? Hani acilci dediğim durum bu. Hemen olsun istiyoruz. Zaman isteyecek. Bunun bedelini ödemek zorundayız. Daha önce de bahsettim. On nesil olacak dersiniz hepiniz bana ne dersiniz.

ÖĞRENCİ: Yusuf Halaçoğlu'nun İstanbul'da bir programına katıldım. Orada Vahdettin'in yurtdışında ölümünden biraz bahsetti. Açıkçası bir Osmanlı padişahının öyle ölmesi beni çok üzdü. Hatta kiralarını falan ödeyememiş. Peki hocam bu tarih açısından neden kötüleniyor?

Rusya'da devrim olunca Çar'ı ne yaptılar? Bütün ailesinin kafasını kestiler. Fransa'da devrim olduğu zaman kestiler. Şimdi bir dakika. Vahdettin bir halife. İngiliz gemisine bir mektup yazarak beni de götürün diye yazar mı? İngilizlere başvurur beni götürün der mi? Padişahı alıp götürseler kaçırırttı diyecekler tabi. Sonunda sen bize mektup yaz biz götürelim derler. O esnada mektubu yazar. Vahdettin gitmeseydi ona hiçbir halt edemezlerdi. Ben Vahdettin'e vatan haini demiyorum. Cahilin teki. Saraya kapatmışlar herifi. Unutma İngilizler 1882'den beri Arap hilafetini savunmuşlardır. Kızabilirsin ama harika oynuyorlar.

ÖĞRENCİ: Osmanlı hazinesine baktığımız zaman elmaslar?

Hayır, bakın benim kitabım var, *Sorularla Vahdettin* diye. Oradan çok açık kendi ağzından hatıraları da var. Vahdettin'in ne kadar aptalca oynuyor çok açık. Zannediyor ki Şerif Hüseyin'in yardım edeceğini. Oysaki Şerif Hüseyin hilafeti almaya çalışıyor (İngilizler 'in elmas vaat etmesi olayı).

ÖĞRENCİ: Ama Vahdettin o elması almış olsaydı yedi ceddine yetecekti. Hani vatan haini diyorlar ya.

Ya Vahdettin cahildi. Zaferi kazanan Büyük Millet Meclisi'ni tanımıyordu. Kim kazanmış Türkiye Büyük Millet Meclisi. Onu tanımayan adama ne derler.

ÖĞRENCİ: Vatan haini ilan edilmesine karşıyım.

Peki o Ankara Meclisi'ni hain ilan ederse?

ÖĞRENCİ: Tarih okumak geçmişe dönmek değildir.

Bunu hep söylüyoruz. Taban kopuk. Yukarıdaki Osmanlı'nın devamıdır. Ha ikinci. Atatürk'ün laiklik anlayışı ters anlatılıyor. Yahu Osmanlı yönetiminin devamıdır laiklik. Osmanlı'da şeyhülislama falan gerekiyorsa fikri sorulur. Kararı padişahla vezirler verir. Yahu aynı durum Abdülhamid'de de var. İdama mahkum edilsin dedikleri adamı affeder. Sakız'a gönderir. O zaman laikliğiniz Osmanlı'nın sisteminin devamıdır. Devletin kontrolünde, siyasete karıştırılmaz. Osmanlı karıştırmaz yahu. Bunlar ufak örnekler, verilir. Benim asıl anlatmak istediğim aydın kesiminki aralarında tartışmalarda var. Belli bir grubun devamlı olarak daha da ileri adım atma hayalleri.

Bütün valiler görevden alınınca Cemal Paşa'yı da görevden aldılar. Yalnız adam çok namuslu. Hiç öyle para falan biriktirmemiş, müthiş sefil olmuş. Ben o zamanlar Cemal Bey'in tarih üzerine yazılar yazdığını hatırlıyorum. Hatta elinde kalanların bazılarını Murat Bardakçı'ya vermiş. Murat zannediyorum o etkiyle bu atmosferin içinde. Zannediyorum Abdülbaki Göpınarlı ile çalışmış. O alana yönelmiş. İlginç bir durum. Hangi mekanizma bunu yönlendirdi bilmiyorum ama başarılı bir şekilde Osmanlı ailelerinin belgelerini toplamaya gönderildi. Nasıl olduğunu falan bilmiyorum.

İBRAHİM ŞİRİN: Hanedanı devletle yakınlaştırma. Bu bağlamda Şah Baba Kitabı'yla hanedan ile Cumhuriyeti barıştırmak istenmiş olabilir mi?

Evet. Yani şöyle bir durum var. Onlardan taraf meselesi değil bu. Fakat içlerine o kadar girdi ki hepsinden. Böyle bir mekanizmayı kurmak içinde özel bütçeyle olacak iş değil. Çünkü Paris'te Mısır'da senelerce yarış içinde toplandı. Ama kim yaptırdıysa iyi yaptırdı. Çünkü bütün ailenin elinde belgeler var. Kimse içinden çıkamazdı. Kendileri de unutmuşlar. Ve harika bir çalışma yaptı. Takdire değer.

İBRAHİM ŞİRİN: Osmanlı saltanatı fobisinin giderilmesine bir şekilde katkıda bulundu. Peki şimdi, evrak-ı metruke için ne diyorsunuz?

Ha, şimdi benim bir şekilde bunun içinde olmam da var. Sonradan evlilik yoluyla. Sadrazam Tevfik Paşa'nın torunuyla evliydim unutmayın. Abdülhamid zamanında on beş sene hariciye nazırlığı yapmış. Yani arşiv dediğiniz zaman sadece Vahdettin değil, Abdülhamit arşivi hepsi çıkıyor. Dolayısıyla o apayrı. İsmail Hakkı da toplayan adam. Ve hepsini toplamış. Öyle notlar vardı ki, Sevr'e gidiyorlar ve Şevki diye Tevfik Paşa'nın kâtabi vardır. Hep yanında bulunan adam. Onlar gidiyorlar ve Sevr sırasında Şerif Hüseyin'in oğluyla buluşuyorlar. Hatta uyarıyorlar. Diyorlar ki siz Yahudiler ile iş birliği yapıyorsunuz. Nasıl olur? O da diyor ki biz Sami ırkındayız, onlar bizim kardeşimizdir. Belgelere dikkat edin, küçümsenecek bir hikâye değil. Dolayısıyla ben görebildiklerimi söylüyorum. Murat'ı tebrik ediyorum. Bunu yapmak içinde türlü şaklabanlıklar lazım. Tabi benim başıma da gelmiştir. Arşivlerde çalışmak, toplamak zordur. Dolayısıyla ben Murat'ı tebrik ediyorum. Murat'ı bunda görevlendiren kimse bilmiyorum ama kendi başına yapamaz. Mesela ben yurtdışında çok bulundum. Diyelim iki sene Pakistan'da tık Paris'e anlatabiliyor muyum? İşte burada senelerce oturup toplama yaptım. Çok şahane bir arşiv yaptım, buna itirazım yok. Bundan otuz beş sene evvel TRT Osmanlı ailesi ile tanımak görevini bana verdiler. Bütün aileyi tanıdım. Bunun sonucunda vardığım bir sonuç vardır. Osmanlı ailesinin bütün geriye kalan mensupları Atatürk hayranıdır. Ve ben daha evvelini de biliyorum. Osmanlı ailesinin içinde kimse birbirini sevmiyor.

İBRAHİM ŞİRİN: Zaten biliyorsunuz Abdülhamid'in mirasının alınması noktasında Vahdettin ile yaşadıklarını. Aile bir türlü bir araya gelemediği için Süleymaniyede II. Abdülhanid'in kendi mülkü olan zengin petrol yatakları aileye geri verilmediği için aile üyelerinin bir kısmı büyük zorluk yaşıyor. Vahdettin ile son Halife Abdülmecid pek birbirlerini sevmediklerinden miras meselesi içinde bir araya gelemiyorlar.

Nasıl sevmiyorlar şaşılacak bir durum.

İBRAHİM ŞİRİN: Hiçbir araya gelemiyorlar. Gelemedikleri içinde davayı kaybediyorlar.

Bir şey takdire şayan. Mesela Vahdetti'in Damadı son Sadrazam Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı kaçıyor İstanbul'dan ve Ankara'ya sığınıyor. Ve ondan evvel de bütün bilgileri Ankara'ya İsmail Hakkı ulaştırıyor. Ondan sonra İsmail Hakkı Balıkesir Cephesinde kumandanlık yapıyorlar. İşte bu yüzden çok iyi yapmışlar. Bunların kurtarılması güzel. Ha bunların yansıtılışı başarılı mı? Şah Baba çıktığı zaman bana da gönderdi. Ben tanıtmasını yaptım. Tanıtmasını

yaparken de biraz eksiklerini yazdım. Benim biraz garip araştırmalarım vardır. Mısır'ı tararken Vahdettin'in Cumhuriyet'e karşı olan beyannamesini oradan buldum. Düşünün Mısır basınında ve Arapçasını. Ayrıca İtalyanlar kendi tarih dergilerini ta o zamanlar oluşturmuş. Bütün Avrupa biliyor. Olabilir. Ben biraz Murat'ın değerlendirme tarzına karşıyım. Hatta kitabında şöyle yazıyordu. Ben gazeteci olarak yazıyorum diyordu. İşte mesela bende gazeteciyim ama o kimliğimi kullanmadım. Ama onun akademik bir iddiası yok. Bildiğim kadarı ile bir yerde de ders vermedi. Ben pek çok yerde ders verdim. Anadolu, Marmara, İstanbul hepsinde ders verdim. Libya'da da bulundum ama iyi ki de ders verdim. Benim arşivde çok enteresandır. İstiklal Harbi'nde Ahmet Şerif bize sığınmış. Bursa'da oturmuş. Fakat Yunanlılar o tarafa doğru yürüyünce Yunanlıların eline geçerse İtalyanlara teslim ederler diye Vahdettin bunu çağırıyor. Gel sarayda otur diye. Onun cevap mektubu var. O da diyor ki, ben Mustafa Kemal'e katılıyorum. Müthiş. Mustafa Kemal'i de Libya'dan tanıyor. Öbür türlü Vahdettin ile bir halta girilmeyeceğini de biliyor. Sonradan Ankara'ya geliniyor. İstiklal Harbi'nde başarılar kazanıyor. Bunun saraya yansımada İsmail Hakkı'nın büyük rolleri var. Onun topladığı olmasaydı kaybolurdu. Hiçbir belge kalmazdı. Murat Bardakçı, Beyrut, Kahire, Paris, bunların hepsini dolaşmak ne demek? İyi yaptı.

İBRAHİM ŞİRİN: Geçen babanızla ilgili Arap Kaymakam kitabını okudum. O bir kurgu mu yoksa babanızın böyle bir metni var mı?

Yok ben yazdım.

İBRAHİM ŞİRİN: Babanızın ağızından mı yazdınız?

Onu ben kendi ağızımdan yazdım. Öyle bir metin yok. Hem babamın hem büyükbabamın hatıraları var. Ancak ikisi de idama mahkûm edilmiştir. İkisi de her şeylerini bırakıp zor kaçmışlardır. Mesela babama kadın elbiseleri giydireyorlar kaçması için. İnegöl'den Ankara'ya geliyor direkt İstiklal Mahkemesinde. Orada sorgulanıyor. Sonra bırakılıyor. Normalde babam namaz kılan bir adam değildir. Ama gittim secdeye yattım hüngür hüngür ağladım diyor. Buradaki korkuya dikkat edin. Büyükbabam Çanakkale'de posta müdür ve orada İngilizler telleri kestirmişler Ankara'ya haber verilmesin diye. Fakat çok cambaz herifler. Gizli hat çekmiş bütün gelen, çünkü o zaman telgraf bir istasyondan öbürüne, öbürü alıyor. Böylelikle oradaki öğreniyor. Bütün öğrendiği Ankara'ya geçiriyormuş. Bu haber alınıyor. O da tutuklanıyor. İdam edilecek evet hatta bizim mektuplarda var. Bende de var. Atatürk o dönemde askeri birlik gönderiyor. Hapishaneden kaçırıyorlar. Üç ay boyunca yürüye yürüye Ankara'ya geldi. Oradan Konya'ya. Konya'da da Delibaş İsyanında bir yere çırılçıplak ölü diye bırakıyorlar. Böyle kurtuldu. Ailenin evrak tutacak hali kalmamış. Evrak mevrak nerede canlarını zor kurtarmışlar.

Tarihe nasıl bakmak lazım? Baksana bunu bile yapmıştım. Numaracı cumhuriyetçilik. Arşiv ya işte. Burada işte hakikaten medyacı tarihçiliğin üzerine gitmek. Medyada neye bakmak lazım şaşırıyorum palavra aramaktan.

İBRAHİM ŞİRİN: Şimdi tezgâhta ne var? Ne yazıyorsunuz?

Hariciye Türk-Arap ilişkilerini istemişti. Şimdi Tarih Kurumu için, toplumumuzun geleceğe bakışı, acilciliği.

İBRAHİM ŞİRİN: Çok çok vurguladınız onu önemli konulardan birisi. Türk aydınının Batı medeniyetine yetişmek için acele etmesi meselesi.

Çünkü toplum halen acilci. Herkes yetişmeye çalışıyor.

İBRAHİM ŞİRİN: Hocam ilk ne zaman toplamaya, arşiv oluşturmaya başladınız?

Şimdi şöyle bir durum var. Ben mektepte Galatasaray Lisesi'ndeki dergileri bile saklamışım. Neden diyeceksiniz. Ne bileyim ben. Toplama hastalığı.

İBRAHİM ŞİRİN: Aslında tarih çalışmalarında birikim, kütüphane edinme, belge, evrak toplama son derece önemlidir. Biriktirmeden yazamazsınız.

Gazeteciliğe başladığım zaman o zaman fotokopi yok. Herkes o zamanın gazetelerini kesip arşiv yapardı. Ama düşün 1950'deki makalede var. Mehmet Altan çıktı ben yaptım, 1992'de ben buldum diyor. Lafa bak. Seyfi Kurtbek yazmış ilk. Daha Demokrat Parti seçimi kazanmadan yazıyor.

İBRAHİM ŞİRİN: Hafızası olmayınca, kendinden öncekileri de merak etmeyince her söylediği şeyin ilk kendisi tarafından söylendiğini insanlar zannedebiliyor.

İşte bütün acilciliğimiz bundan kaynaklanıyor. Düşününki ben hala yeni çıkan makaleleri de kesiyorum. Ha artık bunu kullanacak değilim ama bunları sizlere bağışlayacağım. Araştıran tam bilsin. Bu gazetecilikten gelen bir durumdur. Hatta ben Mehmet Altan'ın bir sözüne de deli olmuştum. Diyor ki 1923'te Atatürk

neden burjuvaziyi kurmadı. Bunu bir ekonomi profesörü söylüyor. Sanki bu fabrika.

İBRAHİM ŞİRİN: İttihat ve Terakki de 1900'lerin başından itibaren Milli burjuvaziyi yaratmaya çalışıyor. En büyük arzuları ama gerçekleştiremiyorlar. Birkaç yılda olacak bir durum değil. Burada da sizin acilcilik dediğiniz hastalıklı hal etkili sanırım.

Olur mu ya bir düğmeye basmakla? Bunu söyleyebiliyor benim düşünürüm. Çarpıklığımız burada. Türk- aydın dediğim bu medyatik tarihçiler. Aydınlar neler saçmıyorlar. Bütün basın.

İbrahim ŞİRİN: Hala belge toplamaya devam ediyor musunuz?

Aa, ben onu bıraktım. İki yüz elli çuvalı dağıttım. Yapacağım konuları ayırdım. Şimdi burada aydınların saçmalamaları var. Kendi kendilerine herkes bir şeyi söylüyorlar.

İBRAHİM ŞİRİN: Yazma sürecinde ne yapıyorsunuz?

Artık zaten yazmaya girdim. Artık yeni bir araştırma yapacak halim yok. Pierre Loti'ye ait bütün resimler, belgeler, mektuplar ailesinden alınmış. Ben bunları Fransa'da iken yaz tatilinde gittim. O zamanlar Loti'nin reddedilmiş oğlu vardı. 82 yaşında falan. Bana diplomat diye bakıyordu. Bir Türk diplomatiyle ilgilendi aman ne sevindi. Bir bavul getirdi. Mektuplar var ben çıldırıyorum. Atatürk'ün mektubundan, Vahdettin'in mektubuna kadar her şey var. Yürütmeye kalkıyorduk. Ama adam dedi bunları kimsenin okuduğu yok, sen al bunları Paris'e götür. Sonra iade et dedi. İki yüz mektuba el koydum kardeşim bunlar yayınlandı. Burada enteresan bir durum var. Pierre Loti'nin Türkçe öğrenme defteri. Ve ona ders veren Zeki Megamiz'in bütün belgeleri. Onun kızını buldum. Gazeteci arkadaşlarımızdan mesela babası toplamış. Ev kağıt dolu karısı atacak onları tabi. Ben onlardan çok malzeme buldum işte. Onun için ben ne kadar topladıysam topladım.

İBRAHİM ŞİRİN: Orhan Koloğlu kim? Nasıl yetişmiş ve nasıl tarihçi olmaya karar vermiş? Ve tarihçiliğinde konuları neye göre seçmiştir? Bir taraftan sizin bir aile aslında tarihinizi yazmanız gibi bir durumunuz var. Ortadoğu ile ilgili kendi aile genolojinizi yapıyorsunuz aslında. Bir yerde böyle başlıyor bu hikâye ama öbür taraftan Atatürk dediniz, Tanzimat dediniz. Bunlar ile ilgili bütüncül bir bakışınız var. Aslında sizin yaklaşımınızı en iyi

gösteren “Abdülhamid Gerçeği” kitabı değil mi? Tam da ne yapmak istediğinizi o kitap söylüyor aslında. Böyle bir yaklaşımınız var.

Şimdi şöyle bir durum var. Şöyle anlatılabilir. Tarih geleceğe çok uzun projeksiyon yapmaz. Buna çok dikkat etmek lazım. Biz Hitler’in bin senelik deyip yoktur öyle bir şey ama önündeki döneme ışık tutar ben bu mantığın içinden Osmanlı’nın yüksek dönemi var. Şimdi özellikle çalıştığım Türk Arap ilişkileri. Benim kitabım var. Ya İslam diye İslam’ın içine Türkler nasıl girdi? Zaten o konuşma oradan başlıyor. Divan-ı Lügat-ı Türk’ün on beş sene evvel okumuştum. Ya bir din böyle oturunca düğmeye basınca olmuyor.

İBRAHİM ŞİRİN: Bir gün rüya görüp ertesi gün... Hiç bitmiyor yani Satuk Buğra rüyası.

Hız. Peygamberin o dönemdeki ben Hristiyanlığı, Yahudiliği Batı kaynaklarından da yararlandım. Adamların ne kadar saçmaladığını ve Peygamberin bunları nasıl gördüğünü çıkardım. Mesela manastır kurmuşlar. Kadın erkek ayrı. Yapmadıkları rezalet kalmamış. Kilise kurmuş günah affedip para alıyor. Peygamber bunu görmüş ve bu müthiş bir olay. Ne derler Peygamberin yaptıkları devrimciliğin çok ötesindedir. Bunlar fark etmeden olmuyor. Ha şunu anlatmak yani tarih mutlak surette geçmişin iyi tahlili ve tarafsız. Yüzde yüz katılıyorum şu yaklaşıma. Devrim tabii ki kendisinden öncesini dışlar.

İBRAHİM ŞİRİN: Bunun mantığı da bu aslında. Meşruiyet zorunluluğu var.

Ancak bu geçtikten sonra da doğaldır. Toplum da eski şeyleri hatırlar. Ama bu değiştirmez. Çünkü Atatürk’ün devriminde yüz elli senelik geçmişin birikimi var. Tanzimat’a hatta ondan öncesine.

İBRAHİM ŞİRİN: Sizin burada söylediğiniz “Düğmeye basınca olmuyor”. Bir süreklilik arz etmesi lazım. Tarihte hiçbir durum veya olay bir anda olmuyor. Bir öncesi var. Ve o öncesiyle sizin yolculuğunuz. Yaptığınız her geçmişi anlama çabası bugün de yaşanan bir durumu anlamak arzunuzdan kaynaklanıyor. Bugündeki bir olayın/olgunun geçmişteki kökenlerini bilmek lazım. Mesela Türk-Arap ilişkileri diyorsunuz. Onu ta derinlemesine götürme gereği duyuyorsunuz. Bir süreklilik bu, bir çizgi.

Başka türlü olmaz zaten. İster istemez günümüz tartışmaların içine sürükleyebilir. O zamanda bunu o projeksiyon içine sokup demokrasiye girmek.

Demokrasiden sonra ha orasını ben size evvelce de söylemiştim. Ben Tanzimat'ı acilcilik olarak değerlendiririm. Bu benim çıkarımım. Çünkü o gelecek dosyası içinde bütün o acilcilerin daha olmadan söyledikleri var. Neler görmüyorlar? Bunu aktarmak ve demokrasiye getirmek. Şimdi ölmüş olanları isimleriyle vermek. Yaşayanları isimleri vermemek. Ben şefkat mantığıyla gitmek istiyorum. Polemikten kurtulmak gerekir. Dolayısıyla demokrasiden sonrasını daha çok ana hatlarıyla vermek. Düşündürmek. Böyle bir projeksiyon anlatabiliyor muyum?

İBRAHİM ŞİRİN: Şimdi bizim buradaki temel derdimiz bu. Orhan Koloğlu durup dururken Abdülhamid çalışmıyor. Bizim derdimiz o altmış tane kitap, yüz tane makale neye göre seçildi. Orhan Koloğlu bunları neden seçti? Yazı serüveniniz. Bir tarafınızda aileniz var. Onu biliyoruz.

Bunun içinde Abdülhamid'in çok ayrı bir yeri var. Hatta Masonlar konusu var. Türkiye'de hiç işlenmemiş.

İBRAHİM ŞİRİN: Sizin bu konuda üç dört kitap çalışmanız var.

Ve onlar tuhaf. Ters söylemekte herkes yarışıyor.

İBRAHİM ŞİRİN: Biz şöyle yapalım mı? İki döneme ayıralım. Bir dönem sizin aileniz, sizin çevreniz. Koloğlu nereden geliyor? Sonra ilk merak. Orhan Koloğlu'ndaki yani sizin manyak merak gibi sizin kitabınızın bir yerinde geçiyor. Manyakça merak nereden geliyor ona bir girelim. Sonra yavaş yavaş tarihe merakınız. Sanırım ilk dedeniz fotoğraf makinesiyle gidip mezar taşını boyama meselesi falan. Yani seksen yıllık hayatınızı yazı hayatınıza getirelim sonra yazılarınız üzerinden gidelim.

Şimdi şöyle bir durum var. Gazete yönetiyorum düşün. Gazete yönetirken o günün olayları var ve tam 47'de başladım. Tam politika, demokrasi gelmiş. On dokuz yaşındayım. Şaşkın bakıyorsun. Yalnız bir farkımız var. Tabi ailemin içinde çok hikaye dinlediğim için tarihin içinde büyüdüm. Babam İstiklal Savaşı'na katılmış. Babam kaymakam. İnönü döneminde atılmış. Gördüğünüz gibi hep siyaset içinde kalmışım. Kafamın karışık olması bundan.

İBRAHİM ŞİRİN: Türkiye'de Arap kaymakam. Türk başbakan.

Aa, evet. Hatta sordular. Türk değilsin, diye. Benim merakım böyle başladı. Tartışıyorlar. Demokrasi içinde biri Menderes diyor biri İnönü diyor. Hiçbirini de

bilmiyoruz tabii. Eski dönemi ne bileyim ben. 1920'li yıllar veyahut İstiklal Savaşı, şu bu. Yahu bunları bilmek lazım. Gazete yönetiyorsun bunları bilmek lazım. Ben o zaman araştırmaya başladım. Yavaş yavaş Cumhuriyet'i anlamaya çalıştım. Cumhuriyet'i anlamak için İttihatçıları, İttihatçıları anlamak için İslam'ı anlamak. O zaman farkına vardım. Klasik İslam ile Peygamberin İslamı'nın hiç alakası yok. Tamamen farklı. Osmanlı'da Klasik İslam dediğimiz Peygamberin İslam'ı ile çok farklı.

İBRAHİM ŞİRİN: Bir Osmanlı, bir Türk Müslümanlığı ile Arap ve Fars İslam'ı apayrı.

Sonra ben şurada da şunu gördüm. Almanya'da İranlı tarihçilerle konuşurken şaşırımdı. Adam bizde hiç devlet arşivi yok. Olur mu? Osmanlı'daki devlet arşivinin dünyada eşi yok. Sonra kendim gittim. Tunus'ta, Cezayir'de, Libya'da, Beyrut'ta arşivlerde çalıştım. Hiçbirinde arşiv yok. Osmanlı Arşivi var.

İBRAHİM ŞİRİN: Sizin mesleki hayatınızda, gazetecilik hayatınızda gazetecilerin bir hafızasının olmadığı, geçmişe yönelik bir yirmi yılı bilmemeleri. Dolayısıyla sizde bir ihtiyaç hasıl oldu. Siz dolayısıyla tarihe oradan başlıyorsunuz. Yani yirmi nedir, otuz nedir?

Söylüyor işte. Sen İttihatçılar zamanında şöyle yapmıştın deniliyor. Ne yapmışsın ne bileyim ben. Bu yaptığın yanlış mı doğru mu?

İBRAHİM ŞİRİN: Bu aynı zamanda sizin basın tarihi çalışmalarınızı da etkiliyor değil mi? Yani basına bir hafıza kazandırmak için.

Tabii. Benim arşivdeki çalışmalarımın büyük bir kısmı hatıralarımdan. Ama adam çıkmış mesela Prens Sabahaddin çıkıyor serbest piyasa düzeni kuralım diyor. Kapitalizmin farkında değil. Kapitülasyonlar var. Dikkat edin. Kapitülasyonlar varken serbest piyasa düzeni olur mu?

İBRAHİM ŞİRİN: Buradaki amaç tarihe sizin gözünüzle nasıl bakılır. Bir de gençleri heveslendirmek işi. Siz nasıl çalışırsınız? Çünkü bizim en büyük problemimiz metodoloji problemi. Bunun kazanılmasına katkı sağlamanız çok iyi olur. Çünkü yapılan söyleşiler var. Halil İnalçık ile yapıldı. İlber Ortaylı ile yapıldı.

Uzun yıllar lazım. Emek lazım. Bizde garip olan adam fakülteyi bitirdiğinde bitti deyip tarihçi oldum diyor. Ben bunlara yetmiş yaşından sonra varabildim. Bütün dünyayı gezdim. Bütün arşivlerde çalıştıktan, bilmem kaç dille takip ettikten sonra bunları buldum. Ondan sonra uyandım. Yoksa bu bir düğme hikayesi değil. İster istemez o Tanzimatçıların aman kardeşim yetiştim telaşı. Haklılar. Saygı duyuyorum. Geç kaldıklarının farkındalar. Birde şu örneği vermek istiyorum. Zaten asıl bende orijinalleri var. Onların mesela 1605 yılında falan İstanbul'da yirmi beş sene elçilik yapan ... Hatıraları var. Hatıralar değil de kendi kralına verdiği raporu. Yayımlanmıştır bu. Mesela adamdan orada Osmanlı'nın ne kadar mükemmel olduğu anlaşılıyor. Osmanlı o dönemde sıradan bir durum değil. Nitekim en uzun ömürlü İslam devleti. Şimdi aklıma geldi. Ramazan Şeşen Araplar üzerine çalışmasında Arap Devleti kavramını kullanmış. Araplarda devlet kavramı var mı? Devlet kavramı Osmanlılarda var. Ama dikkat edin hala bir şeyleri öğrenmek lazım.

İBRAHİM ŞİRİN: Biz çocukluğunuzu ilk halledelim. Nasıl bir çocukluk yaşadınız? Aile ortamınız nasıldı? Çok renkli bir aileniz var.

Zaten, Türk değilsin, dediler ya.

İBRAHİM ŞİRİN: Burada çok büyük bir tarih bilgisi yanlışlığından kaynaklı.

Tabii. Bir büyükbabam Derne, bir büyükbabam Konya, İstanbul, bir büyükannem Girit, bir büyükannem Of. Artık bunun Türk'ü mü olur. Tam Osmanlı işte.

İBRAHİM ŞİRİN: Tam bir imparatorluk çocuğusunuz aslında.

Evet, ne diyeceksin ki buna. İşin tuhafı ben halka da hayran kaldım ve kitabı yazdığım zaman bir kompleks hissetmedim. Halk Arap kaymakam diye tanıyor. Hayır tam tersi beyaz. Eski usul vardır ya. Sadullah Derne, Derne neresi Arabistan. Koyu renkle alakalı değil. Aksine bembeyaz. Düşünün on yaşında aşiret mektebinde padişaha teşekkür konuşmasını Türkçe yapıyor. Demek ki bu kadar Türk. Ama Arap kaymakam işte.

İBRAHİM ŞİRİN: Birde şöyle bir hata var hocam. Aşiret mekteplerine sadece Arap ya da Kürt çocukları alınmıyor. Türkmen çocukları da alınıyor. Onun düzeltilmesi gerekiyor, bu bilgidten dolayı. Şimdi biliyorsunuz özellikle en son yapılan aşiret mektepleri üzerinden Arapların ve Kürtlerin asimilasyonu tartışılmaktadır. Bu yatılı okullar için PKK aynısını söylüyor ya aşiret

mekteplerini bana bırakın vesaire. Orada bilmedikleri bir durum var. Türkmenleri de alıyor. Bu bizim tarih bilmediğimizle ilgili bir durum.

Kabul edelim ki henüz pek çok yapı yerine oturmamış.

İbrahim ŞİRİN: Sizin Yahudi olduğunuz ile ilgili söylentiler var sanırım.

Doğan'ın eşi üzerinden. Doğan'ın eşini benimle evlendirdiler. Şimdi şöyle. Doğan'ın ilk eşi Musevi idi, Müslüman oldu. Bir kere Müslümana İslam'da köken soramazsın. İşte hikâye bu. Ha sonra kadıncağız öldü. Doğan ikinci evliliğini yaptı. Beni Doğan'ın ikinci karısı ile evlendirip Yahudi yaptılar. Bende oturup makale yazdım. Dedim ki biraz fazla uçmuşsunuz. Peki dedim. Osmanlılarda Yahudi de var. Tabi cariyeler efendim. Şimdi ne yapacaksınız? Maalesef tarih çok garip bir bunalım içinde. Benim şöyle bir tarifim var. Medyatik tarihçiler diye.

İbrahim ŞİRİN: Tarihçilerin akademik metni halka iletmek, ulaştırmak için vulgar hale getirmeleri ile ilgili bir sorun var.

Evet, temel sorun o. Batılı, dünyada adam tutuyor, akademik kitap yazıyor sonra aynı kitabı popülerleştiriyor. Buna benzer bir sürü isim var. Ee halka anlatmayı becerebiliyorlar. Bizde bu yok. Yalçın Küçük var ortalıkta. Soner Yalçın, Erdoğan Aydın çok var. Bak mesela bizim program vardı. Nevzat Yalçıntaş. Nevzat şimdi hiç mantığı olmadan kalktı ve Atatürk Mekke'ye gidecekti diye yazdı. Ya Atatürk'ü tanımamanın da bu kadarı olamaz. Atatürk'ün en büyük dikkat ettiği husus bu ve asıl ters anlatılarda bu. Düşünün Osmanlıyı yıkan Şerif Hüseyin'in oğlunu Ankara'da kabul ediyor. Atatürk Araplara karşı falan değil. Ben de aynı şeyi hatırlatınca herkes bozuldu. Atatürk Mekke'ye şapkalı olarak yaverini gönderdi. Ve şart koymuştu şapkalı gidecek diye. Yani bu kadar ters anlatılır mı yani. Bu dediğim gibi geleceğe bakışta orada birazda. Haa hafifleterek birazda halkın anlayacağı şekilde. Çünkü orada öyle palavralar var ki geleceğe yönelik. Ya neler söylemiyorlar ki. Benim aydınımda bir an önce geçelim. Hayır kötüye de almıyorum da geri kalmışlık çok kötü bir şey. Karşı taraf çok hızlı gidiyor. Dolayısı ile karmaşa var.

İBRAHİM ŞİRİN: Hiç zorlandınız mı daktilodan bilgisayara geçmede? Bir sorun yaşadınız mı yazım aşamasında?

Ben yetmiş yaşında iki defa kursa gittim. Sadece mesaj alıp verme birde kitap yazmak için kullanıyorum. Gazeteleri kendim alıyorum. Bu sene bıraktım. Bizim gazetecilerin cemiyetinin ön seçici kurul başkanıydım. Onu da on beş sene yaptım.

Bunu yaparken sevdiğim gazeteler değil hem sağ hem sol. Vakit de var, Cumhuriyet de var. En uçları. Taraf bile var. Şimdi basın yayında şöyle bir şey var. Basın yayının yurt dışı büroları var. Büyük merkezlerde. İşte Paris, Londra, Roma. Almanya da var, Beyrut da var, Pakistan da var. Onların her birinin görevi orada ülkelerinde bizimle çıkan haber bilgilerini oluşturur. Daha çok Türkiye ile ilgili.

İBRAHİM ŞİRİN: Galiba bu Abdülhamid döneminde başlıyor.

Tabii, o korkunç bir arşiv. Ben Abdülhamid üzerine en büyük uzman sayılıyorum ama hiçbir şey. Yüzde otuzunda kaldıysam ne ala. Muazzam ya. Yetişemiyoruz.

İBRAHİM ŞİRİN: Şunu öğrendim hocam. Abdülhamid bütün ülkeyi fotoğraflıyor. Paris'ten fotoğrafçılar getiriyor. Rakamı duyunca çok şaşırđım. Otuz altı bin kare resim. Bütün Osmanlı coğrafyası ve bunun bin iki yüz tanesi Amerika Kongre Kütüphanesinde.

IRCICA'da Abdülhamid'in arşivi. Ben de oraya bağışladım. Çünkü büyükbabam ta 1910'lardan beri amatör fotoğraf çekermiş. Bütün arşivini ben oraya bağışladım. IRCICA arşivi çok taze. O zaman şartlarında Abdülhamid'in yaptığı zor. Bende vardı. Mesela Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı'nın Hicaz Demiryolu açılırken heyete o da dahil. O da ayrıca çekmiş ve şaşarsınız adım adım. Ben bu acilcilik meselesinde iki kişiyi ayrı tutarım. Hepsi acilci bütün yönetim. Yalnız iki kişi çok ihtiyatlı acilci. Biri Abdülhamid. Kadın eğitimini o yaptırıyor. En çok modern eğitim kurumları onun zamanında. Fotoğrafi, bütün teknikleri ile o getiriyor. Adama gerici deniyor. Tamam elektriğı sokmuyor. O ayrı mesele. Ben onu buldum da makalesini yazdım hatta. Abdülhamid Hicaz Demiryolu hakkında bir yazı dizisi çıkıyor basında. Hicaz'a moderniteyi, medeniyeti götürmek için yapıyor diyor. Şimdi Abdülhamid'den izin alınmazsa o yazılabilir mi? İmkânı var mı? Ne demek Hicaz'a medeniyet götürülür mü? Onun için iki kişi var. Biri Abdülhamid diğeri Atatürk. Hem acilci onlar hem de ihtiyatlı. Abdülhamid ne kadar ihtiyatlıysa Atatürk hiçbir zaman bitti dedi mi? Hayır. Ne diyor. Bir kere kendim ideoloji koydum demiyor, kapattım demiyor ve gençlik diyor, gelecek diyor. Öbürlerinin hepsi Özal'dan Demirel'i tut, hepsi. Bitti diyor. İşte bu mantık.

İBRAHİM ŞİRİN: Şöyle diyebilir miyiz? Orhan Koloğlu iki kişi üzerinden ülkeyi anlamaya çalışıyor. İhtiyatlı dediğimiz bu iki kişi üzerinden koskoca bir ülkenin tarihini çalışıyor.

Evet doğru. Bir kere bakın ben hep Tanzimat'ı 1839'da başlatmıyorum. Yeniçerilik kaldırıldığında 1826'da başlatıyorum. II.Mahmut 1827'de Tıp Fakültesi

açılırken konuşma yapıyor. Fransızca vereceğiz dersi ve sonra Türkçeye çevireceğiz diyor. İşte bundan daha acilcisi var mı? - Mustafa Reşit Paşa'nın sözü çok güzel . Beş on senede her şeyi halledeceğiz diyor. O tam acilci ama adam haklı. Hep bunu söylerim ya. Ben desem ki on nesil sonra çocuğunuz zengin olacak desem gülersiniz. Burada Atatürk'e dikkat ettiğim o. Seneler önce ne kadar farkında adamcağızın ama gençlik sen yapacaksın diyor. En akıllıları onlar. Abdülhamid ve Atatürk.

İBRAHİM ŞİRİN: Onlar sosyal değişimin bir süreç işi olduğunu kavradıkları için öyle davranıyorlar. Yani ihtiyatın arkasında aslında o var.

Onun için o örnekleri onun arkasına koyacağım. Abdülhamid durduruyor diyenler. Tam tersi otuz sene zarfında Jön Türk kadrosu ondan yetişiyor. Mustafa Kemal'de dahil. Yani biz yanlış bakıyoruz. Bunlara dikkat ediniz. Bizim aydınımızın acelecilikten doğan müthiş bunalımı, panik hali var. Yetiyeceğim diye bağırın. İşte ben oraya hep o örnekleri sokmak istiyorum. Hepsini saçmalarken bu iki insan neden akıllı davranıyorlar. Tahlil kabiliyetleri var. Benim gördüğüm o. Abdülhamid sarayın içinde yetişmiş. O kültürde. Kardeşi Murat'tan farkı yok. Eğitimle de alakalı değil bu kabiliyet. Dikkat ediniz yanında çok yetenekli bir kadro tutuyor. Kamil Paşalar, Said Paşa var. Bunlar boş adamlar değil ve bir rapor isteyeceği zaman dört kişiden birden istiyor.

İBRAHİM ŞİRİN: Atatürk de aynı şekilde bir iş yaptıracağı zaman yedi sekiz kişiye yaptırmış.

Tabii. Rakı masası falan palavra. Orada devletin en önemli sorunları konuşuluyordu. Hatta gece yarısı adamı kaldırtıp getirtirmiş. İşte var arşivde. En çok kitap okumuş adam tarihimizde, hepsinin içinde. En çok kitap okuyan adama boş vakit geçiriyordu deniliyor. Politika içinde böyle şeyler olabilir. Ben İnönü'yü fazla beğenmem. Eğer 1939'da İkinci Dünya Savaşı çıkmasaydı İnönü'yü başka değerlendirirdim. Haa. Atatürk ölünce aday Şükrü Kaya. Yalnız mareşalde İnönü'yü tam desteğe almış. Hatta şöyle denilir. Büyüka'da sürgün durduğu zamanda Mareşal korurmuş. Mareşal haklı tabi. İnönü dünya çapında politika yapmış biri. Seversin sevmezsin ayrı bir dava. Rakip Şükrü Kaya. Şükrü Kaya'da CHP'nin genel sekreteri. Parti elinde. Tabi ki iktidarda mareşalin ağırlığı geliyor. İnönü alıyor. İnönü alınca da ilk işi Şükrü Kaya ve onun zamanında vali olan herkesi çıkartıyor.

İbrahim ŞİRİN: Ben ikinci adam olmanın çok zor olduğunu düşünüyorum. Birinci adam gibi olmanız beklenirken sizin etiniz ne budunuz ne. O yüzden acımasız eleştirebiliyoruz. Niye Atatürk gibi yapmadı, diyoruz mesela.

İnönü'yü kurtaran İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması. Bu savaş çıkınca öyle bir politika götürmesi lazım ki. Artık Türkiye'nin iç meselesi değil canını kurtarması. Türkiye savaşta en stratejik noktada. Onu savaşa sokmamak büyük başarı. İnönü öbür taraftan eleştirilebiliyor. Ben hiç eleştirmedim ki savaş sırasında sefil kaldık biz. Düşün 1941 yılbaşına doğru emekliye ayrılıyorlar. Vali Bingöl'e gelecek yol yok. Biz o zamanlar Doğan ile beraber mektepte okuyoruz yatılı. Taksit yok. Alalacele gitmiş Milli Eğitim Bakanından yalvara yakara bizim devamımızı sağlamış yani mektepte para ödememek yok. Kendisi gitti hiç unutmuyorum. Tarsus'ta çuval bürosunda memurluk yaptı. Para lazım diye.

1850'de Japonya'da okur-yazar yüzde elli, 1900'de yüzde doksan. Bunu Japon profesörleri söylüyor. Dünyanın ikincisi oldular. Biz 1850'de yüzde on. Bunun yarısı da Rum, Ermeni. 1900'e varıyorsun yüzde on. Cumhuriyete giriyorsun yüzde on. Bizde dolayısı ile kesinlikle toplumun tabanı ile ilişkisi kurulmamış. Bizim acilciliğimiz dediğimiz zaman ben bunun üstüne dayanamıyorum. Bizim acilcilerimiz yukarıda çene çalıyorlar. Toplumun tabanı ile hiç ilişkileri yok. Toplumun tabanına İttihatçılar biraz yakınlaşır. Zaten Atatürk o deneyimle öğretmen yetiştirmeye çalışır. İşte aradaki fark orada. Bizde bütün yapılan şey Osmanlı'dan beri devlet kademesi işleri götürür. Bugün de derin devlet arıyor ya. Üst kademe götürür. Tabanla ilişki henüz kurulmamıştır. Onu en hızlandırmaya çalışan Atatürk olur. Ama dikkat edin çok enteresan bir şey. Cumhuriyet'in nüfusu on milyon falan ama nüfusu artıralım diyorsun. Nüfus yetmiş milyon oluyor okur-yazar yüzde yirmi. Tabanı eğitmeden nüfus artıralım diyorsun. Uzun vadeli işte bu. Kısa vadeli bakarsan çok kolay. Hayır değil. Bir yandan Aman nüfusunu artıralım diyorsun fakat ahaliyi hiç okutamıyorsun. İşte sonucu bu.

İBRAHİM ŞİRİN: Eğitim sistemi insanı dönüştürmüyor. Cumhuriyet kendi bireyini maalesef yaratamıyor.

Ben çok iyi hatırlarım mektepteki hocalarım muazzam kaliteli idi. Şaşılacak kadar. Ama o kadar yetişebildi o zamanlar. Zaten o yıllarda yedek subayları öğretmen yaptılar. Şimdi dikkat edin. Nüfus artsın diye yırtınıyorsun. Haklısın. Çünkü bu kadar büyük toprak bomboş. Ama eğitim yok. Yani ben bunları acilcilikte topladım.

İbrahim ŞİRİN: Numaracı Cumhuriyet kitabınızda acilcilik meselesini işliyorsunuz. Bunları yaparken o kadar yer gezdiniz. Karşılaştırma tarihte vardır ya, karşılaştırmalı modernite okumaları falan. Japonya örneğini verdiniz. Bunları yapar mısınız? Bunlara bakar mısınız? Çünkü Ortadoğu'yu iyi biliyorsunuz. Ortadoğu'da bulundunuz. Mısır'daki modernleşmeyi biliyorsunuz.

Tabii. Atatürk örneği nasıl etkiledi hepsini. Zannediliyor ki bir dışlama var. Tam tersi benim kitabım var Cumhuriyet üzerine. Özellikle Atatürk dönemi. Özellikle söyleyeyim sana. Kapitülasyonların kaldırılması Suriye’de, Mısır’da, İran’da kampanya başlatıldı. Çünkü Türkiye’de yok. Biz nasıl alırız diye.

İBRAHİM ŞİRİN: Çünkü Mustafa Kemal oralarda önemli bir simgedir. Hindistan’da öyledir, Afganistan’da öyledir.

Hatta biraz şeyden bahsedeceğim. Hilafet üzerine benim kitabım var, o konu üzerine.

İBRAHİM ŞİRİN: Gittiğiniz yerlerde topluyorsunuz belgeleri. Diyorsunuz benim içinde en çok faydalı olan o oldu.

Şimdi öyle şeylere adamlar olamaz bu diyor. Böyle bir yapılanma yani Vahdettin’in istediği Sevr’i kabul ederse hatta o lafı çok önemli “Bir saç kılı inceliğinde taviz verirse tanımamız” diyorlar. Düşünsene Sevr’i o da imzalıyor. Bizde de imzalamadı diyor. Nasıl ya. Devlet imzalamış, üç temsilci. Vahdettin tanımamış. Sonra ne diyor. Vahdettin bunu parlamento yapar diyor. Büyük zafer kazanan meclisi tanımıyor. Ben Vahdettin’e hain demiyorum. Zavallı. Sarayın içine kapatılmış bir adam. Devlet kurtarsınlar diyor. Ya laf mı bu. Ama kim söylüyor. Benim aydınlarım, acilcilerim.

İBRAHİM ŞİRİN: Benim gördüğüm şu. Hiç kimsenin derdi Vahdettin falan değil. Vahdettin’i anlamak da değil. Vahdettin üzerinden bir meşruiyet yaratmaya çalışıyorlar. Tarih yazmanın en problemleri bu olsa gerek. Tarihin ideolojik olarak kötüye kullanılması. Vahdettin ve sürgün edebiyatı üzerinden Cumhuriyet eleştirisi yapmak.

Televizyonda hatta büyük tartışma yaratmıştı bu. İngilizler ile ilgili dostluk sorulduğunda tamam dedim. İngilizler sömürgeci, emperyalist, her türlü pislik var ama 19. Yüzyıl’da beş defa Osmanlı’yı kim kurtardı deyince aptal aptal şaşkınlık. Kendi menfaatleri için. Osmanlı’yı düşündüğü için değil. Ama kurtardılar. Sen dünya savaşına girer. İngiliz’e karşı savaşır. İngiliz’e karşı yenilirsene donanmasını da getirir koyarsa sarayın karşısına. Dünya barışını da o tayin ediyor. Ona da mı karşı çıkacak. Böyle aptal aptal laflar olmaz. Bu tarihe çok ters bakıyor.

İbrahim ŞİRİN: Sayın hocam tarih, tarihçilik ve yaşama dair güzel söyleşiler yaptık. Hummalı çalışma zamanınızdan bize vakit ayırdınız. Her şey için çok teşekkürler.